

د. خانا ئۆمەرخالى

> ومرگەرا ژائىينگئىيزى ئەرگىن ئۇ پەنگىن

گهؤرینا ژ پیتین لاتینی گؤشان خانکی

منتدى إقرأ الثقافي

للکتب (کوردس ~ عربی ~ فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com

حمرلت ٢٠١١

د. خانا ئۆمەرخالى

وەرگەرا ژ ئىنگلىزى ئەرگىن ئۆپەنگىن

گهۆرينا ژ پيتێن لاتينى كۆڤان خانكى

مر و ما وی شرو ما وی شکر مینوده ل و ست

- * ناوی کتیب: ئیزدیاتی (جفاك، سهمبوّل، ریتووهل و میت).
  - * ناوى نووسەر: د. خانا ئۆمەرخالى.
  - * سەرىپەرشتى ھونەرى و بەرگ: عوسمان يېرداود
    - * ديزاين: عيسام موحسن.
    - * بلاوکراوهی ئهکادیمیای کوردی، ژماره(۱۲۰).
      - * چاپخانهی حاجی هاشم ههولێر.
        - * تيراژ: ٥٠٠ دانه.
- * له بهریوهبهرایهتی گشتی کتیبخانه گشتییهکان ژمارهی سپاردنی (۷۷۷)ی سالی ۲۰۱۱ی پیدراوه.
  - * چاپا دووهم سهرراستکری و زیدهکری یه.
    - * چاپا يەكەمىن دەزگەھا ئاقەستا، ٢٠٠٧.

- خانا ئۆمەرخالى (ئوسۆيان) د سالا ۱۹۸۱ ئ ل پايتەختا ئەرمەنستانى، باۋارى رە وانى ۋ دايك بوويە. كوردا ئىزدى يە، ۋ مالا پېرىن ئۆمەرخالى تىن. سالا ۲۰۰۲ى زانكۆيا سانكت-پىتىرسىبوورگ يا دەولەتى فاكوولتەيا رۆۋھلاتناسىيى پارا زمانزانىيى يا ئېرانناسىي و كوردناسىيى تەواو كىر (.B.A) و د سالا ۲۰۰٤ى دە دىپلۆما ماجىستىرى دىنناسىيى (.M.A) سىتاند. دۆكتۆرا (.Ph.D) خوه ل سەر دىنىي ئىزديان، د سالا ۲۰۰٦ى دە ل فاكوولتەيا فەلسەفە و سىياسى ل پارا دىنناسىيى دە قەداند. سەمىنەر ل سەر دىنى ئىزديان چىكىنە و بەشدارى د گەلەك كۆنفرانسىيى دە كەرىد. خانا ئۆمەرخالى سالا ۲۰۰٥ د زانكۆيا ئالمانيايى گەۆرگ ئاوگوست دە

(Georg-August Universitat Göttingen) ل سهر زمانی کوردی و ههر وسا شهر زمانی کوردی و ههر وسا شهر ئیزدیاتیی دهرسان د ده. نیزیکی ۲۰ گرتارین زانستی دهرهه قا بیر و باه هریا دینی ئیزدیاتیی ده ب زمانی رووسی، ئینگلیزی و کوردی نقیسینه. کتیبا وی یا پیشیی ب نافی "ئیزدیاتی، ژ کوراهیا ههزار سالان" (سانکه ت-پیتیرسبوورگ، ۲۰۰۵)ب رووسی چاپ بوویه.

كتيبين وي ل سهر ئيزدياتييي ئهڤن:

- منتقده که ئانالیزا قهولنن ئنزدیان ل سهر مهسه لا قهولی ئقمه رخالا و ههسن چننری. ب هه فکاریا کرفان خانکی، ئافنستا، سته نبوّل، ۲۰۰۹.

Yezidism in Europe: Different Generations Speak about their Religion. Ph.G. Kreyenbroek in collaboration with Z. Kartal, Kh. Omarkhali, and Kh.J. Rashow. Göttinger Orientforschungen, III. Reihe: Iranica. Neue Folge; 5. Harrassowitz, Wiesbaden, 2009.

- ئىزدىياتى: جقاك، سەمبۆل، رىتووەل. وەرگەرا ژئىنگلىىزى ب كوردى: ئەرگىن ئۆپەنگىن. ئاقەستا، ستەنبۆل، ۲۰۰۷.

- Jezidizm. Iz glubiny tysjacheletij [نێڒدیاتی. ژ کوراهیا ههزار سالان]. St Petersburg, 2005.

تیبینی: نقیسارین د فی کتیبی ده، ئین ب نافی "جهوارین ئیزدیان کوچ به رین جیهانی"، "شروّفه کرنا سه مبوّلا ئیزدیان: تاووسی مه له ك"، " جه ژنا خدر نه بی و خدر لیاس" و "فه رهه نگا تیرمین ئیزدیان " ژ ئالیی نقیسکارا کتیبی خانا ئومه رخالی فه ب کوردی هاتنه نقیساندن. نقیسه رین دن نه رگین ئوپه نگین ژ ئینگلیزی وه رگیرایه کوردی و نقیسکار کوردیا وان خوه ندیه و پهسه ند کریه.

ناڤەرۆك

يێۺڲۏٚؾڹ\ ػڔێۑێڹڔ؈ٚڮ	11
يێۺڲۏۜؾڹ	18
دەستىپىك	10
***	
يارا يهكهم	77
پ ک سترووکتوورا جڤاکا ئیزدیان	77
جهواریّن ئیزدیان کقچپهریّن جیهانیّ	79
سيستهما ئۆجاخ، قەبىل و ئەشىرىن ئىزدىان: تىرمىنۇلۇۋيا وان	40
(ل گەل لىستەيا ئۆجاخ و قەبىلىن شىيخ، پىر و مرىدىن ئىزدىان)	7.
يارا دويهم	٧١
پ ت ت. سەمبۆلىزما تەيران د ئۆزدىاتىي دە	٧٢
شرۆۋەكرنا سەمبۆلا ئۆزديان: تاووسىي مەلەك	97
يارا سێيهم	1.1
پ ک سید . ریتووهلین ئیزدیان ئی <i>ن دینی</i>	1.4
جەژنا خدر نەبى و خدر ئەليا <i>س</i>	144
فەرھەنگا تىرمىن ئىزدىياتىي	331
<u> </u>	
يارا چارهم	127
پ ت پ ت ، قەول و مەعنايين ئيزدىيان: پايە و رۆلا وان، ل سەر پرسا تەحلىلا	
قیاسی یا ئیزدیاتی، یارسان (ئەھلیٰ ھەق) و زەردەشتىيىن ۱٤٩	
Summary	٨٣
Summur y	

ليستا فۆتۆ و رەسمان

نەخشە .	ڏ
قوبا ئيزديان ل باشبيك و بهحزاني	ē.
دەرگەيىێ لالش	د
مەيكەنى جانگير ئاغا	A
مەيكەلى مەزەلى ئوسىب بەگى	A
لامانهکه زیّرینا پان	ئ
نولکا زی ٹ یا زی <i>رکری</i>	د
سينمورق	ىد
ارا ژیانی	د
افورهکه کوردی ب شکلی "دارا ژیانیّ"	م
سەنجاق-شىكلەكى سەمبۆليكى تاووسىي مەلەك	ىت
مسىيلا دو تەيرين تاووسان ل سەر دەرگەھى پەرسىتگەھا ل لالشى	ت
ممسيلا دو تەيرين تاوسان	ت
يماژەكە سەمبۆليكا تاووسىي مەلەك	ئي
تتيبا پيرۆز "جەلوە"	کن
كتيبا لايارد ئا.ح.	ۯ
اركىي ئەزەرى	دار
یڤ، کو وهختی هیڤا زاری ههبه چیدکن	هد
وبا پیرۆز	قو
به لات ل مالا ئيزديي سوريه يي	خ
لتير د مالا پيرئ مهمي شفانا	سنا
شتي <i>ن</i> زياره تى د پەلتكى دە سەر ستير	تش
سا مەمىي شقانا	تا،
سا دارا مرازا	تا،

171	شيلانا پير ئالى وەختى ئەيدا باتزمى
178	زیارەتا کەچا كەز <i>ى</i>
178	لالش
177	پیر نادریّ کاکیّ تەرقینیّ دخوونه
177	پیر نادریّ کاکیّ خوّی دکه دهڤیّ پهڑی
179	خوونا قوربانيي سهر شيّميكا ماليّ
171	زيارهتا شنيخ مهند

تیبینی: رەسم و فۆتۆیین کو چافکانی لی نەھاتنە دیارکرن، نفیسکاری ب خوه دابین کرنه.

پێۺڲۅٚؾڹ

ل دوو وهخته کی دریّژ کو دینی ئیزدیاتی هه م ژ ئالیی ئاکادهمیکان هه م ژی ژ ئالیی گه نی روزان شاه هه تا ده ره جه که مه زن ها ته ئیهمال و پیشتگوهکرن، دو ده سالین داوی شاهیدی ل زیده بوونه که مه زن ئا زانیاریین ئاکادهمیك ئین ل سه و شی دینی کریه. ل گه ل هنده ك پیشکه تنین دیار د قادا ئاکادهمیك ده، جی ب جیبوونا جهمائه تین مه زن ئین ئیزدیان ل وه لاتین ئه وروپایی، بوو سه به بی نه لاقه و مه یله که نوو و پر - ئالی ل سه ر پاشخانه یین جفاکی و دینی یین شی جفاکی، و هه لبه ت بوو سه به بین شی جفاکی، و هه لبه ت بوو سه به بین شی داده ست شه بین شی ده ست شه بین.

لا به لا به به به به به الماهی و زانیاریان به ههموو واته یا پهیشی "ئاکادهمیك" بوون: بیهتر بق لیکوّلینه ران به رده ست بوون ئه و میژارین ل ور دهاتن شه کوّلان بیهتر به مه به ستا هه لکرنا پرس و مژولیین دیروّکناسین دینی، ئانتروّپوّلاج ئان ژی سوّسیوّلوّجان بوون، ئاگاهیین کوور ل سه ر ره ئالیته یین هه یی کو شکل و شیّوه دنه جقاك و فکر و بوّچوونا جقاکی، هه ر چهند وه ك ئالیه کی گرنگ ئی ئیّزدیاتیی بی قه بوولکرن ژی، ب دورستی به رده ست بوون ژ بو لیکوّلینه ریّن نه تیردی د بی ئالیی دن شه، نفشی ئه ولی ئاکادهمیکین ئیردیان ئین کو ل سه ردینی خوه مالیی دن شه، نفشی ئه ولی ئاکادهمیکین ئیردیان ئین کو ل سه ردینی خوه مهیلا خوه بدنه سه رفان تشتان، فان تشتین کو قاسی زمانی دایکی ناس و ئاشنا بوون بو وان و ه سافه رز دکر کو ئه و تشت ژ ئالیی مهیل و ئه لاقه دارین دون ی وان و ه با نودن و هاتن زانین.

ژ بهر قی هندی ئهم خوهش بهختن د. خانا ر. ئۆمهرخالی، نوونهرهکه زیرهکا نفشی دویهمی ئیزدیناسین ئیردی، ههم گهله ک بههرهداره، ههم ئاکادهمیکه که پهروهری یه و ههم ژی کهسهکه وهسا یه کو حهز و ئهقینا کوورا دینی خوه دگهینه سرووش و حوکمین راست دا کو بکاره وی دینی باشتر تیبگهینه و چیتر بده زانین. د قی خهباتی ده، وی، هه ژماره که گوتاران گههاندنه هه قو کو تی ده بابه تین روژانه یین ئاوایی جقاکی و ریتوه لین دینی ب ئاوایه کی وهسا نیقاش کرنه کو نه تهنی برهکه ئالیین هه تا نها خهریب و کیمناسین قی دینی ل بهر

خوهنده فانان رادخه، به لکی هنه ک ریکین تیگهشتنا فکر و برچوونا دنیایی و رامانا دینی یا کو د بنگه ها وان ده یه ژی دابین دکه بر خوهنده فانان.

ب وهشاندنا فی کتیبی، د. ئۆمەرخالیی خزمهته که مهزن کریه بی کوردوّلیّج و دیروّکناسیّن دینی و وان ههموو کهسیّن کو خوهدان مهیل و ئهلاقهنه ل سهر فی ترادیسیوّنا دینی یا دهولهمهند و قهدیم.

فیلیپ گ. کرێیێنبرۆك گۆتتینگێن، تیرمەھ ۲۰۰۷

پیشگۆتن

سهر سهبهبی وهشاندنا قی کتیبا د دهستین وه ده ئهوه کو ئیزدیاتی، دناق بیهتری کوردان ب خوه ده ژی، هینا وه کی مهتهله کی مایه و لازمه ب کوور و ب دهتای بی کفشکرن. ئارمانجا قی کتیبی نه قه کولینا ههموو پرسین دینی ئیزدیان ئی دهولهمه ند و ترادیسیونا قی دینی یه، به لکو بیهتر قه کولینا هنه کولینا هنه ک ئیزدیان ئالیین ئیزدیاتیی یین گرنگ و ئالوزه، ئه قاکتیب د ناقی چار پاران ده هاتیه دابه شکرن، هه در پاره ک ژبو ئالیین جهی یین لیکولینا ئیزدیاتیی هاتیه ته رخانکرن. د قی کتیبی ده مژارین وها هاتنه قه کولان: ئاوایی سوسیال ئا جقاکا ئیزدیان، سیسته ما قه بیل و ئه شیرین ئیزدیان، سهمبولیزم، دوگما و ریتوه هلین دینی. هه در پاره ک ژدو گوتاران پیکهاتیه و گوتار وسیا هاتنه نه قاندن کو خوهنده قان بکارن ژپهرسپه کیفین جهی فکره که گشتی ب دهست بخن ل سهر نیزدیاتیی هه روها د هه در پاره کی ده پرسه که گرنگ و ئالوز ئا ژوی قادی تی قه کولان.

دەستىيىك

دهما یه ک رووپه لین دیرو کا کوردستانی دقه لبینه، دکاره هه ژماره که مه زن ئا دین و مه زهه بین جهی ببینه ل سهر قی ئه ردی کو ل گه ل ده م و دهورانان خویا بوونه، ژهه قد جودا بوونه، بهه قره ژیانه، بوونه مالی زهمانین به ری و دیسا خویا کرنه ... ژیانا روحانی تم و دایم ده وله مه ند بوویه ل سهر ئا خا کوردستانی ئه کتیب، ژبو یه ک ژدینین هه ری زیده قه شارتی و له وما دینه کی هه ری ساماری روژه لاتا نافین، ئان کو ئیزدیاتیی هاتیه ته رخانکرن.

دینین دناق کوردان ده. ئیرق بیهتر ژسییان دویی ههموو کوردان باوه ری ب ئیسلامی تینن. پرانیا کوردین نها مسلمانین سنی نه، لی نفووسه که کوردین شیعه ژی ههیه، ئیسلامی دهما کو ئهرهبان ئیرانا ساسانی داگیرکر (سهری سهد سالا ۷ ئان) دهستیدکر، هنگی ل ناق کوردان به لاق بوو.

ل ناهٔ کوردان هنه ک تهریقه تین سوفیان هه نه سه سه نیاتی ، ب ناهی دن "تهسه و وف"، مهیله که میستیکا مه خسووسه د ئیسلامی ده کو ب یا باوه رمه ندین وی مومکنه کو مروّهٔ ب خیرا ته جروبه یا شه خسی و پسیکوّلوّژیك راسته راست بکه فه تیکلیه که روحانی ل گهل خوه دی. ئه فی یه ک ب بجیئانینا پرکتیکا تاییه ت، "تهریقه "ییی پیک بین ک کوردستانی تهریقه تین سه ره کی قادری و نه قشه به ندی نه . ب ته نی ترادیسیونین هه ریّمی هه نه کو ژمه ره تشتنان ببیرژن ده رباری کوکیّن قادریین ل کوردستانی ده" به س فکرا گشتی ئه وه کو قادری هیرژ گه که که که به ربی نه قشه به ندیان ل وربوونه .

هه ژماره که زیده یا کوردان ژی باوه ری بدینی ئههل ی هه ق (خهلکی راستیی و خهلکی خوه دی) تینن، کو کوکین وی و هه روها کوکین ئیزدیاتیی رهنگه بگه هنه مه ده نیه تا ئیرانی یا به ری ئیسلامی، مه ده نیه تا ئیرانی یا به ری کو مانه ندیین (وه کهه فی) دناف به را ترادیسیونین زوه کهه فی) دناف به را ترادیسیونین

تێرما "سوفیسم" (سۆفیاتی) جارا ئەول د ۱۸۲۱ ئان دە ژ ئالیێ ف تۆلوکێ پرۆفیسۆرێ تەيۆلۇژيێ قە د خەباتا وى يا دۆكتۆرايێ دە ھاتيە بكارئلنين.

ئەھلى ھەق و ئىزدىاتىى دە، تاببەتى كۆزمۆلـۆژىين وان، گەلـەكى نىزىكى ھەقن. باوەرمەندىن دىنى ئەھل—ى ھەق كو ژدىنى خوە رە پرانى "يارەسان" دېيىژن، ل كوردستانا رۆژھلات دژين.

ئیزدیاتی. ئیزدیاتی ههرگاهٔ دینه کی گهله کوتی و سردار بوویه، ب تایبه تی رشی ژبر ئالیگرین مهزهه بین دن. ژبه رهی یه کی یه کو به سه سه بیاهان دکاری زانیارین سهرهٔ هیی ب ده ست بخن ده ریاری ئیزدیاتیی ده، و زانیاریین دینی یین دانیارین دینی یین هه هه قیقی تم وه کس سر و مه ته له کی مان ژبر وان. دئه نجاما هی ده، ل سه رئیزدیاتیی گهله کی چیز کین چیکری و دوور ژ راستیی که تنه ناهٔ لیته راتزوری ده. ئیزدیان، هه روه کی جقاکین دیتر ئین نه ته وه یی و دینی کو قه وی ناکه فنه به رته سیرا دین و کولتورین ده رفه یی و هه روها بیه تر ادیسیونین ده فکینه، عه ده تو باوه ریین خوه ژبین دن چیتر پاراست، تایبه تی ژوان ئین نقیسکی. فاکتوره که دیتر ئال گهل ئیزدیان ژبو پاراستنا دینی وان، هه ریمین وان ئین چیایی بوو کو دیتر کی مه مه کوون بوون.

ناق . ئىزدى ژخوه ره دبىن "ئىزدى" و ژدىنى خوه ره دبىن "ئىزدىاتى" ئان "ئىزدىتى" هنەك زانيار و ئىزدى ئىددىا دىن كو ب ئىهتمامەكە مەزن كۆكا قى پەيقى ب ئاقەستايى يە، كو د ئاقەستايى دە پەيقا يازاتا (yazata)، كو پەيقەكە دقىتىى يە د حالى چىبوار دە و ژكۆكا —ياز (yaz) ئىرانىي يا كەقنارە ھاتىيە، تى واتەيا "يى كو دقى لى بى پەرسىن". ئىزىد ئان ژى ئىزدى، خوەدى ب خوە يە د ئىزدىاتىيى دە : "ئىزىد بادشى منە" دېنىۋە د قەولىن ئىزدىان دە.

نفوس و ئەردى وان. تو دانە و ئاگاھىيىن تەكووز و راست نىنە دەربارى نفووسا ئىزدىان دە ب تايبەتى ژبەر كو گەلەك جقاكىن ئىزدىان ل وەلاتىن جهى درين. ل گەل قىن، ل گۆرى تەخمىنىن نەرەسمى، نفووسا ئىزدىان ل تەقاھىا دىيايى ژ ۲۰۰-۸۰۰ ھەزاران زىدەترە، دگھىرە ملىقنەكى، كو ئەق ھىرمار دىمە ۲۰۳٪ ئىزدى بىرانى ل كوردستانا ئىراقى دىرىن، ب تايبەتى ل

ههریما چیایی یا شنگال و شیخانی. ئیردی ل دو گوندین ب نافین باشیقه و به حزان ژی دژین. ئه و ههر و ها ل ترکیه و سووریه یی ژی دژین، لی ئه کسه ریه تا کوچ کرنه ئه وروپایی، ب تایبه تی بق ئالمانیایی کو نها ل ور نفووسه که ئیزدیان ئا دورا ۵۰ ههزاران ههیه، هه ژماره که کیم ئا ئیزدیان ل ئیرانی دژین. ل وه لاتین سی قیه تا به ری، ب پرانی ل ئه رمه نسستان و گورجستانی دژین کو پرانیا وان د سه ری سه دسالا ۲۰ ئان ده و پشتی زهختین دینی یین ئیمپاراتوریا ئوسمانیان هاتنه ل ئه رمه نستان و گورجستانی برونه د ئه نجاما کوچبار کرنا جه ماوه ری یا ژبه رمه نستان و گورجستانی ژبه رته نگاسیین ئابوری ل دوو جه ماوه ری یا ژبه رمه نستان و گورجستانی ژبه رته نگاسیین ئابوری ل دوو دلوشینا سی قیه تی نیزدی دانه زوری و مه جبوور کرن کو بار بکن بو رووسیایی درین دری کی دژین هه ژماره که وان ئاکیم ژبی ل فه رانسا، به لچیکا ، هی له نوکرانیایی ژبی دژین نه مریکایی دژین.

ناقهندا ئيزديان ئا دينى - لالش. تەكانە ناقەندا دينى و ريتووەلين كو ب مەراسيمان تينه بجيئانين لالشه كو ل نيزيكى مووسلى ل كوردستانا ئيراقى، ل دەقەرا شىيخانە. ب ئيهتيمامەكە مەزن لالش، د دەمين بەرى خريستيانيى دە ھاتيه ئاقاكرن. ب يا ميتۆلۆرى و ئەدەبياتا دەقكى يا ئيزديان، لالش ل ئەينى وى جى ھاتيه ئاقاكرن كو خوەدى جارا ئەول ئەردى دنيايى لى ئافرانديە. كانيا پيرۆزا ئيزديان، كانيا سىپى ل ورە كو ب ئاقا وى زارۆكين ئيزديان تينه "مۆركن" (باپتيز كرن). ر بەر كو ئيزدى ھەموو لالشى ب جھەكى پيرۆز دزانن، پرانيا وان نه تەنى ر بى زيارەتبوونى، بەلكى ب ھىقيا كو ر نەخوەشىيىن خوە ب تەمامى خەلاس بېن رى دچنە ور:

كەسىي برينا وان ھەستە، زوو لالشا نوورانى قەستە.

زمان. ئیزدی ب زاراقی باکوری زمانی کوردی، ئان کو ب کورمانجی دئاخفن و قهول و بهیتین وان ب فی زارافهیی هاتنه چیکرن.

سالنامه، ئیزدی سالنامهیا رقزهلاتی بکار تینن کو سیزده رقزان دکه ه پاش سالنامهیا گرهگریهن، ئان کو سالنامهیا ل گوری ژدایك بوونا ئیسا. ههموو دانه و ئاگاهیین جهژنین ئیزدیان ل گوری فی سالنامهیی تینه نافکرن.

تهکستین پیروز و قهول. دو تهکستین پیروز ئین ئیزدیان ئین گهشتنه روزا مه، "جهلوه" و "مسحه فا رهش"، ب زمانی کوردی و ب پیتین مه خسووس هاتنه نقیساندن کو ئه و ئه لف و بی ب سهری سه د سالا ۲۰ ئان ده ژ ئالیی م. بتنه و قه هاتنه ده شیفره کرن. نقیساندن ل گوری فکرا ئیزدیان ئاقلبه ندیا (زانیاریا) سری، لوما دفی قه در ل دوگمایین دینی و فکرین خوه دیناسان بی گرتن و ئه و، ژ مروفین لوما دفی قه در ل دوگمایین دینی و فکرین خوه دیناسان بی گرتن و ئه و، ژ مروفین که دینی دن ده بین بینه پاراستن. جارنا ژی وسا قه دشارتن، کو ئیزن نه ددان و هه کی مرید ژی، ژ شیخ و پیران علمی دین بیزانبن. ده ستوورا خوه ندن و شروفه کرنا ته کستین پیروز ته نی یا روحانیان بوو، دبه، ب قی سه به بی ژی به لافبوونا ته قاهیا کتیبین پیروز نه بوو و وان ل سه ر ژیانا دینی یا روزانه به ئیزدیان ته سیره که مه زن نه کر. دینی ئیزدیان بی نقیسار و ب ده فکی ژ نفشه کی ئیزدیان ته سیره که مه زن نه کر. دینی ئیزدیان بی نقیسار و ب ده فکی ژ نفشه کی ئیزدیان نه ئه وقاس د دو کتیبین موقه ده س ده ها تیه به یانکرن، کی فه دری ئینی ئیزدیان، نه ئه وقاس د دو کتیبین موقه ده س ده ها تیه به یانکرن، کی فه دری علمی دینی بینا لیکولین و شروفه کرنا فیزدیاتی قه ول و به یتین ئیزدیانه. بی وان ب علمی دینی دین یو وینا ده ف و شه بان این گومان نابه. ب قایدی قه ول و به یتین میندی نه دول و به یت مین دول و به یتین در تا دول و ده وی دسترین د دو و چووینا ده ف و شه بان دول و شه بان نابه و تا به دول و به یت تا دول و به یت تا دول و به بان دول و شه بان دان و شه بان دان دول و وینا ده دول و شه بان دول بان بان و دول و بان بان و دول بان بان بان و دول بان و دول بان دول بان بان و دول بان و

خوهدی، ئیزدیاتی دینه کی یه ک خوه دایی یه . ئیزدی ژبو یه زدان ، خوه دی، ئیزید، ئیزدان – دوعا دکن . ئیزدی باوه ری ب یه ک خوه دایی تینن و هه روها هه فت سه رمه له کان دحه بینن کو ئه و سه رمه له ک ژ ئالیی وی شه به ری ئافراندن دنیایی ها تبوونه ئافراندن .

کۆسىمۆگۆنى (ئافراندنا كايناتى)، خوەدى ئەول دورەك دورست كر، پىشتى هەر ھەفت سەر مەلەك ئافراندن. پشتى هنگى دور پژقيا، و ب پژقينا خوە رۆناھى

ئانی و ئەو دنیایا ئەم پى دزانىن رەنگانىد. دنیا مابوو بۆ نەزارەتا ھەفت سەر مەلەكان. رۆژا كو خوەدى دەست ب ئافراندنى كر شەمى بوو:

شەمىيىى دانى ئەساسە، چارشەمى برى كراسە، ئىنىيىي دنيا كر خلاسە.\

یه ک شهمی ئه زازیل — تاووسی مه له ک دوشهمی ده ردائیل — شیخ حه سه ن (شیخ سن) سی شهمی ئسرافیل — شیخ شهمس (شیشمس) چار شهمی میکائیل — شیخ ئه بو به کر (شیخ و به کر) پینج شهمی ئه زرائیل — سجاد — دین (سجادین) ئین شهمنائیل — ناسر ئه —دین (ناسردین) شهمی نوورائیل — فه خر ئید — دین (فه خره دین)

ئیزدی باوهر دکن کو پشتی ئافراندنا دنیایی خوهدی دنیا ئهمانهتی شان ههفت سور"ه. ههفت سور"ه.

تاووسی مهله ک د سیستیما دینی ئیزدیان ده، جهه کی گهله ک گرینگ تاووسی مهله ک دگره، کو ب شکلی تاووس نیشان دکن، بهری، چهند نقیسکاران تاووسی مهله ک وه ک "نیشانی خرابی" ب ناف دکرن و ئیزدی ژی وه ک "خرابی پهرست" حهسیب دکرن، کو نه راسته، گورا فکرین دینی یین ئیزدیان ب خوه،

ب گۆتننن بیر تۆسنى قەرق، ئەرمەنستان. قەولى زەبوونى مەكسوور.

 $^{^2}$ د هنه ك فاريانتان ده هوون دكارن نافى وى وه كى "تووراعيل" ئى ببينن ^{2}

تاووسى مەلەك يەك ژ ھەفت مەلەكان بوو، كو خوەدى ئەو رۆۋا يەك شەمى، ئەولى ئافراند. ئەو جىيى ھەرە مەزن د كۆسىمۆلۈۋيا ئىزدىيان دە دگرە.

شیخ ئادی. بونا ئیزدیاتیی د دیروکی ده فاکتوره که که که فه در و گرینگ شیخ ئادی و علمی وی بوو، کو د نافبه را سالین ۱۰۷۳ و ۱۱۹۲ ئان ده دریا. د و مختی وی ده ئیزدیاتی ر گهله کالیان فه هاتیه ریفورمکرن. ب فکرین ئیزدیان شیخ ئادی نه تهنی مهرفه ک دیروکی بوو کو د ئیزدیاتیی ده ریفورم چیکربوو، لی سیخ ئادی نه تهنی مهرفه ک دیروکی بوو کو د ئیزدیاتیی ده ریفورم چیکربوو، لی به لی ئهو د ههمان وه خت ده وه ک مهرفه ک ب کهرامه ت، گهله ک خوه دیناس و مهرفی ب چیروک بوو ری نافی شیخ ئادی یی تهمام، شهرفه دین بن ئه بو ئه ل مهروان بن موسافیر بن ئیسمائیل بن موسا بن مهروان بن ئه ل — ههسه ن بن مهروان بوو.

روّ و شاگر. د ئيزدياتيي ده، روّ و شاگر، شاق و ههوا ئەلەمهنتين ههرى موقەدەسن. ئيزدى ب حورمەتكارى روّرى د حەبينن و وى وەكى چاقكانيا ژيانى دبينن هەروها ئاگر داتينن و وى وەكى خويابوونا روّرى ل سەر ئەردى دبينن ئان كو وەكى هاتن و كفشبوونا روّرى ل سەر روويى ئەردى. دەما ئيزدى عيبادەتى دكن لازمە بەرى خوە بدنە روّرى كو ژبەر قى قاسى گەلەك جاران "روّژپەرست" ژوان رە ھاتيە گۆتن.

ئه قایبه تیا ئیزدیان ئا خوه سه رد پیشیی ده کر کو گهله ک زانیار به حسا مانه ندیین دنا قبه را زهرده شتی و ئیزدیاتیی ده بکن. یا راست، تشتین وه کی هه ق رحه باندنا روژ و ئاگر گهله کوورترن.

وهك كو باش تى زانين ئاين و باوهر (كوولن) د دين ده هشكتر ن ژ فكرين دينى. د ئيزدياتيى ده ژ دهمين كه فناره فه ريزگرتنا ل ئاگرى ههر ههبوويه. دپرانيا جه ژنين ئيزديان ده ئاگرهك تى فيخستن ل لالشى. ههر چهند ب لامپهيين ئيكون ئان ژى ئاگرهكى ئاههنگ و مهيدانى به ژى. ئاگر خوهدانى روباكه پر مهزنه، ل ئيزديان قهده غهيه كو ئاگر پيس بكن، چ ب گوتنان چ ب ئاوايه كى دن. جارانان ئيزدى وهك "ئاگر پهرست" هاتنه ب ناف كرن ژبهر حورمه تا وان ئا بق

ئاگر، هەلبەت ئەۋ يەك نە راستە: گەلەك ملەتێن كەۋنارە ئاگر حەباندن، بۆ نموونە يۆنانى و رۆمايى ئاگر ھەم وەكى ئاگرى كوچكى و ھەم ژى وەكى ھێزا كو ژيان ددا رۆژى تەسەور دكرن.

مهراسیما ئینتیاسیونی و نیشانا مهخسووس. نیشانین ئیزدیان ئین مهخسووس ب وان، کراسی ب یهخه یا گلوقه رو ترکا ئیزیدن کو ژ توکا ئیزید ره گریهان ژی دبیژن.

فهقیر (دهروییشین ئیزدیان)، خهرقه یی ل خوه دکن و شریده که ژهه دی و هوناندی ب ناقی مهفتوول ب ستوویی خوه قه دکن. فهقیر، شریدی، ل ده وسا کراس ب گریقان ره ب کار تینن " ژبهر کو دقی ئه و خهرقه یی راست ل سهر بهدهنی خوه خوه ل خوه بکن. مهفتوولی ژریسین پهمبوویی سپی دهونن و فهقیر د ژیانا خوه ده تم ل خوه دکن. لی نهو تشت د ناق کوردین نهرمهنستانی ده ژی ههبوون. ئیرق ئیزدی هیدی هیدی دهست ژگهراندنا تنکا ئیزیه بهرددن و نهو عهده تی دیتن. ل نهرمهنستانی کو ل کوردستانا ئیراقی دژین و دناق یین سالمهن ده تی دیتن. ل ئهرمهنستانی، ههتا سهری سهد سالا ۲۰ ئان، ئیزدیان شریده که هووناندی و ژهری ب ناقی توکا ئیزید ب ستوویین خوه قه دکرن و ههروها کراس شی پی ره ل خوه دکرن. جل و بهرگین روحانیین نیزدی یین لالشی ژی دیسا شی پی ره ل خوه دکرن. جل و بهرگین روحانیین ئیزدی یین لالشی ژی دیسا

ئەرمەنستانى ھەيە كول گۆرى وى عەدەتى د دەواتى دە بەرى كو بووك ر مالا باقى خوە بى بىرى كو بووك ر مالا باقى خوە بى بىن ب ئاوايەكى سەمبولىك شالەكە (شەعر) سۆر ئان رى سېى (لى ر نىڤى بۆھتى سۆر) سى جاران ل پىشتا بووكى تى گرىدان و قەكرن. شال وەكى كەمبەرەكى ل يىشتى تى گرىدان.

کووستی ژ ۲۲ تایین (دهزی) هری ئان کو هندی هژمارا بهشین "یاسنا" یی مووناندن. کتیب ژ ۲۲ بهشان پیک تی کو ب زمانی ئافهستایی ژ وان بهشان ره هووناندن. کتیب ژ ۲۷ بهشان پیک تی کو ب زمانی ئافهستایی ژ وان بهشان ره خابتی ئان ژی ههنه. گاتا شعرین دینی نه و تی باوهرکرن کو نقیسکاری وان زهردهشته. ههژمارا ۲۷ شعرین دینی نه و تی باوهرکرن کو نقیسکاری وان زهردهشته. ههژمارا ۲۷ خوهدانی واتهیه که سهمبولیکه بو ئیزدیان و د گهله دوعایین وان ده، د پهست و دوعایین وان ده ههیه، بو نموونه: "برا خوهدی بی هاوارا ههفتی دو ملهتا، پشتی وهره ههوارا ئیزدیخانه" ئان "برا خوهدی ریا ههفتی دو ملهتا راست که، پاشی ریا ملهتی مه." ب یا باوهریا ئیزدیان، ئیزدی پاشکهتیین ئادهمن (کوری وی شههید ئیبن جهری)، و پشتره ۲۳ جیوی (۲۲ ملهت) ژ ئادهم و ههوا پاش کهتن، کو ژ وان هاتن ۲۷ ملهت.

ل ناف ئيزديان، پرانى ل كوردستانا ئيراقى، " مۆركرن" ئان كو باپتيز، ب ئافا پيرۆزا كانيا سپى ل لالشى تى بجى ئينان.

د ناف ریتووهلین ئینیتسیاتیونی یین ئیزدیان ئین پر جهیرهنگ ده مهراسیما برینا پوری یه کی ژی هه یه کو نه و پور برین ژ ئالیی شمینی بسکی شه تی بجی ئینان دایك و باف ، گازی ل شمینی بسکی دکن کو وه ره و بسکا لاوك ببره کو پوری وی ژ دایك بوونا وی شه مهخسووسه ن قه تنه هاتیه برین. دناف ریتووهلین

دیاره کو عهده تا پیقه کرنا به نی قه گرتی د مهراسیما ئینیسیاسو نی ده وه کی یادگاره که قه بوولبوونا بو جقاکا دینی عهده ته که ئیندق — ئیرانی یه ههروها براهمانین هندستانی وی ل دورا مله کی خوه دگهرینن ئه قشرید ژسی به نان پیک تی ههر به نه ک ژنه ده زیان پیک تی زهرده شت ئه ق عهده تا که قن ئا ئیندق — ئیرانی هه لگرتییه ژبق کو نیشانه که مهخسووس بده باوه رمه ندان.

يەك ژكتێبێن ئاڤەستايێ. ياسنا ژكۆكا ئاڤەستايى - يازێ - "پەرستن"، "ھەباندن" تێ. ^{2} ئێزدىخانە: جڤاكا ئێزديان. ^{3}

ئینیسیاتیونی یین باوه رمه ندین دینی قیدا ده ژی کو ئاین و ریت و هاین گهله کی تیکه لن، مهراسیما پور برینی (که جانتا) هه یه، کو به روّقاژی ئیزدیاتیی ل گوری دینی وان دفی د عهمره کی مه زنتر ده بی بجی ئینان ئه قه مهراسیم" بو نموونه، ژ بو براهمانان ۱٦ سالی یه ئه و عهمر، ژبو کشاتری ۲۲ سالی و ژبو فایشایان دو سال پشت ره یه. مانه ندیین دنافه به را ئیزدیاتیی، زهرده شتی و دینین فیدا ده، ل سهر "rites de passage" و نیشانین مه خسووس ئین پهیره وین وان، ده لیلین کیکین وان ئین موشته ره کن، ئان کو فکرین دینین ئیندو — ئیرانی.

ئاوایی جقاکی. ئیزدیاتی نه دینه کی میسیونه ریی یه ژبه رقی هندی ناهیله ئالیگری باوه رمه ندیه که دن بی و ببه ئیزدی. ئه قه ده غه ژپره نسیبا دابه شبوونا لیگری کاستین دینی تی. لگوری شی، جفاکا ئیزدی، کو ژی ره گیزدیانه دبیژن، دابه شروویه دناف سی کاستین میراتی و ئه ندوگاموس ده: پیر، شیخ و مرید. هه ردویین پشتی روحانی نه و یا داوی به س مروفین ئاسایی (مهعمولی)نه.

ژ ئالمین دینی ئیزدیان ره تهریق دبیژن (ئیزدیین ژ ئهرمهنستان، گورج ستان و رووسیایی)، لی هنه تیرمین دن ژی ههنه، روحانی و دوناقه، کو ب پرانی ژ ئالیی ئیزدیین ئیراق، سووریه و تورکیهیی قه ژ بق ئالمتیا دینی تینه بکار ئانین. ب ئیحتیماله که مهزن جفاکا ئیزدی د فهگوههرینه که جدی ره ده ریاس بوویه د سهد سالا ۱۲ ئان ده، دهما شیخ ئادی ب. مووسافر پرانیا سیستهما دینی ئیردیان رهفورمه کر. پرهنسیبا دابه شبوونی یه ل گوری کاستین دینی، دهلیله که ژ بق کرکین قهدیم ئین ئیندق — ئیرانی یین ئیزدیاتیین.

میری ئیزدی. سهروکی لایك و دینی یی ههموو ئیزدیان میره، میر ل گوندی باعهدری نیزیکی لالشی ل ههریما شیخان (ل کوردستانا ئیراقی) دژیان نها سهروکی دینی یی ئیزدیان میر تهحسین بهگه — کوری سهعید بهگ، ئهو ژ کاستا شیخویه کر.

أ ئەدەتى كو تەنى ئزنى ددە زەولجىن د ناۋ ئەينى كاستى دە.

هیهرارشیا سنفا روحانیان دنا فئیزدیان ده. بابا شیخ، پیشیمام، شیخ ئه ل

– وه زیر، بابا چاووش، بابا گافان، مجیور، فه قرا و یین دن ژی دنا فی هیهرارشیا
روحانیان ئال لالشی جی دگرن. هه روها قه وال (بیژه رو شیر فه کارین باوه ریا
ئیزدیاتیی، کو ب ده فکی ژیه کی دهاته فه گوهاست بی یه کی دیت و فه قیر
(ریبه رین دینی ئیزدیاتیی) هه نه. فه قیر گه له کو روزیان دگرن، خه رقه یان ل خوه
دکن، ل سه رنفینین رهق رادزین، جخاره یی ناکیشن، همتد.

پینج فهرز. ل گوری پینج فهرزان (پینج وهزیفه، مهسوولیهت) لازمه پیر، شیخ، هوستا، مهرهبی و بری \خوشکا ئاخرهتی یی ههر ئیزدیهکی\ی ههبن، یین نوونهرین کاستین روحانیان ژی.

سهمبولیزما رهنگان. هنه ک رهنگین موهیم ههنه د داب و نهریتین ئیزدیان ده کو ب پیرفز تینه حهسیبی: سپی، سور و زهر. جاران که سک ژی. رهنگی سپی خوهدانی جیه کی تایبه ته د ئیزدیاتیی ده. لی رهنگه کی دن ههیه، شینی تاری، کو ئه فرهنگ ب ئاوایه کی جدی ل ههموو ئیزدیان قهده غهیه و هنه ک راقه ههنه ژبو شی قهده غهیی بو هنه ک راقه ههنه ژبو شی قهده غهیی بو نموونه، هنه ک لیکولینه و وی وی وی کی رییاکسیونه که ل دری ئیسلامی شیروقه دکن، کو پهیرهوین ئیسلامی ههری زیده حهز ژرهنگی شین و تونین وی یین جهی دکن، فکره که دیتر ژی ههیه کو دبیرژه د هنگاما یه ک ژبونین ل سهر ئیزدیان ده، رهنگی درمنی وان شینی تاری بوویه. هنه کو کومکوژیین ل سهر ئیزدیان ده، رهنگی درمنی وان شینی تاری بوویه. هنه کو نقیسکار ئیددا دکن کو نه قابو و تیکلداری رهنگی شینی تاووس، یی مهله کی تاووسه.

لى به لى ئه زوسا دفكرم كو رەنگى شىين و قەدەغهيين بوي، دبه كو دەلىلەكە دىتر ئا بنگەها قەدىم ئا ئىزدىاتىي بە. ھەكە ئەم بىھتر ب بالدارى ل قى تابوويى بىنىرن و بىھتر دىنا خوە بدنە رەنگى ب خوە و پەيقا وى نۆسىيۆنى يا د كوردى دە، ھنگى ئەم دكارن تىبگەن بى سەبەبى ئەسلى قى قەدەغەيى چ يە. د زمانى كوردى دە، ئەو نۆسىيۆنا "شىينى تارى" ب پەيقا "شىين"ى تى ئىفادەكرن، كو واتەيا وى يا دويى "شىن"، "تازى"، "ۋان"ە. ل ھندستانى ۋى، رەنگى شىينى

تاری واته یا "فین"ی ددا. میستیسیزما ئیسلامی ده (سوّفیاتی)، خه رقه لیّن گهله که ده دورویشان ب پرانی شین بوون کو "ژان" و "شین" سهمبوّلیزمه دکر. ل ئیرانا قهدیم، شینی تاری دهاته واته یا "شین"ی (تازی، ماته م). ئهم دکارن بگههنه وی قهنائه تی کو دیاره قهده غه یا شی رهنگی ل سهر ئیزدیان، دچه و دگهه فکرین ئیندی – ئیرانی و بهری دهاته واته یا "ئیش و ژانی".

کوّك و رههیّن ئیّزدیاتییّ. دیروّکناس و لیّکوّلینه رهیّژ نهگهیشتنه ئهنجامه که تیّر ته سه ل ده رباریّ کوّك و رههیّن ئیّزدیاتیی ده . زانیاری فرانسی ر . لیّسکوّ، دکتیّبا خوه ده کو ژ ئیّزدییّن سوریه ییّ ره ته رخان کریه ، دبه دوو فکرا م . ئا . گودیی لیّکوّلینه ریّ ئیسلامیّ ، نقیسه ریّ هیپوّته زا کوّکیّن ئیسلامی بیّن ئیسلامی بین ئیسلامی بین ئیسلامی بین ئیسلامی مسلمان بیا ن . ی . مار 3 ، ئهندامی دائیمی یی ئاکاده میا زانستان ، به ری کو ببن مسلمان پرانیا کوردان ئیّزدی بوونه . هنه ک لیّکوّلینه ر باوه رن کو ده ستینک مسلمان پرانیا کوردان ئیّزدی بوونه . هنه ک لیّکوّلینه ر باوه رن کو ده ستینکا ئیّزدیاتیی تیّکلداری جهووتی ، باوه رییّن پهرسیا قهدیم ، خرستیانی و ئیسلامیی یه . هنه کان گوتیه کوّکا ئیّزدیان دگهه ئه ره بان و فکرا هه ری فانتاستیک یا نقیسکاریّن ئه رمه ن ئین سه دسالا ۱۹ ئان بوو ، بیا وان ئیّزدی کافریّن کو ژ دیّرا ئهرمه نان قه تیایی بوون…

گەلەك راستىين زمانى، دىنى و دىرۆكى دھيلن كو ئەم ئىددا بكن كو نوونەرين كولتورين ھندستانى و ئىرانى يين كەڤن، د ناڭ يەك گروبى دە بوون، ب ناڭى خوە جڤاكا ئىندۆ — ئىرانى. گەلەك ئەلەمەنتىن مانەنىد ئىين دىنىين شىدا، زەردەشىتى،

Lescot R. L'Enquete sur les Yesidis de Syrie et du Djebel Sindjar, "Memones de L'Institut Francaise de Damas. "Cild IV. Beyrouth. 1938.

Nikitin V. Kurdy. Per. s frants. vstupitel'naya stat'ya i redaktsiya I. O. Farizova. Moskva, 1964. rp. 328.

Marr N. Y. Eshye o slove "chelebi." K voprosu o Kultumom znachenii kurdskoy narodnosti v istoni Peredney Azii \\ZVOIRAO. T. XX. Sankt-Petreburg. 1911. rp. 99-151.

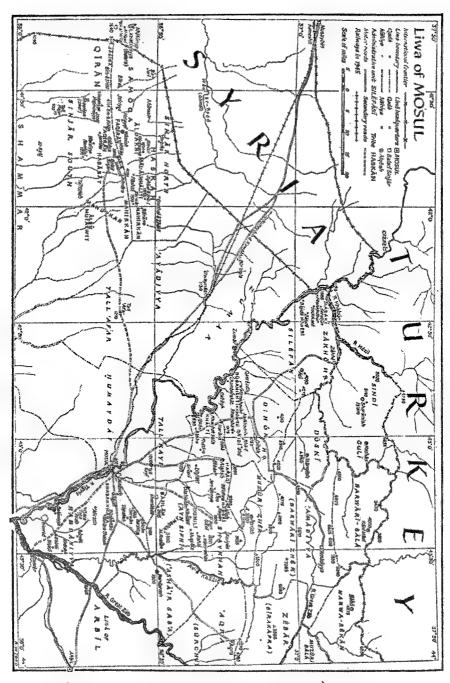
ئههل هه ق و ئيزدياتيي دهيلل ئهم فهرز بكن كو بنگههين كو ئه قسيستهمين ديني ل سهر هاتنه ئاڤاكرن، فكرين ئيندق ئيراني يين قهديم بوون.

بیکومان مروّهٔ دکاره د ئیزدیاتیی ده هنه ک ئه له مه نتان پهیدا بکه کو ژدینین دن مانه و د ئه نجاما تیکه هین خارجی و دهره نگ ده که تنه ناهٔ ئیزدیاتیی. جارنان هه لویست ئه وقاس جدی نابن د ناهٔ ئیزدیان ده ل به ر مه فهوومین خارجی یین ده رهنگ، کو ئه و مه فهووم ئاشکه را نه و خوه دان ریّز و گرینگی نه "لی تم و دایم په یوه دندی و هشیاریه که تاییه ته هه به ل سه ر کولتورا ترادیسی قنه ل.

د پرۆسەسا قەكۆلىنا سىستەمىن دىنى دە، ھەروھا قەكۆلىنا كولتورى ب گشتى، لازمە ھەبوونا دو تەبەقەيىن ژ عەسلى خوە قە جھى بى پەيتاندن (كو ئەم وان ب ئاشكەرايى دىيىن د ئىزدىياتىى دە): تەبەقەيا ب ئالىي دىرۆكى قە پىشىر ("نىزم")، كو ژ ھىمانىن (پىكھىنەر) كولتورى يىن ژ رابۆرىى مايى پىك تىى" تەبەقەيا ب ئالىي دىرۆكى قە پاشىتر ("بلند")، فىنىۆمەنا نوو يا كولتورى و مۆدەرن ژى تى دە. بنگەھا دۆگما و رىتووەلىن دىنى يىن ئىزدىيان دكارە وەكى ھىمانا پىشىتر ئا كولتورى بى حسىنبكرن، كو بىشك، قاسى كو بىدى سابىتە ئەو. تەبەقەيا "نزم" ئا سىستەما دىنى يە كو بارى عەسلى رادگرە و بنگەھا ئىزدىياتىي

بیکومان، کوکین ئیزدیاتیی های ناه کووراتیین سهردهما ئانتیك و که فن دچن. د دینی ئیزدیاتیی ده، های ل گهل د دینی کوردان ی ئههای های مروّه دکاره باوهریین های قادیم ببینه کو کوکین وان د کووراهیا ههزارسالا بوّری دهنه. بنگهها ئیزدیاتیی، کومبیناسیونه که تیگههین های قهدیمه کو ئهو کومبیناسیونه که تیگههین های قهدیمه کو ئهو کومبیناسیون پر نیزیکی تیگههین ئیندو ئاریانه، چهند نقیسکاران ب ژخوه باوهری نقیساندنه که کو ئیزدیاتی د سهدسالا ۱۲ ئان ده به لاه بوویه و دانه ری وی شیخ ئادی بن موسافر بوویه (یا راست، وی ئیزدیاتی نوو کریه). ئهو کهس، ژبه هنه سهبه بان ئان ژی ههر ب قهستی چافین خوه ل ئهو قاس ئهلهمهنین قهدیم ئین بی ههژماره و ئاشکهرا یین د ئیزدیاتیی ده دمقین نه تهنی ل ئهلهمهنین د مهراسیمان ده لی ل دوگما، ئاین و ریتووه لان ژی، له و وه ک کو تی زانین ئه و دوگما و ئاین و ریتووه لان ژی، له و وه ک کو تی زانین ئه و دوگما

پارا يەكەم سترووكتوورا جڤاكا ئبنزديان

نهخشه (ژ:C.J.Edmonds. A Pilgrimage to Lalish) نهخشه

جهواريّن ئيّزديان كۆچبەريّن جيهانيّ

نافا چافکانیان ده د نافبهرا سهره را ئیزدیان ده گهله فهرق ههیه، سهدهما فی یه کی نهوه، کو ل تو ده وله تان، ده ریاری هه را ئیزدیان کو لی دریاری ده لیک قلین نه هاتیه کرن و سهر هه را را وان نه هاتیه ته سبیت کرن. خیرنه خوازین ئیزدیان هه رتم هه را را وان کیم کرنه و هند ک نیشان دانه. ب ته خمینی، چاوا هنه ک سهر قکانی دنفیسن و وسا را ی پی گوتنا هنه ک دیر قکناسین ئیزدیان و که سین ئیزدی ئین پسپور، هه را از گیزدیان ل هه مووجیهانی دگهیره ملیقنه کی.

پرانیا ئیزدیان ب ئەسلی خوه ل ئیراقی ژیانه، ئەسلی وان ژسینجاری ئانکو ژ چیایی شنگالی و ده فهرا شیخان، وه لاتشیخی تی. گەلیی لالش کو ل شیخانی یه جهواری پیروزه زیاره تا هه موو ئیزدیانه و ب نافی "لالشا نوورانی" تی ناسین

ناقەندا دەقەرا وەلاتشىخى ژى (مەرگەھا شىخان)، ئىسقنى يە. ئىزدى ل ئىراقى، لىدەقەرا وەلاتشىخى، لىباۋىر وگوندىن مىنا: بابىرى، باغەدرى، باقەسر، بىنان، بىرسىتەك، بىتنار، بىۆزان، جەروان، دىدەوان، دۆغاتا، ئىسىان، گابارە، گرىپان، گرخالس، حەسەنى، كەلەبەدرى، كەران، مام رەشان، مەھەد، مەم شقان، ملچەپەر، موقوبلە، مووسەكان، نسىزى، ركاوە، قەنىدەل، قەباخ، قەسىرئىزدىن، سىنا، سىرىچكا، شاريا، تافتيا، خانك، خەتارى، خەوشاقا، خۆرزا، زەينىا وھىدىنىن.

ل شنگالی نیزیکی سیزده گوندین ئیزدی یین مهن ههنه، ل باکووری شنگالی ئیزدی ل گوندین مینا: بارانه، جهفریی، بهکران، بیردههلی، بیر شیرین، جهفریان، ئالدینه، حهلیّقی، کهرسی، مامیسی پیردههلی، سنوونی، تیرهف، وسفان، زیروان و هتد دژین.

ل باشووری شنگالی نیزدی ل گوندین مینا" سیکینییا، مهجنوونییا، جهداله، قهسهرکی، قزلکهند، ته په حوسه بنییه، کانی سهره ک، مهندکان، دالوکان و بین ماین دمینن.

ههر وسا ئيزدى ل باشيقه و بهحزان، دهوّك و زاخويي درين.

هەر چەند سەر ھژمارەكە ديار تونەب ۋى، ديسا تىن گۆتن كو دەردۆرا ٤٠٠ ھەزار ئىزدى ل باشوورى كوردستانى دژين.

ئیزدیین ل باکووری کوردستانی ئانکو د نافبه را سینورین ترکیه یی ده دژین ژی ل باتمان (ئیله)، تور ئابدین، نسیبین، دیار به کر، میردین، ویران شار، سوورووج و ل هن نافچه یین سیرتی دژین. لی نها پرانیا وان کوچی ئالمانیایی بوونه و نها ل تورکیه یی ئیزدی گهله کیم مانه.

هه ژمارا ئیزدیان کو ل باژارین کوردستانی بین کو د ناقا سینورین سووریه یی ده دمینن ژی قاسی ۳۰ هه زار که سی ئیزدی بوون و ل باژارین وه کی ئه فرین، قامشلق دژین، نها ژی ل سووریه یی هه ژمارا ئیزدیان کیمتر ژ ۱۰ هه زاری یه. پرانیا وان ل ئه فرینی و ده رد فرا وی دژین و ل ده قه را جزیری دژین و نیزیکی ۱۰ هه زار که سی نه.

پر کیّم ئیزدی ژی ل ئیرانی دژین، ژ نیقی وان زیده تر ل باکوری روّژئافایی ئیرانی، ماکوو و خوّی، دژین و ههر وسا تی گوتن کو نیزیکی شهش گوندین ئیزدی ل ئیرانی هه نه و نافه ندا وان گارمینه کو ل نیزیکی کیرمانشاهی یه.

ئێـزدى د نافـا ئاخـا كـو ب تفاقـا شـێورێ هاتيـه ديـاركرن ده دژيـن. پرانيـا ئێزديێن ئەرمەنستانێ و گورجستانێ ب ئەسلێ خوه ژ قەزايێن وهكـى وان، قـەرس و سورمەليێ نه (ژ سەرحەدێ نه)، سەرێ سەدسـالا ۲۰همـين ژ بـەر زلمـا دەولـەتا ئۆسمانيان كۆچبەر بوونه.

ل دری درمناهی و خوینخواریا ل بهر خوه دانه، ب هیجه تا کو درمنین ئولی نههاتنه قه تلکرن، روز وارین خوه هاتنه دهرخستن و روسه راخا خوه کوچبهر بوونه دهست روزی کال بافین خوه و ملکی خوه بهردانه و که تنه ریا مرنی. گهله ک روزه هاتنه روزه که نهرمه نستانی و گورجستانی و ل ور ب جی بوونه.

ب تهخمینی ههتا سالین ۱۹۹۱ئان هه را نیزدیین ل گورجستانی دگهشته ههتا ۷۰ ههزار کهسی، ل گورجستانی پرانیا ئیزدیان ل بازارین تبلیس، باتومی، رووستافی، تیلافی، کوتایسی (هندك) و هتد دمینن.

أ كوردين ئەرمەنسىتانى و گورجستانى دەولەتا ئۆسمانىيان وەكى "رۆما رەش" ب ناۋ دكن.

ل تهرمه نستانی ژی به ریا هلوه شاندنا تفاقا شیوری هه ژمارا نیزدیان نیزیکی ۹۰ هه زار مروقی بوو و نه فه هه ژمار ل گوری نیستانیستیکین قه رمی ژی هاتیه پشت راستکرن. هه تا سالین ۱۹۰ تان ل تهرمه نستانی ته نی ۳۱ گوندین خوه روو نیزدی هه بوون. نها ژی ل تهرمه نستانی و ل گورجستانی هه ژمارا نیزدیان قاسی دو قاتان کیمتر بوویه.

قويا تُيْرُديان ل باشيك و بمحزائي، كوردستانا تْيراقي، ٢٠٠٦

ئیزدیین ئەرمەنستانی ل بازار و نەحبین وەکی ئابۇقیان، ئاپاران، ئاراگاتس، ئارارات، ئارتاشات، ئاشتاراك، قیدی، ماسیس، نایری، ئۆكتیمبیریان، تالین و ئیچمیادریتییی درین، پرانیا ئیزدیین ئەرمەنستانی ل بازاری رەوانی ، ئاخووریانی، گومریی (بەری لینیناکان)، تاشیری (بەری کالینینق)، ئابۇقیاتی، ئۆكتیمبیریانی،

ا ينريقان.

ئێچمیادزینی و سپیتاکی دژین. نافا گوندین ئهرمهنستانی، کیدهری پرانیا ئههلی وان ئیزدی بوون ئهون:

د نهحیا رمافیری: زارتینگ (۱۳۰ مال)، ئهردهشهر (۱۰۰ مال)، ئیخیکنووت (نافی بهری ماله بهدر ۲۰ مال)، ئیرهسخاهوون (نافی بهری قورو ئهرهز، ۱۲۰ مال)، میتس ئارمافیر نافی بهری ب قوردو قولی ۷۰ مال)، سارداراپات (نافی بهری ئوبتیمبیر ۱۰۰ مال)، باژاری ئارمافیری ئوکتی مبیریان، ۲۰ مال)، زفارتنوتس (۲۰ مال) و هند.

د نهحیا ئاراگاتسۆتنى: بەررۆژ (ناڤى بەرى دەوزكەند) تلك، مەككى، گەلتى، زربە، سابوونچى، قبختەپ، بايسىز، قژلە مەعرا، قژلە سەيرانى، كووسىيا، كەلەكووتى ژيرين، كەلەكووتى ژورين، نازرقان، كۆرپەلوو، ئەلەگەز (ناڤى بەرى جامووشىقانا مەزن، مىرەكا چووك، مىرەكا مەزن، قورووبوخاز، جەرجەرىس، سىپان (ناڤى بەرى پامپ)، سەنگەر، پۆشت، ريا تەزە، شامىران، پىر مەلەك، و ھىد.

ژنهحیا کوتایکی: روفوون (نافی بهری گوندی ئهمی - ۱۰۰ مال) نور گیخی (نافی بهری چهتقران ۵۰ مال)، پروشیان (٤٠ مال)، ئیلار و هند.

ژ نهحیا ئاراراتی: ئۆفتاشات (نافی بهری مییماندهر ۲۰ مال)، باژار ماسیس (۲۰ – ۳۰ مال)، باژار یهریفان (۳۰۰ مال).

پشتی تفاقا شیوری رهوشا ئابوری یا ههریمی خراب بوو و ژبهر فی یه کی ژی ب ته خمینی نیقی ئیزدیان ژئهرمه نستانی و گورجستانی کوچبه ربوون. چوونه وه لاتین وه کی" رووسیا، ئۆکراینا، ئالمانیا، فرانسا، بیلچیکا، نیدیرلاند (هولهندا) و چهند وه لاتین دن.

ل ئۆكراينايى ئىزدى ل قان باژار و ناقچەيان درين.

ژ نه حیا ئاکیم قی: ل گوندین ئاکیم قلکا، کیریلل قلکا، رقدیی قندیا، نه حیا دنیپراپیتر قلسکی: باژاری دنیپراپیتر قلسك و کری قی رقگ، گوندین سوفیگی شیر قکویی، باژارین زاپور قریی و کییی ق.

ژنه حیا کیرق قرادی: باژارین دولینسکایا و کیرو قرگراد" قریمی: باژارین جانکویی، گوندین ژیلینو، لوبانوقق، باژارین سیمفیروپول، میلیتوپول، نهحیا

پریازق سک، باژارین: خارکوق، ژنهحیا خیرسفنی: باژارین سکادوق سک، لازوورنویی، خیرسون و هند. (۱,۸۰۰) قولگوگرادی (۱,۵۰۰) لیپیتسکی (۱,۵۰۰) ستافرویولی.

ئيزديين ل ورسيتي (رووسيا) قاسى ٧٠-٨٠ هـ دارن. پرانيا وان ژى ل قان باژار و ناقچهیین ورسیتی (رووسیا) دمینن، وهکی پاییتهخت موسکق و نافحهیین مۆسىكۆيى (ل باۋارين بالاشىخا، زىلىنىزگراد، لوبىرتسى، متىشىوا، ئۆدىنتسىل قى خيمكي، شيغلكوڤۆ و هند: ١٥,٥٠٠) كراسنۆدارى (ل باۋارين ئارماڤير، ئادالير، ئاناپا، كراسنۆدار، كرۆپۆتكىن، نۆقۆرۆسسىيسك، سۆچى و هتد" ١٠,٠٠٠)" ناۋ چەيا گۆركى (ل باژارين نيژنى نۆڭگۆرۆد، ئارزەماس، پيريقة و هند "۸,۰۰۰)" ناق چەيا نۆقۆسىيېيرسىكى (ل باژارين نۆقۆسىيېيرسك و نەحيا" ٧,٢٥٠)" ناڤچەيا يارۆسىلاقلى (ل باژارين ياروسلاڤلي، ريبينسك، تووتايينڤ و نهحيا" ٥٠٥،٥) "ناڤچهيا تامبوڤي (ل بازارين تامبقة و نهحيا" ٣,٥٠٠)" نافحهيا ساراتقفي (ل بازارين ساراتقف، رتیشنیف، ئینگیلس و نهحیا" ۲٬۵۰۰)" سقهریلقشسکی (۲٬۵۰۰)" رقستقشی (۱۰،۹۰۰ ساماري (۱,۲۰۰)" ل باژاري سانت-پيترسبوورگي و ناڤچهيا لينينگرادي (۲۰۰)" كوورسكي (١,٢٠٠)، ققريقنية ثين (١,٠٠٠)، تــوولايي (١,٠٠٠)، تقيديي (١,٠٠٠)، تيــوومێنێ (۲۰۰) ئيركووتــسكێ (٥٥٠) ئۆرێنبــوورگێ (٥٠٠)، جمهوريــا ٥٠١ وودموورتيا (٤٠٠) جمهوريهتا تاتارستان (٤٠٠) ئۆرلۆۋنى (٤٠٠) تۆمسىكى (٠٠٠) ووليانوق سكي (٣٠٠) چياليابين سكي (٢٥٠)، جمهوريت تا ساخا (ل با اثاري ياكووت سكي (٢٥٠)" كالينينگرادئ (٢٥٠)، كراسنۆيارسكي (٢٥٠)" بريان سكي (۲۰۰)، پریمۆرسکی (ل بازاری فلادیفۆستۆکی (۱۷۵) ئۆمسکی (۱۰۰) ئاستراخانى (١٣٠)" بېلگورۇدى (٨٠) و كىرۇڤى (٥٠).

پرانیا ئیزدیین ئالمانیا ل باژارین وسا دمینن، وهك تسیللی، باژارهکی پچووك ثیت سی ، بیلیفیلد، گیسسین، بریمین، ئۆلدئینبوورگ، هانوقهر، کولن، ساربرووكین (نیزیکی حودوودی فرانسی)، بهرلین، بون، فرانکفورت، فرایبورگ، موونشین، هامبورگ، گوتینگین، ئهینبیك (چهند مال) و هند.

[&]quot; دىنژن "Kleine Kurdistan"، يانى "كوردستانا يجووك."

گەلەك سازىيىن ئىزدىيان چاوا ل ئەوروپا، وسا زى ل ورسىيىتى ھاتت چىكىن. مەسەلە، ئىپىزدى ل ئالمانىيا (قاسىي ٥٥ ھەزار) ل بازارىن وەك بەرلىن، ھاتوقىر، گىسسىىن ، ئۆلدئىنىبوورگ، تسىللى و ھىد ئەشىكىلاتىن ئىزدىيان قەكىرنە، ئىپىردىيىن ورسىيىتى (٧٠-٨٠ ھەزار) زى ل بازارى مۆسىكۈيى، كراسىنۇدارى، يارۇسىلاقلى، تامبۆشى و ھىد تەشكىلاتىن ئىزدىيان زى قەكىرنە.

دەركەھى لالش، كوردستانا ئىراقى، ٢٠٠٦

سیستهما ئوجاخ، قهبیل و ئهشیرین ئیزدیان: تیرمینولوژیا وان (ل گهل لیستا ئوجاخ و قهبیلین شیخ، پیر و مریدین ئیزدیان)

دەستىيك

ئیزدیاتی کو به لیته راتورا گیشتی ده وه کسی "Yezidism" ئیزدیاتی کو به شدی ناسین، یه و قه دیمترین دینین کوردان ئین یه خوه دایی یه ئیزدیاتی کو یه و ژوان دینین هه ری سردار ئین روزهلاتی یه، خوه دی تاییه تیین بنگه هین ئین دینین ناسکری یه، دوگما، ته یولوژی، مه راسیمین دینی، ئایین و مه راسیمین تیکه و هییه رارشیا روحانیان. ئیزدیاتی، هه روها جوداهیی و پاکیا کاستان (ته به قه مین جقاکی) ژی دپاریزه کو د راستیا خوه ده ئه و بنگه هین جقاکا دینی یا ئیزدیانه.

جقاکین دینی و نهته وه یی، کو دوور و قه ده رن ژکارتیکرنین دینی و کولتوری و هه روها ژبه ربینی خوه دی ترادیسیونین ده قکینه، به ری جاران ئورف و ئه ده تو با وه ریین خوه باشتر دپارینن ژیین دن، ژترادسیونین نقیسکی. فاکتوره که که ل که ل گیزدیان بو پاراستنا دینی وان، هه ریمین وان ئین چیایی بوو کو ئه و تم فیری ژیانا لی بووبوون.

ئیزدی پرانی ل ئیراقی دژین و ههر وسا ژی ل سووریه، ئیران، ترکیه یی، ده وله تین سوقیه تا به ری، پرانی ل ئه رمه نستان و گورجستانی ژی پشکا بیه تیزدیین ل ده وله تین سوقیه تا به ری د سه ری سهد سالا بیستان ده ل ور ب جی بوون. ته نگاسیین ئابوری یین ده ما سوقیه تا به ری، کر کو هه ژماره که زیده یا ئیزدیین ئه رمه نستان و گورجستانی کوچ بکنه رووسیایی. ئیزدی نها ل ئوکراین ایی ژی هه نه. گه له ک ئیزدیان کوچ کرنه ئه وروپایی ژی، ب تاییه تی بو ئالمانیا، ب

هــه ژمارين كــيّمتر ل فهرهنـسا، بهلـچيكا، هۆلهنــدا، دهولــهتيّن يــه كبوويى يــيّن ئهمهريكاييّ، هتد دژين.

باژار و ههتا وه لاتین جهی یین کو ئیزدی لی درین چقاس دوور بن ژی، ههر ئیزدیه ک براست و دورستی درانه کا ژکیژان کاست و قهبیلی یه. بق ههر کهسی ای خو خوه وه کی یه ک ژ جفاکا ئیزدی دناسه، زانینا ناقه و دیرقکا ئه شیر و بابکا کو ژی یه، ئیرق ژی بیحه د موهیمه، ژبهر کو ئه قرانین و زانیاری جیی یه کی د جفاکا ئیزدی ده دیار دکه ههروها تیکلیین ل گهل ئه ندامین ئیل و قهبیلین دن ئین ئیزدی ده دیار دکه شهخسین کو د ژیانا وی اوی یا دینی ده گرنگن ژی دیسا ب فی زانین و زانیاری خوه دیار دکه دناق فی زانین و زانیاریی دیار دبن. که س، ب فی زانینی بهری خوه دیار دکه دناق جفاکا ئیزدیان ده و ئهرکین خوه یین دینی بهی تینه.

دفی لیکولینی ده ئه زدی سترووکتوورا سیسته ما قه بیل و ئیل فه کولم، کو د فه کولینا خوه ده ئه زدی پرانیا ب جفاکا ئیزدیین ئه رمه نستان، گورجستان، رووسیا و ئوکراینایی ره مژوول بیم. هه موو ئاگاهیین د فی گوتاری ده تینه پیشکیشکرن، ژ ماته ریالین فه کولینین من ئین قادی نه کو من د فان سالین داویی ده دناف ئیزدیین ئه رمه نستان، گورجستان، رووسیا و ئوکراینایی ده کربوون. دفی لیکولینی ده گرنگیه که تاییه ژی ل سه ر فه کولینا کیشه یا بکارئانینا تیرمین جهی یین ژ بو نه شیر و قه بیلین ئیزدی ههیه، ب تاییه تی یین ل ئه رمه نستان، گورجستان، رووسیا، ل گهل هنه کین ل ئیراق، ترکیه و سووریه یی.

دقی لیکولینی ده ئهز ئاگاهیین کو من ژ لیکولینین خوه یین ل سهر چار ئیلین مهزن ئین ئیزدیان جفاندی ددم، کو ئهو ئیل ههتا سهری سهدسالا بهری، دناف ئاخا ئیمپاراتوریا توسمانی ده دژیان و پشتره ب داری زوری هاتن کوچبارکرن بو ئاخا ئهرمهنستانا ئیرو. ل فر، نافین گوندین ئیزدیین ههر ئیلی هاتنه دانان، گوندین کو دهما دناف ئهردی ئیمپاراتوریا توسمانی ده بوون تی ده دژین و یشتره ژی کی دژین.

ئەزى تىكەھىن كاسى، قەبىل و مالى راقە بكم و ھەروھا تىكەھا ئىلى تايبەت د بارى تىكلىا وى تەق كاتەگۆريا كاستى دە لىك بدم. پشتى، واتەيىن چاقەرى كىرى

ئين ناڤين هنهك قهبيلين ليك بدم و داويى دى خوه بدمه رۆلين پينج كهسين كو ههر ئيزديهك پي ره دناڤ تيكليهكه ديار و وهزيفهيين ههڤپشك دهيه.

سيستهما كاستي

ئیزدیاتی نه دینه کی میسیونه ریی یه: ب ته نی ژ زاینی مروّف دکاره ببه ئه ندامی جقاکا ئیزدی ته قاهیا جقاکا ئیزدی ل سهر سیسته ما کاستی نافایه کو فی سیسته می سترووکتووره که یه کگرتی دایه جقاکا ئیزدیان. هه موو ئیزدی ل ناف سی کاستان ده دابه ش دبن: پیر، شیخ و مرید. پیر و شیخ سنفین روحانی نه کو ئیزدیین ئه رمه نیستان و گورجستانی ب گشتی ژیره دبیدژن "ته ریق" ئان ژی اروحانی"، و نه ب قاسی یین دن تیرما "دوناف" ژی ب کار تی، لی ئیزدیین ئیراقی پرانی "دوناف" دبیژن. ب چافدیرن من، وسا خویایه کو روحانیین ئیزدی (پیر و شیخ)، نیزیکی ۲-۷٪ ی هه ژمارا گشتی یا ئیزدیان پیك تینن و ۹۳-۹۶٪ ئین مایی مریدن.

ئۆزدى ناسناڤۆن گشتى و جەماوەرى ب كار تىنن ژبۆ ھەموو ئەنىدامۆن كاسەتەكى. ئۆزدىنى سۆڤىيەتا بەرى، ژبۆ تەڤاھىا ئۆزدىيان تۆرما ئۆزدىخانەيى ب كار تىنن، ژبۆ تەڤاھىا پىران پىرانى، ژبۆ تەڤاھىا شۆخان شۆخانى و ژبۆ تەڤاھىا مريدان مريدخانە دېنېژن.

قەبىلىن ئىزديان

ههر كاستهك ژئاليى گەلهك قهبيلان تىي تەمسىلكرن. ب نهريتى، چل ئۆجاخين شيخان و چل يين پيران هەنه. لى بهلى دەما من ليكۆلينين خوه يين قادى دكرن، من نيزيكى ٩٠ نافين مالين پيران پهيداكرن. ا

ئحتیماله که مه زن ژبه رکو ئیزدی له هه ریّم و وه لاتین جهی ب جی بوون و هه رکو ده م بوری ب ئه نجاما جودابوونا وان ده هه شمارا قه بیلان ژی زیّده تر لیّهات. جودابوون دناق مالباته کی ده ژی چی دبوو: هه که چه ند برا هه بوونه د ماله کی ده ، هنگی چه ند ژوان بوونه ئاقاکه ریّ به ره کی (ژیّر قه بیل). بق نموونه نها، هنه که مالیّن پیران هه نه ، وه کی پیر ئۆمه رخالی و پیر هه سه ن چنیّری، کو براییّن هه قد بوون (بنر. "قه ولی ئۆمه ریّ خالا") ، ئان ژی پیر حه جی مهه مه د ربیّزوره ت) و پیر جه روان، کو ئه و هه ردو ژی براییّن یه ک بوون. ئیّزدییّن مالا (بیّزوره ت) و پیر جه روان ناقی مالا خوه ئان وه کی "هه سه ن چنیّری" ئان ژی وه کی "ئومه رخالی" تینن. لی به لیّ ب نه ریتی چل بابکین پیر و شیّخان هه نه ، کو دبیّژنه مالیّن وان "ئوّجاخ".

تیرمین کو ژبق کومین پاترونیمیك (نافی بافی) ئین بنهمالین ئیزدیان تینه بکارئانین، دبن بناسی هنه ک ته قلهه فیان، کو هه تا رادهیه کی ژبه رپه فگوهه رینا تیرمین کوردی یین ده رباری بابك و ته شیران دهیه. لی به لی، د قر ده ته زی هه ول بدم کو دیمه نه که زه لال تا بکارئانینا راستییا تیرمین جهی یین ل سه رقه بیلین

Omarkhali, kh. 2005,) بن نافین قهده ری ۲۰۰ مالین شیخ، پیر و مریدان بنر. کتیبا (۲۰۰ مالین شیخ، پیر و مریدان بنر کورییا ههزار سالان. سانکیت (Yezidizm. Iz glubiny tysiacheletij. ییترسبوورگ، رب. ۱۹۹-۱۹۹.

قەولى ئۆمەرى خالا " بنر. د ناڭ: رەشق. خەلىل جندى. ٢٠٠٤، پەرن ژ ئەدەبى دىنى ئىزدىان. دەقك. جلد. ١، رپ. ٥٣٥–٥٤٠.

ناڤى ئۆجاخا پىران ئا حەجى مەھەمەد "حەجى مەھەمەد بىزورەت" ، د ناڤ ئىزدىيىن ئەرمەنستان و گورجستانى دە. تو زورەت و پاشكەتيىن ژ ڤى مائى نىين ل ئەرمەنستان و گورجستانى، ئى بەئى ل ئىراقى ل ھەرىما شىخانى ھنەك ئىزدىيىن ژ ڤى مالا حەجى مەھەمەدى ھەنە.

مرید و مالین رووحانیین ئیزدی بین دناهٔ ئیزدیین ئهرمهنستان، گورجستان و رووسیایی ده پیشکیش بکم.

تيرمين ل سهر قهبيلين مريدان

ئیزدیین ئەرمەنستان و گورجستانی تیرمی "بەرەك" و "قەبیل" ب واتهیا "قەبیلا مریدان" بكار تینن. د دیرۆكا ئیزدیان دە قەبیلین مریدان ئین ناقدار هەنه، بق نموونه، ئانقۆسی، باراقی، داسنی، مامتاجی، ماسهكی، مەمرەشی، مەندكی، مەندەسۆری، میرئانگی، رەجەفی، رەشی، رۆژكی، ستوركی، شهرقی، شەمسكا، خالتی و گەلەكین دن.

دیرۆکناسی سهد سالا ۱۲ئان شهرهفخان بدلیسی، د بهرههما خوه یا بنگههین تا ل سهر دیرۆکا کوردان "شهرهفنامه" یی ده، (بدلیسی ۱۹۹۷، جلد ۱: ۸۳) نافین چهند تهشیرین تیندی تینه، وهکی "تاسینی"، "خالدی" و "دوومبوولی"،

ئيزدى، ڤى تيرمى د پرسين خوه ده وها ب كار تينن: "تو چ قهبيلى؟" ("تو ژ كيژان قهبيليى؟")، " تو چ بهرهكى؟" ("تو ژ كيژان بهرهكيى؟")، بهرس ڤين وان بي نموونه وها دبن: " ئهز رهشى مه"، ئان ژى" ئهز داسنى مه" و وها پى ده. لى به لى، ئيزديين ئيراق، سووريه و توركيهيى د پراكتيكى ده ڤى تيرما "قهبيل"ى ب كار نائينن.

ئيزديين ئەرمەنستان و گورجستانى، تىرما "بەر" ى ژى كىم جاران وەكى ھەقتايى "بەرەك" ى بكار تىيىن. لى بەلى ئەق تىرم، بىيەتر ژئالىي ئىددىين ئەرمەنستانى قە ب واتەيەكە دن، ب واتەيا "بابك"، "بنەمال"، يەك دكارە بېيىۋە ب واتەيا "ژىر بابك"ى تى ب كارئانىن.

شهرهفخان بدلیسسی ل وی دهری قهبیلهیین دن ژی دبیش ده: "باسییان"، "بقختی" و "مهجمودی".

تيرمين كو ئۆجاخين پير و شيخان نيشان ددن

ژ بق پیناسه کرنا مالین ژ کاستین رووحانی (پیر و شیخان)، تیرمین "مال" و "ئوجاخ" تینه بکارئانین.

كاستا پیران ژئالین گەلەك ئۆجاخان قە تى تەمسىلكرن، بىق نموونە، ئۆجاخىن ئەمخىن پىیر ئال، ئالوبەكر، باد، جەروان، زەرزا (ن)، ھاجيال، ھەسمەمان، ئىسىبىا، كەمالا، لىلان، مەمى رەشان، مەقلەبىز، مەمى شىقا (ن)، ئۆمەرخالى، قەدىبلبان، خانيا و ھىد.

دەما ئيزدى دپرسىن كا يەك ژكيژان ئۆجاخى يە، پىرس وها يە" "تو چ پىرانى؟" ("تو ژكيژان ئۆجاخا پىرانى؟") و بەرسىڭ دى بۆ نموونه وها بە: "ئەز پىرى ئىسىبىيامە." ("ئەز ژپىرى ئىسىبىيا مە")، ئان ژى " ئەز ئۆمەرخالى مە"، ئان ژى "ئەز يىرى مەم شقانا مە".

ههموو شیخ دناف سی مالین ئهندوگاموس ده دابه شکرینه: شهمسانی، ئادانی و قاتانی، ههر یه ک ژی دناف مالین دیتر ده دابه ش دبه.

شهمسانی دابهش دبه دناهٔ چار مالیّن مهزن ده: شهمسهدین، فهخرهدین، ناسردین و ناسردین و سجادین، کو ئه و چار کوریّن ئیزدینی میرن. ژبلی دویان، ناسردین و سجادین، ئه هموو مالیّن بهحسکری دیسا دابهش دبن. بو نموونه، شیخیّن شهمسهدین (دقهولان ده نافی وی تهخهر وه کی شیشمس تی زارکرن)، ب عهده تی ژ ئالیی نه هکور و سی کهچیّن وی تینه تهمسیلکرن: شیخ خدری شهمسا، شیخ ئهدالی شهمسا، ئامادینی شهمسا، بابادینی شهمسا، شیخ حهسهنی شهمسا، شیخ باهٔ کی شهمسا، شیخ توکلی شهمسا، شیخ ئافیندی (ههفندی) شهمسا، شیخ رهش ئالی شهمسا، ستیا ئیس (ئیس)، ستیا نسرهت، ستیا بلقان. ئوجاخا شیخ رهش ثی (ئان ژی شیخ جنتهیار) کو دناهٔ ئیزدییّن ئهرمهنستان و گورجستانی ده یه ژ

دەما ئيزدى دخوازن بزانن بى كا يەك ژكيران ئۆجاخا شيخانه، ئەو پىرى جاران تيرمين "مال" ئان ژى"ئۆجاخى" بكار نائينن، وها دپرسىن: " تىوچ شيخانى؟" ("تو ژكيران شيخانى؟"). بەرسى دبە كو وها بە بىق نموونە: " ئەز

د درباري مالين شيخان ده، بنر. كتيبا تومهرخالي خ. ٢٠٠٥: ١٦٦-١٦٨.

شەمسانى مە، شىخخى ئامادىنا مە"، ئان ژى " ئەز شىخووبەكرى مە، شىخخى سۆرى سۆرا مە".

پید قی یه ئه م قی تیرما "ئۆجاخ"ی ("کوچك"، "مال"، "مالبات-بنه مال") کو دناف جفاکا ئیزدیان ده قه وی به ربه لافه رافه بکن.

ئێزديێن ئەرمەنستان و گورجستانێ ژبۆباڭ و كالان پەيڤا "جد"ێ بكار تينن. دناڭ ئێزديان دە مەيلا حەباندنا ئاڤاكرێ "ئۆجاخ" ھەيە، مزارگەھ و جيێن پيرۆز ھەنە ب ناڤێن شێخ و پيران، يێن ئاڨاكر ئان ژى شەخسيەتێن مەزنن ئێن مالەكێ، كو ژئاليێ حەجيێن ئێزدى ڤە پر ل ئيراقێ تێنە زيارەت كرن.

تيْگەھيّن "قەبيل" و "ئيّل"

ر بق دیارکرنا تیگه ا "قهبیل"ی، ئیردیین ئیراق و سرویه یی تیرما "ئه شیری"ی و "ئیل"ی بکار تینن. ر قان یا یه کهم قه ت و قه ت دناف ئیردیین ئهرمه نستان، گورجستان و رووسیایی ده نایی بکارئانین و یا دویه م ب ته لافووزا ئیل و ب واته یا "یه کیتیا قهبیلان"، "کونفه ده راسیونا قهبیلان" تی بکارئانین بیلان " می بارئانین و با دویه م

ئێزديێن ئيراقێ، "ئێل" ئان ژى "ئەشىر"ێ دناڭ "بابك" ئان ژى "بنـه مال" ئان ژى "ئۆجاخ" دە دابەش دكن.

> ئێل، ئەشىر | بابك= بنەمال ئۆجاخ (٤٠ مالێن پیران و ٤٠ مالێن شێخان)

ئێزديێن ئەرمەنستان، گورجستان، رووسيا و ئوكرانيايێ تيرمان وها بكار تينن:

> ئێؚڶ | قەبيل، بابك (ژ بۆ مريدان) مال، ئۆجاخ (ژ بۆ ھەمى مالێن پىر و شێخان)

نه بهری ب دهمه کی دریّژ، ئهندامبوونا ل ئیله کیّ، بق ههر ئیزدیه کی ای پر گرنگ بوو، ژبهر کو فی یه کی هیمنتیا وی اوی دیار دکر. تیکلداری فی پهندین ئیزدیان ههنه وه کی "قراته فیّلی دهواته" ("مرنا ب ئیّلیّ ره قاسی دهواتی خوهشه") ئان ژی "ئیّل، ماکا مهریانه" ("ئیّل دایکا مرقانه").

ل گەل ئەندامبوونا ل كاستەكى، ئىزدىيىن كو ئىرى دناۋ ئەردى ئىكەتيا سىقىيەتان ئا بەرى دە دىرىن، ئەندامىن يەك ر چەند ئىلانن، واتە ئەندامىن يەك ر ئىلىنى زوقىرى، سىيكى، ھەسىنى، ئۆرتلى، مەھمەدى نە، ھىرايى گۆتنى يە، ئىزدىيىن ئىلا ئۆرتلىى، كە ر ھەمى ئىلان ى ھەرى بچووكە، ب سەر ئىلا ھەسىنى قە دھىنە ھىرمارىن.

بالكيشه كو ئيزديين ههر ئيلي، ب شيوهزارين خوه ژهه قتينه ناسكرن" ب تايبهتى، شيوهزاري ئيرديين ئيلين ههسنى و مهههمهدى جودايه ژيي ئيلين زوقرى و سيپكى. ئيزديين ژئيلا ههسنى، گهلهك جاران دهوسا "ب"يى "ق"يى تهلافز دكن، بق نموونه، دناق بهيقان ده وها دبه: خهبهر/خهقهر، خراب/خراق، سبه/سقه، زهبه ش/زهقه ش، حهساب/حهساق، خهبات/خهقات و وها بى ده. د تهلافوزا كورديا ئيزديين ژئيلا مههمهدى، دهنگى "ق" يى بهربهلاقه: "ئا" يى بئوايى دهنگديرهكه دريژ، نيزيكى "ق" يى تهلافوز دكن.

ئەندامىيا ل ئىلىن، ھەر ل گەل ئەندامىيا قەبىيل يان ئۆجاخـەكىن، ژباۋ دەرباس ىبه، نه ژدايكىن. مەسەلە، ھەكە دايك ژئىلا سىپكا و باۋ ژزوقرىيا به، زارۆكىن وان (چكەچ چكور) زوقرى تىنە ناسىن.

ب كوردى "كۆنفەدەراسىقنا ئەشىران ئا زوقرى" دبه "ئىلا زوقريا" و ئەنداميا ل وى وها تى گۆتن " ئەز زوقرى مە"، ئان ژى "ئەز ژ ئىلا زوقرىا مە." لەوما دەما ئىزدىيەك دېيژه "ئەز زوقرى مە"، يانى ئەو ژ قى ئىللى يە.

ههتا سهری سهد سالا بیستان، ئیزدیین ژئهینی ئیلی، ل سهر ئهینی ئهردی درین و ههر ئیله کی سهروکه کی ئهشیری ههبوو - ئاغا" وه کی کو ل ژور به حس لی بوو، فهرقین ده فوکی یین د نافبهرا وان ده هیژژژی دیارن، و د ههر ئیله کی ده ئهندامین کاستین جهی ههنه (پیر، شیخ و مرید). پشکا پتر ئیزدیین د ههر ئیله کی

د ناڤ ئەردى ئىراقى گوندەكى ئىزدىان يى ب ناڤى ھەسنى ھەيە.

ده مریدن، لی به لی پیر و شیخ ژی لی ههنه و مومکونه کو ئهندامین ئوجاخین وان پیر و شیخان د ناف ئیلین دن ده ژی بن.

ئيلا زوقريا

د قی ئیلی کو مرید و ههر وها شیخ و پیر تی ده ههنه، قهبیلین مریدان ئهفن: بهراقی (بهعراقی)، بووتکی، بهلهکهری، داسنی (دهعسنی)، دقنی، کورکتیا، ماسه کی، چوخره شی، مهمره شی، مهنده سوری، مهندکی ، ره شی، ره شیکی، به شه که شهمسکا و یین دن " توجاخین پیران ئین وه کی تومه رخالی، کهمالی، خانی و یین دن " و مالین شیخان ئین وه کی شیخ مهند، شیخ سن و وها پی ده ههنه.

جی و وارین ئیلا زوقریا ل قه زا وانی بوون، ل سه ر ده شتا ب ناقی ده شتا ئه به خی دنا قد مه دی ئیمپارات فریا ئوسمانیان ده مید ده نافیه و گولا وانی، سین قری ئیران و نافیا ره شدی ده ، ده شتا نه به خی یه برانیا خه لکی زوقدی ل ده فه را سه ره کانیا نافا ره شی و سه دی هه شتی ل بیرگریی دریان ل گه ل هه می کومین ل هه ریمین نارچاق و تیرماران کو د نافیه را گولا وانی و بازاری سه رایی ده شینی بوون.

ئيزديين ژئيلا زوقرى ل قان گوندين قهزا وانى دژيان، وهكى چبوو خلى، چراخ، دير جهمهدا ژيرين، دير جهمهدا ژورين، ديزى، گيهادين، هاجهلى، كانيسارك، كۆسه پشيكوومبهت، قـژلاخ، قهلهجوخ، سهيد ئاباد، سيمتاتۆس، شهمسهدين، شهنگلاقه، شقهكار، تيركيشان، يارمقا، ووته، وهليجان. من نافين وان گوندان دان

ل باشووری سنجاری ل ئیراقی، گونده کی ب ناقی مهندکان ههیه کو ل وی دهری ژی ئیردیین ل باشووری سنجاری ل ئیردیین ل ا

² ژبق ئاگاهیین زیده رتر ل سهر ئیلا زووقریا و ب تایبه تی جانگیر ئاغا بنیره کتیبا ئهسکه ری بخییك (کو ب خوه نه شینی ئوسب به گی ناغایی ئیزدی یی ئیلا هه سنی یه "دایكا وی گولیزه را که چا ئوسب به گی بوو.) "ئیزدیاتی، میرزکی زازا، فه رمانین ره ش." ئولده نبورگ. ۲۰۱۳، رپ. ۲۱۲-۲۱۰.

د ل گۆرى پىر قاناتى كاكى، كو ژ ئىلا زووقريا يە (د ١٩٤٠ئان دە ل ئەرمەنستانى ژ دايك بوويه).

⁴ يارمقا جيئ بنه مالا سمۆيى چەتق بوي.

یین کو ب تهنی ئیزدیین ژئیلا زوقری لی دژیان. ئیزدیین ژئیلا زوقری ل گهل ئیزدیین ژئیلان روقری ل گهل ئیزدیین ژئیلین دیتر ژی دژیان، ههر ته قئهرمهنی، کوردین مسلمان ئین ل گوندین وهکی ئاخووریک، ئانگووزهک، ئارچاک، بیرگری، ئهنزالا، ئهنزهل، گوندوورمه، کورسوت، مووچی، نانیاریز، خوشاب، خرابه، تیمار.

ئەڭ ئىل، ئىلەكە ھەر شەروود بوو، وتى زانىن كو وان كەلەھىن خوە ھەبوون، بق نموونە، كەلا خۆشەبى، كەلا سىپى، كەلا رەش، ئال كەلە ويىن دن كو ژبىق پاراستنا ژداگىركەران ئاڭا كربوون.

د سالین ۱۹۱۲ — ۱۹۱۷ ئان ده، ئینردیین ئیلا زوقریا، بخورتی هاتن کوچبهرکرن ژوانی بق ده فهرا قهرسی. ل ور، ل گوندین ده فهرا ب نافی ده فهرا چوخوری جی ب جی بوون، کو ل وی دهری ژخوه ئیزدیین ژئیلین هه سنی و سیپکا هه بوون. ئه و گوند وها نه: بابخان، بزرخانه، گیادین، ئۆمه ربه گ، پیر خالا، ساربه گلوو، سۆگتلی، تووته ك، ئولیكه ند، زهریفخان و یین دن. آ

د ئەينى دەمى دە (سالىن ۱۹۱٦-۱۹۱۷ئان) جانگىر ئاغا تەۋ سەرۆكەكى ئىلا ھەسنى ئوسب بەگ، ب قەھرەمانانە ل درى تركان شەر دكر د شەرىن نىزىكى قەرس و سورمەلىي دە.

دەما ئىدىدىىن زوقىرى ھاتنەئەردى ئەرمەنسىتانى، لەھەرىما ئاشىتاراكى ل ئەنگەسەركى (نھا ئەڭ گوند نەمايە)، لىئىلانچالانى، نەزرقانى، پىدىسىيى (ئەڭ گونىد ئى نەمايە) و پرۆشانى ب جى بوون، لەھەرىما ئۆكتىمبىرىانى، ل بامباكاشات، پىشاتاقان، قاموشىلى و قولىبەگلىى ب جىى بوون، لەھەرىما ئابۆقىانى: ئەشەرەباد (نھا ئەڭ گوندى كەنە سۆرىك)، چاتقران، لەھەرىما تالىنى، ل كەلەشبەگى، زربەيى (نھا ناڭى قى گوندى كىنە سۆرىك).

ل گۆرى كۆرسىۆتى ب تەنى دو مالىن ئىزدىين زووقرىيا و نىزىكى ١٩٨ مالىن ئەرمەنيان مەبوون، كو جانگىر ئاغايى ئەر د ژەنۆسىيدا د سەرى سەدسىالا XX ئان دە خىلاس كربوون، ياشكەتىين ژ قان ئەرمەنيان نها ل كەقەرا (گاقار) ئەرمەنستانى دژين.

همی نافین گوندین ئیزدیان کو خمالکی زووقریا لی دریان د ناف نموردین ئیمپاراتوریا ^{2} نوسمانیان و نهرمهنستانی ده، ^{2} نالیی پیر رزایی کاکی فه هاتنه نفیساندن کو نهو ب خوه ^{2} نیلا زووقریا یه.

سهروّکین نافدار ئین ئیلا زوقریا، سموّیی چهتو و جانگیر ئاغا (جیهانگیر ئاغا) بوون. جانگیر ئاغا کوری خهتیب ئاغا بوو و د ۱۸۷۶ئان ده، ل گوندی چیبووخلیا دهفه را بیرگریی ژدایك بوو بوو. جانگیر ئاغا ژقهبیلا مهندکی یا کاستا مریدان بوو، کو ئه و ژی دناف ئیلا زقوریا ده یه، روّله که پر موهیم ب جی ئانیبوو د شهری سارداراپاتی ده (گولان ۱۹۱۸)، کو د فی شهری دیارکه ر ده ئه رمهان ب بالیکاریا هیزین وی یین دبن فه رمانداریا وی ب خوه دسه رکهفتن ب دهست خوه فه ئانی بوو. ئه و بوو یی کو ل گهل ئه سکه رین خوه ئیزدی دپاراستن و مومکن کر کو ئه و و ئه رمه ن رووباری ئه رهسی بپه رن د هنگاما ته چیرا وان ئا بق ئه رمه نستانا رووسان ده د گرتیخانه یا رووسان ده روزنافیا ده. جانگیر ئاغا د سالا ۱۹۶۳ئان ده د گرتیخانه یا رووسان ده (ساراتوقی) چوو ره حما خوه دی.

جانگیر ناغا کوری خهتیب ناغایی کوری جهنگو ناغایی (ئیزدیان ژی ره مدوور ناغا ژی دگوت) کوری بشار ناغا بوو. بشار ناغا، نالی میرزکی زازا کر د شهرین ل دژی ترکان ده.

جانگیر ناغا، د ۱۹۰۳ نان ده قههرهمانی نهته وهیی یی نه رمه نان درانیك ناس کر و د ده وه تا وی ده ناندرانیك بوو "سهرده واتی" یی وی. نه و د شه رین ل دژی ترکان ده هه تا ۱۹۱۸ نان هه قال به ند بوون.

ا جەنگى كورتەپەكە ناقى جانگىرە،

سەردەواتى ئەو كەسە كو د دەواتەكى دە كاروبارىن دەواتى ب جى تىنە ^{2}

هەبكەلى جانگىر ئاغا- سەركارى ئىلا زوقوريا ئەرمەنستان، بىرىغان. ٢٠٠٦

ئيلا مهمهمديا

دقی نیانی ده قهبیلین مریدان نین وه کی مههمه دی، هنه کین مهمره شا و بین دن هه نه ، نوجاخین شیخان نین وه کی ههموو شهمسانی، ههموو شیخ رهش (ژ مالا شهمسانیا) و شیخوبه کر هه نه ، نوجاخین پیران ژی مهمی شفان، خانی، قهدیبلبان و بین دن.

خه لکی فی نیلی دبیر کو نه د هنگاما شهری رووس و ترکان ی سالا ۱۸۲۸ نان ده رهفیانه و د نیرانی ره کرچ کرنه با نهردی ههریما نابارانی، نها ل

أ پرانيا وان دكەڤنە ناڭ ئىڭلا زووقريا.

ئەرمەنستانىخ. ئەو جارا يەكەم بوو كو ئەو دھاتنە سەر ئەردى ئەرمەنستانىخ. ھنگىخ، گەلەك شىخ و پىرىن ژئىلا مەھمەدى ل گەل وان ھاتن و ل گوندى مىرەكى ھەرىما ئاپارانى ئىرى ب جى بوون. ئەو ل ھەرىما ئاراراتى، ل گوندى دەقەلىى ژى ب جى بوون.

ئێزديێن ژ ئێلا مەهمەديا، ل دەشتا ئەبەخى ژى (ل وانى) ب جى بوون، كو دكەتە رۆژئاڤايى خەلكى زوقريا.

سهرۆكى وان ئى ناقدار كۆك ئاغا بوو، كورى مىر چۆپان. ل گۆرى ريوايىه تان، مىر چۆپان مىرى ئەردەكى بوو كو ٣٦٠ گوندىن ل دەشتا ئەبەخى دىن حوكمى وى دە بوون. '

ل گۆرى ريوايەتێن ئێزديان، كەچەكە بەدەو ھەبوو بى ناڨێ زەرىف خاتوون ژ ئالىي كوردەكى مسلمان قە ھاتبوو رەڧاندن. پشتى ھنگى، دناڨبەرا ئێزدىێن ژ ڨێ ئێلێ و كوردێن مسلمان دە شەرەك قەومى يە، كو ئێزدى ژێ رە دبێژن "شەرى زەرىف خاتوونێ." د ئەنجاما قى شەرى دە ٢٤٠ خۆرتێن ژ ڨێ مالا ئێزدى ھاتنە كوشتن. دبێژن كو ھەموو خۆرت و پيرێن مالا مير چۆپان ھاتبوون كوشتن. لێ تەنێ ژنەكە پێگران (دووجانى) كو ئەو ژى بووكا مالا مير چۆپان بوويە، خوە خلاس كرىيە، ئەو ژن، كەچا ئووچ گەنۆ (ژ قەبىلا مەم رەشى يا ئێلا زوقرىيا) بوويە، وێ كورەك ئانىيە دنيايێ، ناڨێ كۆك قەبىلا مەم رەشى يا ئێلا زوقرىيا) بوويە، وێ كورەك ئانىيە دنيايێ، ناڨێ كۆك

ئيلا ههسنيا

دنا قئیلا هه سنیا ده ئه قه قهبیلین مریدان هه نه وه کی به له که ری، به یاندووری، بو وقکی، داسنی (ده عسنی)، داودی، دفنی، دودکی، گیلویی، کاشاخی، مامتاجی، مهمیدوکی، مه خسوودی، موسکی، میرانگی، قازانی، قووچی، رهموشی، شهرقی،

ل گۆرى شىخ رحانا منهت، كو ژ ئىلا مەهمەدى يە (د ١٩٣٣ئان دە ل ئەرمەنستانى ژ دايك بوويه): و ل گۆرى پىر رزايى كاكى.

² ل گۆرى شىخ رحانا منەت.

³ و ل گۆرى يىر رزايى كاكى شىخ رحانا منهت.

تووژکی، ئوودی و وها پی ده. د ئیلا هه سنیا ده هنه ک نوجاخین پیران ژی هه نه وه کی پیری هه سن مهمان، پیری نومه رخالی، و شیخان شیخوبه کر. نه ندامین هنه کین قان نوجاخان د نافزوه ریا ده ژی هه نه.

ئێڒدیین ئەرمەنستان و گورجستانی دبییژن کو ئیلهکه دیتر ههیه، ب نافی ئیلا ئۆرتلیا، ب دیتنا من، ئەڭ ئیل، پارهکه ئیلا ههسنیایه، ئۆرتلی کۆمهکه بابکین ژ ههمی کاستانه، سهعیدی ئیبق، د کتیبا خوه "کوردی ریوی" دنقیسه کو ل پشت چیایی گریداخی، ئاراراتی، گوندی ئۆرتل ههبوو، دبه کو ئهو جیهك بوو کو تی ده گهلهك گوند ههبوون، خورتی ل وان هاته کرن کو وی دهری بتهرکینن (بهیلن) و ئهو ژی ل دهقهرا سورهمهلیی ب جی بوون، نقیسکاری کتیبی د نقیسه کو ناقی شی خهلکی ل وی دهری دری د دری دری، ژناقی جیی ئۆرتلی تی.

سهرۆكى ئىلا هەسنىا، ئووسىب بەگى كورى خەسلەن بەگى بوو د سەدسلالا - ١٩ ئان دە. هىزايى گۆتنى يە، ئووسىب بەگى پەروەردەيا بالا وەرگرتبوو، وى ئاكادەمى (خوەنىدنا بلنىد) ل ئىچمىادزنى كوتا كربوو. ئەو ل گەل بەستەكارى ناقدار ئى ئەرمەن كۆمىتاس (سىۆگۈمۆنيان) و كەرەمى خەمىد، كورى بەگەكى كوردى ژ بنەمالا ناقدار ئا مالا كۆسە گولى جواهر — ئاغا، ھىن دبوو.

ئوسب بهگی نه تهنی دناهٔ ئیزدیان ده بهلکی دناهٔ ئهرمهنیان ده ژی حورمه ته که مهن ددیت و ژ ۱۹۱۸ئان پی ده وهکی نوونه ره کی جفاکا ئیزدی هاته هلبژارتن بق پارلامه نتقیا کقمارا ئهرمه نستانی. ده نگاما ده ستدریژی و ئیریشین ترکان ئین سهر کقمارا ئهرمه نستانی ده (د ۱۹۱۸ئان ده) و دیسا دهما په نابه رین ئیزدی د هاتنه ئهرمه نستانی، وی ب خوه د کار و ههولین بجیکرنا وان و دابینکرنا تشتین خوارنی و پیده یین وان ئین دیتر ده جی دگرت. '

¹ ل گۆرى پىر رزايى كاكى.

² سەعىدى ئىبىق (١٩٧٩). كوردى رىوى. يىرىقان، رب. ٣.

³ ل گۆرى پىر قاناتى كاكى.

⁴ ل گۆرى يېر رزايي كاكي.

ئيزديين ژنيلين مهسنى و سيپكال سهر ههمان تهردى دريان، پرانى ل مهريما قهرسى، لى بهلى بهشهكه (پارهكه) وان ئا بچووك ژى ل ههريمين بازيد و سورمهليى ب جى بوو بوون. (نافين گوندين كو نهو لى دريان ل ژنين).

ھەيكەلى مەزەلى ئوسب بەگى ئەرمەنستان– شامىران،

خەلكى ھەسنىيا ئىرۆ ل ئەرمەنستانى، ل ھەرىما ئاراراتى ل گونىدى ئافىشارى دىرىن. ل ھەرىما ئاشتاراكى ل شامىرانى" ل ھەرىما ئۆكتىرىيانى ل ئارماۋىر، بەدەل، ئەردەشىر، جانفىدان، مەلەبەدر، قورووەرەز، شاريار، ئوزوونۆۋ و ل يىن دن دىرىن. ل ھەرىما ئارتاشىاتى ل جىيىن وەكى ئارىقشات و ئاينتابى (ئىرۆ تەزەگويووخ) دىرىان. ل ھەرىما ئىرىما ئىچمىيادىنى ئىردى ل ئەينەلى، ئەيارلى، قىلتەموور (ئىرۆ ناۋى وى كىنە ئاراگاتس)، تساخكوونك و نۋارتنۆتسى دىريان. ل ھەرىما ئابۆۋيانى ل ئارىنىچ، جىرۋىر، گوندى ئەعمۆ، موورەتەپە و قەرەقەلى دىرىن. ل ھەرىما تالنى: ئاراگاتس، بەرۆژ، گوندى ئەعمۆ، موورەتەپە و قەرەقەلى دىرىن. ل ھەرىما تالنى: ئاراگاتس، بەرۆژ، گەلتۆ، گىنتاپ، ھەكۆ، كاراكىرت، سابوونچى، تىك و قىرىلا مەعرا. ل ھەرىما ماسىسىيى لى ماسىسىيى دىرىن و دىريان.

ئيلا سيبكا

دنا قر ئیلا سیپکا ده ئه قهبیلین مریدان هه نه وه کی به لی، چیلی، ئیسه دری، کاشاخا، کاریّیی، کلیّری، مخایلا، پیقازی، رهجه قی (رهجه فی)، روّژکی، ساحانیا، ستورکی، شانه زهرا، شهمسکا، ئووتی و وها پی ده. وه کی ئی جاخین پیران، پیری باد، پیری قه دیبلبان، پیری مهمی شقان و پین دن هه نه و وه کی شیخین وان، شیخین ژ مالیّن شهمسانی و شیخوبه کری (قاتانی) نه.

ئیلا سیپکا دابهش بوو بوو دو کوّمان و سهروٚکی کوّمه کی تهمه ر تاغا بوو. ته و پرانی ل ده قه را دیگورا ل هه ریّما قه رسی دریان. دیگورا ریّرین و دیگورا روّرین هه بوون. تیزدیان ر قی ده قه را دیگوری یا تیزدینشین ره دگوتن، "خهره بی دیگور،" سهرو کیّن کوّما دن، کو ل گوندیّن نه والا سینه کی و ده روودوریّن وی دریان، دو کوریّن پوّلات به گی، تاها و ته گیت تاغای، بوون.

اً ل گۆرى يىر رزايى كاكى و پىر قاناتى كاكى.

² سينه ك كو ب كوردى وه كى "چۆلى سينه كى" ژى تى بنا ڤكرن، نه واله.

³ ل گۆرى پىر رزايى كاكى.

ب یا ئیزدیان، پیشیین ئیزدیین ئیلا سیپکا یین کو ل ههریما سینه کی د دیان و سهروکین وان، کورین پولات به گی بوون، ژههریما موسلی هاتبوون " د دهما خهزالیی ده "'.

هنه ك ئيزديان هينا ژى گوتنين دى و بافين وان ل بير تين، كو دايبافين وان سهرهاتيين ل سهر رابردوويا وان ئا دلسو لى قهرههمانى دگوتن ژوان ره. ئاگههدهريه كى من (پير رزايي كاكي) ل بير تي كو دايكا وى، كو ههر ژوي ئيلي بوو، ژيره ديروكا ئيلا سيپكا كات دكر. وي چيروكا هاتنا ئيزديين سيپكا بو ئه دى ئهرمه نستاني، كته ب كته ژيره دگوت.

پارهکه ئیردیین ژئیلا سیپکا، د ۱۸۰۵–۱۸۰۸ئان ده، د هنگاما شهری رووسیا و ئوسمانیان ده هاتنه ئهردی ئهرمهنستانا رفزهلات و پرانی ل هه ریما ئاپارانی ئیرق، کو هنگی دناهٔ رووسیایا تساری ده بوو، ب جی بوونه، پارهکه دنه ئیزدیین ئیلا سیپکا د ۱۸۷۷–۱۸۷۸ئان ده د هنگاما شهری رووس و ترکان ده هاتنه. پارهکه مهزن ئا دیتر ژئیزدیین سیپکا ژی، د هنگاما شهری جیهانی یی یهکهم ده هاتنه قان ده قهران. لی به لی، ل گوری هنه ک ریوایه تین ئیزدیین قی نیلی، هنه ک مالین ئیزدیان هی ژسالین ۱۸۲۷–۱۸۸۸ئان قه ل ئهردین ئهرمهنستانا روزه لات (ل ههریمین ئاپارانا ئیرق) دژیان.

ئیزدیین ژئیلا سیپکا و ههسنیا، ل ههمان ههریمی دثیان، پرانی ل هه دیما قهرسی، لی ل ده قهرین بازید و سورمه لیی ژی ژوان ههبوون. ل قان گوندان د ژیان وهکی ئاکراك، ئالهم، ئهمه نچایر، ئهمه نکویی، ئینگووك، ئینیکیی، ئهسلانیی (ل سورمه لیی)، ئهیلا سنجق، ئهسمه (ل بازیدی)، باجه لی، بازارجوخ، باندهمودراد، بادلی، دیگورا ئیزدیا، دیادین (ل بازیدی)، دیریك، دیمسن، دووزگه چی (ل

ا "غهزالين" وهخته كى نه دياره، ب ئيهتيماله كه مهزنه كو قهستا وى دهما قهتلين مهنن، نولم وره فينا، وهكى ئيزدى دبيرن، ژههريما موسلي دكه.

کوری پیر رزایی کاکی، کو قسهتین دایکا وی گولیژه را مهممه (ژدایکبوون ۱۹۱۳) تینه بیرا وی و کو دایکا وی ژی ره قسهت دکریه کو باپیرهگهوری وی ل گوندی پامپا ههریما تایارانسکیا ئیرو هاتنه دنیایی. بابی بابگهوری وی هاتی بوویه شی ههریمی.

ئەسلانىيى گوندى ھەسەن ئاغايى بابى ئوسب بەگى، سەرۆكى ئىلا ھەسىنيان بوو ^{3}

سورمەلىيى)، دوتاخ (ل بازىدى)، گۆگەرمەس، گونىدى كەلۆ، گەرمەشىڤ، گونىدى مەخسىق، گونىدى مەخسىق، گونىدى شىنخا، ھۆجە قجىلاخ، حەسەنجانق، كونىدى، كووچە (ل سورەمەلىيى)، كۆسە سۆگتلى، قەرەلخ، قەزى كۆپلان (ل سىورەمەلىيى)، قزلقول، قزلدز (ل بازىدى)، قزنەفەر (ل سورەمەلىيى)، قەرەكۆز، قەرەقەلا ژۆر (قەرەقەلا بىلىق)، قەرەكۆز، قەرەقەلا ژۆر (قەرەقەلا بىلىق)، قەرەقەلا ژور، قەرەكەنىد، قولىپ (ل سىورەمەلىيى)، قوبىك، قزلجە، بارق)، قەرەك، تاوشان، تاشىنىكا ئۆزدىيا (تانىشكا چۆخرەشا)، تانىشكا كوردا، تاشكۆرپى، خوخان (ل بازىدى)، مالا شەمدىن (ل بازىدى)، رەمەنقولى، سارىبلاخ، سىچان، سۆرخلى، سىينەك، سىوسىز، شاترۆخلى، شىرىنكى. د

ده قه را چوخری نه و ده قه ره و هه رینما قه رسی کو گوندین سیپکی و هه سنیان لی بوون و د ۱۹۱۷ تان ده ئیزدیین ژ نیلا زوقوریا هاتنی و پرانی ل قان گوندین و کسی بزرخانه، گیادین، پیرخالا، بابخان، نمه ربهگ، سوگتلی، تووته ک نوولیکه ند، ساریبه گلوو، زهریف خانی بجی بوون.

دەما ئىدندىيىن ل ئىلاسىيكا ھاتنە ئەردى ئەرمەنستانى، ل قان گوندىن ھەرىما ئاپارانى ب جى بوون وەكى چۆبانماز، جاموشقان (جاموشقانا پچووك)، ئەلەگەز (جاموشقانا مەزن)، گۆزەلىدەرە، پۆشىت، پامىپ، جەرجەرىس (نها دىرىك)، كۆربلاخ، مىرەكا ژۆرىن (پرانيا ئىددىيىن وى دەرى ژئىلا مەھەمىدى نە)، مىرەكا ژىرىن، سەنگەر، قوروبۆخاز، قوندەساز. ئەو ل ھەرىما ئىدچمىادزنى ژى ل گوندىن وەكىي كۆرانلى، كۆرپەلى، كوورەكەند، باگرامىان، نۆراكىرت و يىنى دن دريان و درىن. ل ھەرىما تالنى، ل گوندىن ئارتىنى، بايسىز، سىچەنلى، قېختەپەيى درىن.

ل گۆرى پىر رزايى كاكى. ژ بۆ ئاگامىيىن زىدەتر ل سەر ئەردى كو ئىردى ل ئىمپراتۆريا ئۆسمانيان لى دريان بنيرە: كەرەمى ئانقۆسى. (٢٠٠٤)، ئىل و بەرەكىد كوردىد ئىزدى ل قاڤقازا باشوور و ئالمانيايى. تبيلىسى، رپ. ٤٦-٥٣ وەزىرى ئەشق (.Rashidov V.A.). جاسمى جەلىل. برارە. يىرىۋان، رپ. ٤٣ خەباتىن ئەرەبى شەمق، حەجيى جىدى. د قان كتىبان دە يەك دكارە زىدەتر ناقىن گوندىن ئىردىن لى ناڤ ئەردى ئىمپاراتۆريا ئۆسمانيان پەيدا بكه من ب تەنى ناقىن گوندان دان يىن كو ئاگاهدەرىن ئىزدى دكاربوون ب بىر بىنى و ب خوە ژ من رە بېيژن.

² هەيامەكى جانگىر ئاغا ل قى گوندى ژيا پشتى ١٩١٨-١٩١٩ئان.

د سالین ۱۹۲۰ی ده، ژبهر موشکولهیین ئابقری و هه شمارا زیده یا په نابه مران ل ئهرمه نستانی، هنه ک ئیزدی چوونه گورجستانی و ل ور ب جی بوون، ئه و ل ور ب جی بوون و نها ل با ژارین وه کسی تبلیسیی، کو قه ده ری ۷۰٪یی ئیبزدیین گورجستانی لی دژین، باتوومی، رووستافی، کووتایسی، تیلافی، گاردابانی، کقبوولیتی و ل با ژار و ده قه رین دن دژین.

ئەشىرىن ئىزدىيان ل ئىراقى

گەلەك ئەشىرىن ئىزدى ل ناڭ ئەردىن ئىراق، توركىيە و سورىى ھەنە كو گەلەك رۇان ئەشىران دناڭ ئىزدىيىن ئەرمەنسىتان، گورجستان و رووسىيايى دە نايىن زانىن.

بالكيشه كو ئيلين ئيزدى يين ئەرمەنستان و گورجستانى (زوقرى، سىپكى، ھەسىنى و مەھەمدى) وەكى ئيل دناڭ ئيزديين ئيراق، توركيه و سووريەيى دە نايين زانين.

ئاگاهداريين دەرهەقى ئەشىرىن ئىزدى يىن ل ئىراقى دە، ل ھەۋپەيۋىئىن ل گەل ئىزدىين ژ ئىراقى ھاتنە بەرھەقكرن كو نها ھەر يەك ل وەلاتەكى جهى يى يەك ئىدرووپايى دژى ھەروھا د كتىبىن ج. ژ. ئىدمۆنىدس و خ.ج. رەشىو دە ۋى ئاگاھى ھەنە دەرھەقى ئەشىرىن ئىزديان يىن ئىراقى دە.

بهرهکه سی ئیزدیین ئهرمه نستانی، ئه شیرین ئیزدیان ئین ل کوردستانا ئیراقی ب گهله نیزیکی تیکلداری ئهردی ئیکامه تا ئه شیری نه. ئیزدیین ئیراقی دابه ش بوونه دناف دو کومین مهزن ده: شیخانی و شنگالی (شنگاری). ئیزدیین شنگالی ژی د ناف خوه ده دبن دو کوم: جوانا و خورکانی کو ژ چهند ئه شیران پیك تی.

¹ Edmonds C.J.A pilgrimage to Lalish. The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. 1967.

² Rashow Kh.J. An approach to the essence of Yezidian Religion. Uppsala, 1998.

ل شیخانی ئه گه ته شیرین ئیزدیان هه نه وه کی به له سنی، باسدکی، دنا، دوملی نه هه کاری، هه راقی، مامووسی، مووسانی، پیدایی، قائیدی، قرنایی، رووبه نیشتی، ترك، خالتی، خه تاری و یین دن.

کۆما ئێزدىێن شنگالى قان ئەشىرێن ھانى دحەوينە: ئاقۆشى، بەكرا، چووكان، دلكان، ئەمەران، ھەبابان (ھەبابات)، ھۆوێرى، حلێقى، ھەسەكان(باكورى)، كزان، كۆركۆركى، مالا خالتى (مسكۆرا، قىچكان، حەسەنى، نوركى، عەلىدنان، ئوسىقان، خۆشى، عەلى سۆركا، خفشان)، ماسەكى، مهركان (مەھركان)، خنان و يێن دن.

كۆما ئۆزدىينى شنگالى قان ئەشىرىنى ھانى دحەوينە: ئالدەخى، ئاديان، ئالدىن، بەكران، جەفرى (جەفريان)، چىلكا، چىلكان، دلكان، ھەسىكان (باشىوورى)، ھەويرى، ھەلىقى (ھەلەيقى)، كوركوركا (كۆركۆركا)، مەنىدكان، مووسىانى، مەھركان، موسقۆرا، مالا باكى، قىچكان، قىرانى، رەشىكان، سىمووقى (سىەمۆقا)، شىرقان، شەھوانى ويىن دن.

ناڤێن قەبىل و ئۆجاخان؛ واتە و پەيوەندى يێن وان

نها نهم بهری خوه بدنه ئالۆزيين ناڤين بابكين ئيزديان بىق نموونه قهبيلا مريدان ئا خالتى، كو شهرهفخان بهدليسى ژى بهحس لى كربوو. ل ئيراقى ئه قئشير دابهش بوويه دناڤ ههفت بابكان ده: زرگانى، سروجى، خهندهقى، و هتد. تقهبيله كه مريدان ههيه ب ناڤى خالتى دناڤ ئيزديين ئهرمهنستان و گورجستانى ده، كو ئهڤ بابك وهكى د ميناكا ئيزديين ئيراقى ده دابهش نهبوويه دناڤ ژيرببابكان ده.

ل گەل كو پرانيا ئەشىرىن ئىزدى، ناقىن خوە ژ ناقىن پىشى (جد) ئان پىسەنگىن خوە دگرن، ناقىن ھەنكان ژى تەڭ ناڭى جوگرافى گرىداينه. بى نموونه، قەبىلەكە مريدان بى ناڭى كەندالى ھەيە و ب ھەمان ناڭى گوندەك ژى ھەيە دكەڭە باشوورى ئىسىقنى

¹ شەرەفخان بدلىسى نە جارەكى دىقىسە دەربارى قى ئىلى دە د "شەرەفنامە"يى دە. ئەو دىقىسە كو مىرىن ئەول ئىن ئەشىرا دومبولى، چوونە سەر دىنەكى "مەزەبەكە ئادى يى ئىزدىان" (بدلىسى ١٩٦٧: ٣٥٧).

² ل **گۆرى د**. خ. ج. رەشىق.

ل ههرینما شیخانی ل کوردستانا ئیراقی. دیسا قهبیله که مریدان ب نافی مهمره شی و گونده کی ب ههمان نافی ل روّژ هلاتی ئیسفنی ههیه (د نافبه را ئیسفنی و گوندی کهندالی ده). بابکه که مریدان ب نافی مووسکی ههیه و دیسا گوندی مووسکی ههیه و دیسا گوندی مووسکا ههیه ل نیزیکی چیایی پیروزی مهقلوویی. مریدین فی قهبیلی ل ئهرمه نستان، گورجستان و رووسیایی و ههروها ل ههریما سینجاری ژی (شنگال) د ناف خهلکی جوانا ده ههنه. دهما ژهه ریما قهرسی، ژگوندی زوری و بازیدی بارکرن، هنگی ل ئهرمه نستانی خویابوون.

هنه ك ئۆجاخين پير و شيخان تيكلدارى دياردهيين سروشتى نه. بى نمونه، پير ئافات، ب ليسهر و تهرگى (تهيرۆك) ره تى تيكلداركرن.

هه ژماره که ئۆجاخین پیر و شیخان ژی هه نه کو ل گۆری باوه ریی تیکلییا وان ب با ره هه یه، له وره با یه ك ژئه له مه نتین سه ره که یه: شیخ حه سه ن (شیخسن)، شیخ مووسی سۆر، پیر باد (ئان ژی جارنان بات). مه می ره شان، کو ناسنافی وی "شیر" بوو، خودانی بارانی و پشته قانی ئه کنانه.

هنه کرخ اخین پیر و شدیخان مهخسووس بهنه که حهیوانان ره تینه تیکلدارکرن. بق نموونه، باوهری نهوه کو شدیخ مهند پشته قانی مارانه، نان ژی شیخ زهندین پشته قانی کیقرق شکانه، وها پی ده. بق نموونه، باوهری وسایه کو نوجاخین پیران ئین وه کی جهروان پشته قانین دوپشکانن.

هنه کرن تخیاخین پیر و شیخان ژی ب هنه که نهخوه شیا قه تینه تیکلدار کرن، مهسه له ن که و دکارن ئالی ساخکرنا نهخوه شیخ بکن. بق نموونه، شیخ جنته پیار و پیر هاجیال دکارن مروّقین ب نهخوه شیا میدژی باش بکن. شیخ ئامادین دکاره زکیشیا زاروکان پاک بکه (سانجوو برین) و وها پی ده.

هنه ک نافین توجاخین پیران ژ نافین پشته فانین تیزدی نه، بو نموونه پیر مهمی شفان ژ نافی مهمی شفان - خودانی پهزی تی. پیر گافانی زهرزان ژی دیسا نافی خوه ژ گافانی زهرزانی گرتیه کو خودانی حهیوانی مهزن (پیروو)ه.

مالا پیری لبنان ئالیکاریا مروقین نه زهوجی دکه (و کی دخوازه بزه وجه) د د جه ژنا مهزن ئا خدر نهبی و خدر لیاس ده . نیزدیین ئه قیندار ژبت داوه ت و

ل گۆرى پىر وەزىرى كاكى. ^{1}

به ختیاریا خوه نیاز دکن ژخدر نهبی و ژلبنان. دبیر کو لبنان گه له که جیوارین حهجی نافا کرن و ژبه رفی هندی ناسنافی وی "پیری پریکه تان"ه.

دناهٔ ئیزدیان دا ل سهر ناهٔین بابکان ژی شیروهٔهیین جهی ههنه. تهخهر، بیوگرافیا شهخسی دیروکی، یانی ئاهاکهری بابکی ب ئهفسانهیان تی مهزنکرن. جارنان ئههٔ یهك ژئهتیموّلوژیا ئامیانه پیّك تی. ئهزی ل هر بهحسا یهك ژوان بکم دهرباری ماله که پیران ده، واته ئومهرخالا. ئیزدیین ئهرمهنستانی، ل گهل گهلهك چیروّکین جهی، چیروکین ئهتیموّلوژیا نهتهوهیی گوتن ژمن ره دهرباری ئهسلی هی ناهی ده: ل سهر روویی ئاهاکهری هی نوجاخی، ئومهر، خاله ک ههبوویه، ژبهر هی هندی یه کو ناهٔی نومهری خالالی هاتبوو کرن. لی بهلی، ئهو ژمالا خوه ره تهخهر دبیرژن "مالا باهٔا".

ئۆجاخين پيران ئين ب ناڤى ھەسىن مەمان ژى ھەنە، لى بەلى دىناڤ ئيزدىيان دە ئەو وەكى "پيرى چل پيران" تينە ناسىين، ژبەر كو ئەو وەكى پيرين (بنر. ل ژيرى) ٤٠ ئۆجاخين دن ئين پيرانن.

ب فه کۆلىنا لىتەراتوور و چافكانىيىن دىرۆكىنقىسىيىيى يىن وەكى واكايىنامەيان، يەك دكارە بېينە كو ناقى ھەر مالەكى تشتنان دېيىۋە دەربارى دىرۆك و ئەسلى وى دە. ئى پىي قە، ھەرمارەكە ناقىن بابكىن ئىزدىيان ھەنە كو ئەينى ئەو ناقدىناق كوردىن ژدىنى ئەردىن ئەشىيرەكە كوردىن ژدىنى ئەسلىمان و ئەھلى ھەق دە ئى ھەنە. بىق نموونە، ئەشىيرەكە ئىزدىيان ھەيە بىناقى دوملى و ھەروھا كوردىن ئەھلى ھەق ھەنە كو ژئەينى ئەشىيرى (دەلى) نە. ئى پىي قە، قەبىلەكە مرىدان ھەيە بىناقىي شىكاكى و ھەروھا ئەشىيرەكە ئاقدار ئاكوردىن مىسلمانان ئى ھەيە دىسا بىئەينى ناقى.

گەلەك مىناكىن قى يەكى ھەنە كو ئەشىرەكە كوردان ھەم ئىزدىاتى، ھەم ژى ئىسلام قەبوول كربن. وەكى كو ل ژۆر بەحس لى بوو، يەك ب زكماكى دبە ئىزدى، يەك نكارە قى دىنى ھەلبگرە، پشترە قەبوول بكه "ژى پى قە، دقى دايباق ھەردوو ژى ئىزدىيىن ژ كاست و بابكين كو زەواجا دناقبەرا وان دە دوروستە بن. ئەق يەك

Lerkh, P. (1856). Issledoaniya ob iranskikh رُبق نافَيْن ئەشىرىن كورد بنيره كتيبا kurdakh I ikh predkakh severnykh khaldeyakh. Book I. Sankt-Pêtêrsbûrg.

دكاره وسا بى شيرۆقەكرن كو ئەڭ ئەشىيرىن كوردان، بەرى بەلاقبوونا ئىسىلامى ئىزدى بوونە.

ل كوردستانا ئيراقى، ئىددى ل دهى قك، زاخى و دۆرووبەرىن وان دايىن، و ئى موهىمتر، ل دو هەرىيىنى موهىم، شىنگال (سىنجار) و شىنخانى. ئىددىيىن ئىراقىي تەخەر ناقىن گشتى ب كار تىنىن ر بى دىاركىنا ئەسىلى ئىزدىيان: وەلاتشىدى و شنگالى.

ئێزديێن سنجارێ (شنگال) دناهٔ خوه ده دابهش دبنه دو کوٚمێن مهزن: حوانا و خورکانی. لی به لی ئه و وه کی ئه شیر نایین حسیبی " ئه هٔ ناهٔ کرنین ده هه رینه. ئیزدیین باکوری سنجاری، جوانانه و یین باشوور خورکانی نه هه ریه کی هان کوّمان ژی دابه ش دبه چهند ئه شیران و ئه و ژی، دیسا دناهٔ خوه ده دبن چهند بابك ئان ژی به ره ك.

پينج فهرز

خاله که دن تا گهله کی موهیم هه یه بی کو چما زانینا کاست، نهشیر و با کان بق ههر ئیزدی بیده د گرینگه، تهمه ن، زایند، کاست و نیکامه ت چ دبه بلا ببه.

بق ههر ئیزدیه ک بیده د موهیمه بزانه بی کا کیژان کاست و قهبیلی نه و مروّق دکاره ببیژه نها د سهدسالا ۲۱ثان ده، هی زیده تر موهیمه ژبه رکو ههر ئیزدیه ک چ ژسنفا رووحانی چ ژمریدان، دفی پینج فهرزان (نها ژی گهله جاران تهنی سی) ب جی بینه. ب خیرا فهرزان، کو ههموو پهیرهوین دینی ئیزدیاتیی یه ک دکه و دگهینه هه شا سترووکترا ته کانه یا جقاکا ئیزدی پیک هاتیه.

بنیادی قان پینج فهرزان ئهوه کو دفی ههر ئیزدیه ک پیر، شیخ، هوستا (هوستایی رووحانی)، مهرهبی (ماموستایی رووحانی) و بری ئاخره تی و رئان ژی خوشکا ئاخره تی ههبن ل گهل وهزیفه یین وان ئین دیار. یانی دفی ههر ئیزدیه ک دفی دنیایی ده ئه فوینج که س ههبن، کو تیکلیین وان ئین مانه وی ل گهل وی وی وی ئیزدی ای دیار و زه لالن. ژی پیقه، دفی ئه و ئیلاهی (خاس و چاک) و قانوونین ئیزدیاتیی فیری وی وی بکن، پی بدن زانین کا چاوا حهره که ت بکه دنا فی حقاکا ئیزدیان ده. لی ژههموویان گرنگتر، دفی نهو، مهراسیمین سهباره ت به مهرهاله یین

سەرەكە د ژيانا ئىزدىيەكى /ى دە (مەراسىما ئىنىتاتۆنى كەمالى (بىق نموونە: بىسك برين مۆركرن، و هتد) مەراسىما جەنازەيى (تەسلىمى ئەردى كرن يان چالكرن)، و هتد) ب رى قە ببه و بەشدارىي لى بكه.

دەما من هەڤپەيڤين دگەل ئێزديێن ئەرمەنستانى د ٢٠٠٥ئان دە چێكرن، گەلەك ئێزديان بۆ پرسا "ب يا وە سيستەما كاستى د ڤى ب ئەينى ئاوايى دەوام ببه ئان نا؟"، بەرسڤا "ئەرى" دان. دەليلى بنياد كو ئێزدى نكارن بێيى سيستەما كاستى بژين، ھەبوونا پێنج فەرزانه، كو بێيى سيستەما كاستى ئەو پێنج فەرز ب جى ناپێن.

ههموو ئهندامين كاستان دفئ وهزيفهيين خوه بجى بينن: پير، دفئ ببه پيري "مريدين" خوه، ئيرديين ئيرديين ئافكرنين ل ژير ب كار تينن بق وهجيبهيين ئهندامين ههر كاستهكي:

یانی ئەرکا پیر، "پیرتی کرن"ه، یا شیخ، "شیختی کرن"ه. ژی پیقه، دیسا پینج فهرز قهده غهیین ل سهر زه واجین ئیزدیان دیار دکن تهنی دنافبه را کاستان ده بهلکی د زه واجین نافبه را هنه ک مالین هه مان کاستی ده ژی.

ئەركىن سەرەكە يىن مەرەبى و ھۆسىتايان، فىركىنا ئەدەبياتا دىنى يا ئىزدىيان، ئىلاھى و قانوونىن وانن. دناڭ ئىزدىيىن ئەرمەنسىتانى دە، شىخ، پىر، بىرى ئاخرەتى و يىن دن تەنى دكارە ژوى مالى بىن يا كو ئەو ئىنىدى دكارە ژى ھەلبۇيرە، بى نموونه، شىخەكى مالا خوه، مەسەلەن، شىخىن پىرىن ئۆمەرخاليا، شىخىن ژمالا شىنخ مەندن (ئەو ژمالا فەخرەدىنن، كو ئەو ژى د ناڭ بنەمالا شەمسانى دەيە). و ئەو نكارن قى قائىدەيى بگوھەرن، يانى رابى و شىخەكى ژ

ر بو ئاگاهيين زيده تر ل سهر تيكليين "پينج فهرزان" و ل سهر ئه شبرين ئيزديين ئيراقي بنر. د ناف: خ. ج. ره شو (۱۹۹۸).

ماله که دیتر هلبژیرن. پیری چل مالین پیران، پیرین ژ نوجاخا ههسمهمانن (پیری چل ییرا)، لهورا زهواجین د نافیه را فان نوجاخان ده قهده غهنه.

هۆستا مەرەبى برى/خوشكا ئاخرەتى

هـهر ئيزديـهك دقـي شـهدهتيا ديـن (ئـان ژى شـههدا ديـن) بزانـه، كـو د وي شهدهتيي ده هنهك ريز ههنه كو دقي ئيزدى ناقين هـهموو مـالين مـروقين ث پينج فهرزين خوه بينه.

ئەنجام

بابكين ئيزدى نەبوونە مالى زەمانين بەرى، لى بەرەقاۋى قى، نها ۋى لى كارن و جيى ئيزدىيەك دناق جقاكى دە ب ئاوايەكى زەلال و تەقەز ديار دكن. جقاكا ئيزديان نە تەنى سىيستەمەكە تىكەلە، كو بنگەها وى دابەشبوونەكە لى گۆرى كاست و دىنى يە، بەلكو سىيستەمەكە كو لىسەر پىنج فەرزان ئاقايە: و د بنگەها ھەموويان دە زانىنا ئەشىرىن ئىزديان ھەيە.

ئيلاوه: ليستا قهبيل و ئۆجاخين ئيزديان

شیخانی: ئادانی، قاتانی، شهمسانی پیرانی

مريدخانه

شيخاني

۱- ئادانى

شيخ سن/ شيخ حهسهن

شێڂ شەرڧەدىن

شٽيخ زيندين

شيخ براهيمي خهتمي

شدخ مووسى سۆر

شيخي ئيتيما

ستيا گول

۲- قاتانی

شيخووبهكر/شيخ ئابوو بهكر

شنخ مەھەمەدى باتنى

شيخ ئيسماعيلي عهنزهلي

شيخ عهبدولقادر

شێڂ م**اڤیێ** زار

شێڂ کارا

شيخ خەليفەتا

شنيخ سۆرى سۆرا

٣- شەمسانى

شێشمس/ شێخ شهمس ئێد – دین.

فهخهردهین/فهخر ئید — دین. سجادین/سجا ئید — دین. ناسردین/ناسر ئید — دین. ناسر ئید — دین.

۳-۱- شیشمس/ شیخ شهمس ئید -دین

شیخ خدری شهمسا
شیخ عهقدالی شهمسا
ئامادینی شهمسا
بابادینی شهمسا
شیخ حهسهنی شهمسا
شیخ جهسهنی شهمسا
شیخ باقکی شهمسا
شیخ تزکلی شهمسا
شیخ تالی شهمسا

شنخي رهش/ شنخي جنتهيار

ستيا ئيس/ ئيس

ستيا بلغان/ بهلقان

ستيا نسرهت

شێڂ بهدر

۳-۲- فهخرهدین/ فهخر ئید - دین شیخ مهندی فهخرا خاتوونا فهخرا

۳-۳- سجادین/ سجا ئید – دین ۳-٤- ناسردین/ ناسر ئید – دین

پیرانی ئال ئالوويەكر/ ئالۆبەكر ئافا ئاتقاتى ئاخا باد/ بات بازيد بهعرى بەيبوون بوال بوو بووب/بورب بووك بۆز/ بووز جهرقا(ن) اجهروان اجهبران اجهرقا چاك چێڶێ داڤوودي/داودي بن دهرمان دەقا درييس/ دهريس دەلى ئەقدىا ئێزيد فات گافانی زورزان گەرگەر

هاجخال

هەمەل

هەسىمەمان/ ھەسەن مەمان/ يىرى چل پىرا

حهجى مهههمهد بيزورهت

حهجی عهلی/ حهجی عهلی مهمین

ھەسەن

هەسەن چىنارى/ ھەسەن چنيرى

ھەسەن دەقىق

ھەسەن چكێر

ھەسەن تەلك

ھەسىن يېر

هەسىن شىرىن

هەسبەئەناك/ ھەسىلەماك/ ھەسىلەناك

هاجيال

هه سنالكا/ هه سه ن تيلكا

ههمهدئ بابئ

هێسم

هوو

ئيس

ئىسىبيا/ ئۆسىبيا

كەركى

كەمالا

لبلان/ لبنا

لووفى

مەمى رەشان/ مەھمەدى رەشان

مەقلەبيز/مەلقەبين

مەمى شقان

مالا بالا مەھبووف/مەبووب موس/ مۆسىي مەھمەدى رەبەن مەرقان/مەروان مهحموود مەھەد يەشان مەيسوور مەنسىوور مۆمن ناقدار ئۆمەرخالى/ ئۆمەرى خالا قەدىبلبان قەرەچەر قەلەندەر رەشىد مىراقى رەشى حەيران سباتي/ سبا سين خالي سينان ئەزار سنيبالي / سنيبهري شاميا شاليار

مەن مەند

قليج

تەرجمان

توور تووسکی خەمسی خانیا خەفووف خۆشاڤا/خۆش ئافا خەتی پسی

مريدخانه ئانقۆسىي باراقى/بەراقى بەلى/بەلا بەلەكەرى بەيان دوورى بوودى بووتكى بووڤكى جەلۆي چۆخ رەشى/ چۆ رەشى چیلی چلدەر گووشىي دەستى دڤنى دۆدكى گا بەلەكى

گەردەن زەرى

كێلۆيى ئيسەدزا كەندالى كۆركۆتى كورتكى كاشاخا كلێرى مامۆيى مام تاجي ماسەكى مەمەشەرىف مەم رەشى مەمكى مەمىدۆكى/مەموودۆكى مەندكى مەندەسىقر*ى* مەخسىوودى مههمهدی مهمهدی مهێلی مخائيلي ميرانكي مووساني مووسكى ئۆزمانسوويى/ ئۆزمانسۆى پيڤازي قەريى

قووچى

قازانى رەشىي رەشكى رەجەفى/رەجەڤى رەمۆشىي رەش كۆت رۆژكى ستوركي ساهاني سىەلوانى شكاكي شەرقى شەمسكا شەمەزەرىن شاهنهزهرى تووژکی تۆرنى ئودى ئوتى/وتى خالتي وەلۆي

ئەشىرىن ئىزدىان ل شنگالى

۱- خۆركانئالدەخىئاديان

ئالدين بهكران جەفرى/ جەفريان حيلكا حيلكان دلكان هه سكان- شهرقان هەوير*ى* حەلىقى/ حەلەقى كوركوركا / كۆركۆركا مەندكان مووساني مە**ھركا**ن موسقۆرا مالا باكئ قيچكان قيرانى رەشكان سمووقى / سەمۆقا شرقان شەرقىيان شەھوانى

> ۲ جوانا ئاقۆشى بەكرا چووكان

دلکان عهمهران ههبابان/ ههبابات هۆریزی حلیقی ههسکان — شمال کزان کزان کورکۆرکی ماسهکی مهرکان/ مههرکان خنان

مالا خالتي

مسكۆرا

قیچکان ههسهنی نوکری ئهلدنان ئوسفان خۆشی عهلی سۆرکا خفشان

ئەشىرىن ئىزدىان ل شىخانى

بەلەسىنى باسىدكى بريمەنى

دنا دوملی ههکاری حهراقی مامووسی مسووسانی مسووسانی قائیدی قرنایی قرنایی ترك ترك خالتی خالتی

بيبليۆگرافيا

- -- بدلیسی، شهرهفخان ئبن شهمسهددین (۱۹۹۷). شهرهف -- نامی. ژ ئالیی E.I.Vasiljeva قه هاتیه وهرگهراندن بق رووسیی. موسکفا، پ پ ق، جلد.۱.
- Edmonds C.J. A pilgrimage to Lalish. The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. 1967.
  - رەشق، خ. ج. (۲۰۰٤)، پەرن ژئەدەبى دىنى ئىزدىان، دەقك. جلد.١، ٢.
    - خليل جندى، نحو معرفه حقيقه الديانه الايزيديه. السويد ١٩٩٨.

پارا دویهم سهمبۆلبزما ئیزدیاتیی

سەمبۆلىزما تەيران د ئيزدياتيى دە

فکر، تهیرا ههری بلهزه. ریگفیدا

دەستىيك

سهمبۆل ئىماژه که کو تم واته یه که وی یا دیار هه یه، سهمبۆلا کو ب وی ئاوای تشته کی و واته یه کی ب هه ق قه تیکلدار دکه، هه قکات مرۆفان ژی تیکلدار دکه، مرۆفین کو وی تیدگهن" له وما ئه و ئاوایه کی قه گوهه ستنا زانیاریین دیاره (گهله کاران زانیاریین پیرۆز).

دترادیسیونین میتوپوهتیك ئین جهی ده، تهیر، ئهلهمهنتین بنگههینه را بو سیستهمین دینی میتوپوهتیك ئین جهی ده، تهیر، ئهلهمهنتین وان ئین جهی هه نه. دگهلهك سیستهمین تهسهوورین دینی و میتولوژیك ده تهیر، ئیماژین سهمبولیکن بو نموونه سهمبولین خوهدایان و دكارن سهمبولین خاس و بابچاك بن، ئان ری یین دیموورگوسین (ئافرینهری كایناتی)، ئهگیت و قههرهمانان، هتد. وه كی سهمبولین جهوههری خوهدایی، ئهسمان، روژ، برووسیك، با، هتد ن. تهیر، سهمبولا ئازادیا تهمام، بهرزیا روح و ئازادیا روحانی یه. لهوما سهمبولا تهری، تیكلداره ل گهل خوهدایی، جاویدانی و ههروها ل گهل سهرکهتنا روحانیی

د سهمبۆلىزم و مىتۆلۆژىي دە ب گشتى واتەيەكە ئەرىنى يا تەيران ھەيە د ھنەك سىستەمىن مىتۆلۆژىك دە تەير سەمبۆلىن روحىن مرۆفانن كۆما دن ئا سەمبۆلان ل سەر وى فكرى ئافا بوويە كو تىكلىا تەيران ل گەل تەبەقەيىن خوەدايى ھەيە. سەمبۆلا تەير-روح پر قەدىمە جارا ئەول ل نىگارىن شىكەفتان ئىن دۆردۆنەيى ھاتيە پەيدا كرن، كو دگھە رابردوويەكە ھەقدەھ ھەزار سالى.

نامانه که زیرین نا پان (سه دسالا ۵ – ٦ ب.ن) ژ هه مه دانی، ب شکلی ته پره کی دفره د نالا ده، ته پرین مانه ند ژ تشت و نامانین زیلین ژی تینه زائین و هه روها د هونه را سکیتیایان ده ژی به ربه لالان، نیو - پورك.

ههروهها، ب تابیهنی هونهرا کهلین نبراتی زهنگینا "سهمبولیرما نهبرانه" کافی به کو ب نهنی رؤلین جهی بین گهوره نهبرا سیمری د دهستاتا شاهنامهیی ده و د شعرا سؤفی با نانتار، "منطق الطبر" (۱۱۷۷) ده ب بیر بین (بهرنهلهس ۱۵۰).

نی زانین کو شامان همتا نها ری جل و بهرگین خوه ب پهران دخهملیتن و د همگاما نابتان ده ماسکه بین نهبران ل خوه دکن، ب ناره رویا کو ب نالیکاریا وان

"بگههنه" بالاترین قهدهمهیین علم و زانینی. لهوما، وسا دهاته سیورین کو تهیر، شکلگرتنا (تهجهسسوم) ئلم، ئاقل و میزیی ژیره.

د گەلەك ئەفسانە، دەسىتان و چىرۆكان دە تەير ئاگاھيين گرنگ تىنى بۆ قەھرەمانان. دبە كو ئەو پەيامبەرين خوەدايى سەمبۆلىزمە بكن، كو پەيامين باش دگھيننه مرۆۋان. د ھنەك كولتوران دە مرۆۋ ژ تەيران پر شكبەرن، ژى دترسى كو ئەو دى خايينتييى بكن و سرين وان بگھيننه درْمنان. گۆتنەكە بەلاقە، "تەيرەكى لىسەر دوولكا خوە ئانى"، ژوى باوەريا باتل ئا قەدىم ھاتىيە پى.

سەمبۆئىزمان تەيران دئيزدياتىيى دە

بیّشکه کو دینی ئیزدیاتییی یه و ژوان دینین ههری زهنگینه بی نه ریتا سهمبوّلان. نهخاسمه، ژبه رئیزدیاتی نهریته که ده قکی یه سهمبوّلان جییه کی پر فره ههیه تی ده. له وما ئه م دکارن ئیزدیاتییی وه کی سیسته مه که سهمبوّلان بینم کو ئه و سیسته م د جیهانبینیا ئیزدیه کی ای ده رباری دنیایی ده خوه دان رؤله که بنگه هی یه.

ئارمانجا قى كارى ئەوە كو سەمبۆلىزما تەيران د دىنى ئىزدىاتىيى دە قەبكۆلە و نىشان بدە كو ھەمى سەمبۆل، وەكى ئەلەمەنتىن دىنەكى، خوەدان رۆلەكە تايبەتن مىنا پرەكە د ناقبەرا جىھانا راستەقىنە و جىھانا تەجروبە و علمى دىنى دە.

ئه م دکارن سهمبۆلین د ئیزدیاتییی ده ههیی، د چهند کومان ده پولین بکن، بو نموونه:

- ۱- جسمین ئەسمانی (رۆژ، هیڤ، ستیرکا سبههی)
  - ۲- تشتین پیروز (دورا سیی، هند)
  - ۳- ههیوان و تهیر (گا، تاووس، دیکل، هند)
    - ٤- هژمار (٣، ٧، ٤٠، ٢٢، هتد)
- ٥- رەنگ (سېى، سۆر، زەر، شىن، ھتد) و كۆمێن دن.

د میتۆلۆژی و دۆکترینا ئیزدیاتییی ده، سهمبۆلیزما تهیران خوهدانی جیبهکی تایبهت و بنگههی یه، ههموو تهیرین میتۆلۆژیا ئیزدی پۆزیتیفن" پرانی ئان

هەيينێن خوەدايى (خوەدا، سەرەكى مەلەكان، مەلەك، هتد) سەمبۆليزمە دكن ئان ژى ب ئاوايەكى تێكلدارى تەبەقەيێن روحانينه. سەمبۆليزما تەيران ئا ئێزديان، بابەتێن جهى يێن تەيران دحەوينه كو ئەو بابەت هەمى تێكلدارى دەستپێكا مانەوەيى و خوەدايينه بۆ نموونه، تاووس، كو ژناق هەموويان ناقدارترين سەمبۆلا ئێزدى يه" ديكل، تەيرى ئەنقەر، تەيرى مەزنى سىپى، كەقۆكا سىپى و تەيرێن بۆوەسف.

گەلەك جاران تەير، د ئەفسانەيين كۆزمۆگۆنىك ئىن ئىزدىان دە تىن دىت، ئانكو تەير ژ دەستېنكا دەما ئافرىنى قە ھەنە، ھەتا ل گۆرى چەند ئەفسانەيان بەرى ھنگى ھەبورنە.

ئەفسانەيەك ھەيە د ناڭ ئيزدىين ئەرمەنستانى دە دەرھەقى دەمىين بەرى ئافرىدى دە. ئەڭ ئەفسانە قىسەت دكە كو بەرى بەھرا مەزن ھەبوو و ل ناڭى بەحرى بنەكە دارا گولى شىن بوو. ل سەر گولىيەكە دارا گولى تەيرەك قەنىشت كو ئەو تەير شىخ سىن بوو. خەلك دېيژنى "ھۆستايى گولى." د ئەينى بەحرى دە دارا مەزن قەنشتن، يەك ژوان سېى بوو و ئەو خوەدى ب خوە بوو، يى دن مەلەكى جەبراييل بوو. جېراييل ب شكلى تەيرەكى قەنشتە سەر ئەينى دارا مەزن ئا كو خوەدى لى، لى بەلى مەلەكى جەبراييل بەدزانى كا كى يە ل كىلەكا وى، ھەتا بوو ب ئالىكارىيا شىخ سن (ئان ژى، ب يا قاريەنتەكە دن، ئەو تاووسى مەلەكە) تىگھشت كو تەيرى مەزن ئى سېى يى ل سەر دارى، خوەدى يە. بەس پىشتى ھنگى وان ھەموويان دەست پى كرن دىييا ئافراندن.

دهما کو من خهباتا خوه یا قادی دکر ناهٔ ئیردیین ئهرمهنستانی ده، من هنه ک قاریهنتین فی ئهفسانه یی بهیستن کو د وان ده ل دهوسا شیخ سن، تاووسی مهله ک خویا دبه، و ل دهوسا جبراییل ژی ئیزید. ههموو قاریهنتین فی ئهفسانه یی سلی ههیینین پیروز (خوهدا، مهله کی جبراییل و شیخ سن ئان ژی خوهدا، تاووسی مهله ک و ئیزدی) قسهت دکن، کو بهری نافرینا دنیایی ههبوونا و قهنشته سهر گولیین دارا مهزن، کو ناشکه رایه نهو گولی، دارا ژیانی بوو ل نافهندا دنیایی و

Bin. Vilchevskiy 1930. 1

ههروها دارا گولی کو ل به حرا مهزن ئا سهره تایی شین بوو بوو. هه موو ژی ب شکلی ته برانن کو ئه شیه یه که که که گرنگ بق سه مبقلین ما نیز دیاتییی.

ئەفسانەيا ئافرىنى يا ئەھلى — ھەق، كو گەلەكى شبھى يا ئىددى يە، ديار دكە كو خوەدى جبراييل ئافراند كو وەكى پىر بنيامىن ژى تى زانىن. سىەبارەت ب قى يەكى د ھنەك نرخاندنان دە دېنىژە كو جبراييل ل سىەر بەياقا ئاقىن ئەول گەرىيا بىيى كو ئافرىنەرى خوە بناسە (كريىنبرۆك ٦٨: ١٩٩٢). مىنا ئەفسانەيا ئىزديانە. ھەر وھا، ئەفسانەيا ئىەلى — ھەق يا ئافرىنى، دېنىژە جبراييل بەدى ئافرىنا دنيايى ل سەر ئاقى پەرواز دان، ب شىكلى تەيرەكى بوو.

د "مسحه فا رهش" ده دنقیسه: "پاشی وی جبراییل ئافراند ب تهیره کی و وی ئه و شاندییه و ههر چار کنار دانه دهستی وی"(کرهیه نبروه ک ۲۷-۷۳: ۱۹۹۲). بالکیشه کو د هه قهیه یقانا من تا ل گه ل فه قیر ته لی (ژ جه لله) ده، وی گوتبوو من کو ته و تی کو خوه دی "چار که قرین چار کناران" دانه ده ست، تاووسی مه له که بوو."

ئه قد ئه فسانه نیشان دده کو سه مبۆله که ته یری هه بوو به ری کو خوه دی هه موو گیانه وه دران، هه درل گه ل ته یران، بنافرینه. خوه دی ب خوه د قسی ئه فسانه یی ده شکله کی ته یره کی سپی و مه زن هه یه. سپی یه، ژبه رکو ئه قرهنگی، ره نگی که مالا خوه دایی یه هه روها ل گوری زانسته کی، ئه ولی هه موو ره نگین دن د نا قده ده حه واندنه. وه کی کو د "مسحه فا ره ش" ده دنفیسه، دو پاکو ده ستپیکی خوه دی ژ "جه وهه ری پیرفز (سوپ)"ی خوه نافراند بوو ژی، هه رسپی بوو. ل قر سه مبولا ته یران تیکلداری خوه دایی یی یه، کو بنیادین وی یین مانه وی دگهینه به ری نافرینا جیهانا مادی.

 $^{^{1}}$ ىنى، كرتىتنىرۆك ۱۹۹۲: ۷٥ — ۷۹.

Kreyenbrock behsa Mokri, M. (1966) dike, Shah-nama-ye Haqiqat\ Le Livre des Rois de ve'rit'e: Histoire traditionelle des Ahl-e Haqq, Vol. 1., Teheran\Paris (Bibliotheque iranienne 14).

 $^{^{3}}$ ل گۆرى گۆتنىڭ فەقىر ئەلى - يىر ئۆمەرخالى (جەللە، ئەلمانيا).

ئەنقەر، سىنمورۋ

د میتین ئیزدیان ئین ئهفراندنی ده تهیره کخویا دبه د هنگاما ئافراندنی ده، کو ناقی وی د کتیبا پیروز نا ئیزدیان "مسحه فا رهش" ده هاتیه" و ههروها د ئهدهبیاتا ده قکی یا ئیزدیان ده ژی به حس لی دبه. تهیره که ب ناقی ئهنقه ر. ل گوری "مسحه فا رهش"ی، ب وه رگه را جوزیف: "به ری خوه دی دورا سپی ئافراند ژسرا خوه یا هه ری ئهزیز. وی تهیره ک ژی ئافراند ب ناقی ئانگار. وی دورا سپی ل سه رپشتا تهیری ب جی کر و چل هه زار سالان ل سه روی ئیقامه ت کر " (Joseph 1919:36).

دەولكا زيڤ يا زيركرى (سەدسالين ٣ -٧ثان ب. ز ثيران) ل قەراغى ژورين شكلين سكلين

د كتيبا جوزيّف (۱۹۱۹) ده ناڤي تهيري وهكي "ئانگار"ه، لي بهلي ئيّزدي تهخهر وهكي "ئانگار"ه، لي بهلي ئيّزدي تهخهر وهكي "ئهنقهر" ئان ژي "عهنخهر" تهلهفروز دكن.

د وهرگهرا پرۆف. د. كريينبرۆك (۱۹۹۲: ۱۹۹۲) يا "مسحهفا رهش" ده، كو ل گۆرى قهرسيۆنين ب كوردى و ئهرهبى چيكربوو، دنقيسه كو "بهرئ خوهدى دوپا سپى ئافراند ژسپا خوه يا ئهزيز و كهقوكه كه سپى ئافراند كو ناقى ئهنفهر لى ديرا و دوپ ل پشتى ب جى كر و ل سهرى روونشت بۆ چل ههزار سالان. " ل قر ته برى "ئهنفهر"، كهقوكا سپى يه.

ل گۆرى قەولىن ئىزدىيان (ئەدەبىياتا دىنى يا دەۋكى)، تەيرى ئەنقەر قەدنىشە سىەر گولىيەكى دارا ھەرھەردىيى، كول بھەشىتى شىين دېمە، ل گۆرى وى، ٧٢ باسىكىن ئەنقەر ھەنە، ول سەر يەك ژوان گايەك ھەيە:

ههی مالا من، تهیرهك ل ئهزمانا وی ههی، ناقی وی ئهنقهره. ههفتی و دوو پهره. پهرهكی گای ل سهره.

چهندی تهیرهك ل ئهزمانا وی ههی، ناقی وی ئهنقه ب ناقه. روژا عید و ئهرهفاتا دهركهفت ژكانیا سیهانی. فی نهرهفات خو قه دهوشینی، چهنگه و باسكیت خو قه دهوشینی، ژی دچی شهوق و شهمال و نوورین و خوناقه.

(راشق ۲۰۰۶: ۱۰۵۰–۱۰۰۱)

وها، تهیره کی دن ژی ههیه د سهمبۆلیزما تهیران ئا ئیزدیاتیی ده، کو خوه دی ئهو ئافراندی یه، نها ل بوهشتی دمینه، دانییه ل سهر گولییه کی دارا ههرهه رهیی و هه ژماره که سهمبۆلیك ئا باسکین وی (۲۷۲) ههیه.

ا " كانيا سهاني " سەرەكانيەكە كو ل گۆرى ئەفسانەيى ل بوھشتى يە.

² ئەفسانەيەكە دىتر ھەيە دەربارى ماسيا ب ٧٧ پوولان، كو ل سەر يەك ژوان گايەك ھەيە و ل پشتا وى ژى دنيا ب جى يە. د ترادىسىقنا ئىزديان دە ژ ٧٧ مرۆۋان (٣٦جمك - جىوى) ھەموو مرۆۋ پاشكەتن. ژبلى ئىزديان ٧٢ ملەت ھەنە ل دنيايى ئىزدى دېيژن: "برا خوەدى بى ھەوارا ھەفتى دو ملەتا، پاشى وەرە ھەوارا ئىزدىخانە." ھەژمارا ٧٧، يەك ژھەۋمارىن

خے جہ رەشق پى باوەرە كو ئەق ئەبر سەمبولەكە ئېمارى سەمبولىك ئىن تاروسى مەلەكن (رەشق ٢٠٠٤: ١٠٥٠).

د شعرا فارسان ده، شعرا سووقی ژی تی ده، نهبری ب تاقی "ئانقا، مفابلی، ههتا هه الله واته یی نافی سیموورگی بی ب نهره یی تی قه بوولکرن. ا

سيتمورو

هەرى ب قىمەت ئىن سەردەما ئائتىكە. دەربارى ولتەيا بىرۇر ئا قى ھەرمارى دىلة كولئورىن چەى دە بىنىرە د ئاق. The mystery of مەرسىيىن چەى دە بىنىرە د ئاق. numbers (Hikmeta Hejmaran), N.Y.Oxford, rp. 268

تەلەفووزا ب فارسیا تووزەن تا قى ناقى "سېمورخ"ه" ب بەھلەقى – سېمورو (Chunakova 2004;200) تەلەفووزا ب بازاندى – سن، ستابه (Chunakova 2004;200)

قەدىمترىن بەشا ئاۋىسىتايى كو بەھسا سىمر لى تىي كرن "ياشت"ها د بوونداهیشنی ده دبیژه کو "تهیری سهن" تهیری ههری مهزنه (بونداهسهن ۱۹۹۷: ۲۸۲) و بهری ههموو تهیرین دن ئه و هاتبوو ئافراندن، نه ژبو فی دنیایی (بونداهسهن ۱۹۹۷: ۲۹۹). ئەو ژ تەيرى چامرۇش (۲۹۹: ۱۹۹۷). Camros) بالاتره بق قەدر و قيمەتا خوه (بونداهسهن ۱۹۹۷: ۳۰۰)، كو چامرۇش، تەيرەكى مىتۆلۈرىك، قەدنىشە نىك سىيمر ھەر ل سەر گولىيىن ئەينى دارا "دارا دەرمانى ھەموق دەردان" (Chunakova 2004 252) ئان ۋى "دارى ھەموق ت قان" (Bertels 1997: 167).

ته يرئ سيمر د مينؤلؤ ژيا ئيزديان ده خوداني رؤله که گرنگه "بيهار د ئەدەبيات و پەندىن كوردى دە تى دىتن، بۇ نموونە:

" دارا ژیانی" دەتابەكە دۆپلكەكە زىۋىن، سانکت – پیتیرسبوورگ، رووسیا

مافورهکه کوردی ب شکلی "دارا ژیانیّ" ل سهر، The Hermitage (Xelwetxane) مووزهیا ته کستیلا کوردی ل مه ولیری، كوردستانا ئيراقي، ٢٠٠٦.

" ئەمرى تە چار ئەمرى سىمرە"، كو تى واتەيا ژيانەكە شاد و بەختىەوار. لى بەلى ھەموو ئىزدى گوھ ل سىمر بوونە.

د ههمی دیروکین تیکلداری تهیری ئانقایی ده، مروّق ب ئاشکهرایی ئهلهمهنتین ئهفسانهیین سهمیتیك دبینه، کو پشتی تهقل شعرا سووفی بوویی ته قرادسیونا زهنگین ئا ئیرانی یا ئهفسانهیین ل سهر سیمر (بیرتیلس ۱۹۹۷: ۲۰۲). بالکیشه، نافی ئانقا د فهرههنگین فارسی یین سهدسالا ههقدههان ده وه کی مقابلا ب عهره بی یسی کهلیمهیا سیمر هاتییه پیناسهکرن، ئان ژی وه کی " ئانقایا روّئاقایی" کو ئه و ژی وه کهه له له که سیمر (بیرتیلس ۱۹۹۷: ۲۰۱). دهما مروّق گوه ب بیرتیلس (بیرتیلس ۱۹۹۷: ۲۰۱). دهما مروّق کوه ب بیرتیلس (بیرتیلس ۱۹۹۷: ۷۷۰–۱۷۸) و هنه ک ئاکادهمیسیهنین دن دکه، ب یا وان ئیماژا تهیری سیمر دگهه دهمین بهری زهردهشتییی، دبه کو نافی ئهنقه ری د ترادسیونا ئیزدیان ده پشتره ل جییی تهیری سیمر هاتبه بجیکرن.

ديكل

تهیره کی دیتر کو د ترادسیونا ئیزدیان ده خویا دیه، دیکله.

د گهله ترادسیونان ده، تیکلییا دیکلی بروژی ره، پر ئاشکهرایه و د نافهندا ئیماژین میتولوژیك ئین دیکلان ده یه. دیکل سهمبولا فهرهنسایی یه و ژ کهلهپووری قهدیم نا گالایان تی.

د فراگاردا هه ژدهههمینا ئا "قده قدات" کی ده — یه ک ژکتیبین پیروز ئین کتیبا پیروز ئین ائاقه ستا ایی — هنه ک بهیت (خه ت) هاتنه ته رخان کرن بی په سنی پارودارشا تهیری (ته رهولی) سروناشا — دیکلی کو د زه رده شتییی ده ل دژی دیفی ترالییی بووشیاستایا "ده ستدریژ"ه (ئافه ستا ۱۹۹۸: ۱۱۹).

أ ناڤێ ڤێ كتێبێ ب فارسيا ناڤينى (پەھلەڤى) "ڤيدئێڤدات"ه. ژ "Vi Daevo Datem"يا ب ئاڤێ "كۆدەكسا ل دژى دێڤان." ٢٢ بەش ھەنە د ڤێ كتێبێ دە ب ناڤێ "كۆدەكسا ل دژى دێڤان." ٢٢ بەش ھەنە د ڤێ كتێبێ دە ب ناڤێ " Fragard ". ئان ژى بنر.: , Sost., ئان ژى بنر.: , Fragard الله وەلكى كەندىلى كۈرلىكى كۈرلىكى كەندىلى كۆرۈك كۆرگى كۈرلىكى كۈرلىكى كۆرگى كۆرگى كۆرگىدىلى كۆرگى كۈرگى كۆرگى كۈرگى كۈرگى كۆرگى كۆرگى كۆرگى كۆرگى كۆرگى كۈرگى كۈرگ

ئیماژا دیکل، د پرانیا ترادسیونان ده تیکلداری خوهندنین شهفه قا سبه هی، روژی و ئاگری خوهدایی یه. ئیزدی، ههروه کی زهرده شتییان، روژی دحهبین وهکی سهره کانییه که ژیانی و ههبوونا خوهدایی یا ناشکه را ل دنیایی و ناگر دحهبین وهکی جلقه یا خوه زایا روژی ل سهر نهردی.

شیخ ئامادین. ماله که شیخان هه یه د ترادسیونا ئیزدیان ده کو خوارنا گوشتی دیکل ل وان گونه هه. ناقی قی مالی شیخ ئامادینه. نه شیان ل وان هاتییه به خشاندن کو زاروکان ژ زکیشییی و خهونین خراب خلاس بکن. وسا باوه ر دکن کو هه که که سه کو ی مالی، هه ما بق جاره کی ژی به، گوشتی دیکلان بچیژه، ئه و دی قی شییان و به هرهیا خوه هه تا هه تایی وندا بکه آئه و دبیژن:

شێخم، شێخێ دلا ناخوم گۆشتێ دیکلا، دەستێ من دەرمانێ ھەموو دلا. ً

ئۆجاخەكە پىران ھەيە د ناڭ ئىزدىيان دە ب ناڭى پىرى جەروان، كو ئىنزىلىنىن ئىراقىي دىكلان وەكى خىر دىنە وان.

جارنان دیکل، وه کی ته یره کی پیرۆز ژی تی قه بوولکرن، ژبه رکو ئه و بانگا هاتنا رۆژی دده و راسته راست د تیکلییی ده یه ب رۆژ و رۆناهییی ره.

تاووسي مهلهك

یه ک ژسهمبۆلین ههری موهیم د ئیزدیاتییی ده، ئیماژا تاووسه، ل روژهلاتی تاووس سهمبولا به دهوی و موکومملییی یه. ئ

أ شهمسانى - شيخ شهمس - ئاماديني شهمسا.

 $^{^{2}}$ ل گۆرى كەرەمى تەمق - شىيخ ئامادىن.

³ ل گۆرى سەيرانا شەمۆ.

د ئيلاميين ئيزديان ده چهند جاران ستيا تاووس تي گوتن (زارگوتنا ۱۹۷۸). دايكا شيخ ئادى – ستيا ئيس ب في سفهتي هاتيه پهرووكرن٠

ههر کهسی کو دهرباری ئیزدیان ده ناگاهیداره، بیشك درانه کو ئیزدی تاووسی مهله درانه کو ئیزدی تاووسی مهله دری هه تینه پیشخستن سهباره تب تاووسی مهله ك.

گەلەك گۆتار دەربارى تاووسى مەلەك دە ھاتن نقيساندن. ئەز ل قىر بەحسا ھەموو زانىيارىين ھەيى ناكم، ئەز دى تەنى چەند راسىتىين بالكىش و چەند بۆچۆنان دىار بكم.

ناڤ. د "مسحه فا ره ش" ده نڤيسييه: "خوه دى مهله ك ئه زازيل ئافراند و ئه و تاووسى مه له كه ناڤ (ئه زازيل)، د ناڤ ئيزديان ده نايي بكارئانين. ئيزديين وه لاتين جهى ڤي سهرمه له كي ب ئاوايين جودا ب ناڤ دكن:

* ئەزازىلى كو تاروسىي مەلەكە

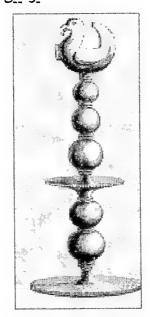
* تاووسى مەلەك

* مەلەكى تاووس

* خەجى تاۋروس

د"مسحهفا رهش" ده" ئيزديين ئيراقي.

ئێزدىيێن ئەرمەنستان و گورجستانى ئێزدىيێن ئىرانى

شكلي سهمبۆليكي تاووسى مهلەك

ده رباری تاووسی مهله ده نها گهله فکر و بوچونین جهی هه نه د نافهه الایکولینه ران ده. کهله پوورا ئیزدی پرانی ب ده فکی هاتییه هه تا ئیرو، له وما ئه منازد به ری خوه بدنه کتیبا پیروز (خوه "مسحه فا ره ش" ژی)، گو دبیژه: "دفی هایا مه ژهه موو فاریانتین ده فکی یین ده ستان و ئیلاهیین ئیزدیان هه به ".

نەخوە تاووسى مەنەك كى يە؟

یه که مین سه رمه له که . تاووسی مه له ک ب پایه یا هه ری باند ده یه ب کورم کورم گونییا ئیزدیان ده . د کتیبا پیروز تا ئیزدیان "مسحه فا ره ش" ده نقیسی یه کو به ری تافرینا کنیاتی خوه دی نه و وه کی یه که می هه رهه فت سه رمه له کان نافراندی یه و پشتی وه کی "سه ره کی وان هه موویان" تایین کرییه: "روژا نه ول، یه کشه می، خوه دی، مه له کی ته زازیل تافراند و نه و تاووسی مه له که ، سه ره کی هه موویان"، "و وی مه له کی تساووس کر سه روگی هه موویان"، "و وی مه له کی تساووس کر سه روگی هه موویان"، "و ای مه له که کی تساووس کر سه روگی هه مه موویان"، ای وی مه له که کی تساووس کر سه روگی هی مه ویان" (Joseph 1919:36,37)

مهلهکی باوهریی. جارنان، تاووسی مهله وهکی "مهلهکی باوهریی" تی بنافکرن و ب فی تیکلییی مروّف دکاره وی ب سراوشایا زهرده شتییی ره موقایسه بکه - روحی باوهری، دسپلین و فیداکارییا دینی.

پیر. گەلەك ئیزدى دبینژن تاووسى مەلەك ب خوە پیرە و وەك "باقى پیران" تى خەسىيېكرن. تۆسىنى رەشىيد، ب گۆتنین شىیخ رۆسىتەم، د كتیبا خوە دە دىقىسە كو مەلەكى تاووس ب خوە پیرە و تاووسى مەلەك رە وسا دبیدرە: "پیر مەلەكى ئەللەدى" (تۆسىنى رەشىدەدە):

یا راستی، ههکه ئهم دینا خوه بدنه پینج فهرزان (پینج فهرزین ههقیقهتی) کو دقی ههر ئیزدییهك وان ب جی بینه، ئهم دکارن راقهیا قی فکری پهیدا بکن. پینج پرهنسیبین ئیزدیان ئهقن:

پیر رزایی کاکی، شنیخ کهرهمی تهمو و گهلهکین دن ژی. ^{2}

تەلەفوزا ب ئافیستایی سراقشا یه "عیتائهت" ب فارسیا نافینی سرقش، فارسی سوروش. د چافکانیین په له له فی ده، جارنان سارقشا د ناف ئامیشا - سپینتایان ده تی ریزکرن.

چ بوون ههر پێنج فهرزێ ههقیقهتێ؟ شێخ، پیر، هۆستا و مهرهبی، یار (و) برێ ئاخرهتێ.\

تی زانین کو پیری چل مالین پیران، پیر هه سمه مانه — "پیری چل پیران. "
لی به لی، هنه ک مالین پیران هه نه کو پیری وان نه پیر هه سمه مانه. بو نموونه: پیری
تومه رخالی و پیری هه سه نچنه ری (ئه و هه ردو برا بوون)، پیری مهه مه د ره به ن و
هتد. پیری پیران تومه رخالی و هه سه نچنه ری، پیره که ژ توجا خا حه جی مهه مه د آ،
کو تیزدیین ته رمه نستانی و گورجستانی وه ک "حه جی مهه مه دی بی زوره ت" ناق
دکن، پیری پیری بوالی، پیره که ژ مالا پیرا فاتی. د کتیبا خ. ج. ره شسق ده،
تاشکه رایی دنقیسه کو پیری پیر مهه مه د ره به ن و پیری پیر هه سمه مان، تاووسی مهله که به دوره شد (ره شد که دی که به دوره که ای که که که به که که که بیری پیر هه سمه مان، تاووسی مهله که به دوره که بیری پیر هه سمه مان، تاووسی مهله که به دوره که که بیری پیر هه سمه مان، تاووسی

پیر تاووسی مهله و پیر بنیامین. گوتاره که بالکیش نا پروف. د. کریینبروک همیه ب نافی "Mitra and Ahriman, Binyamin and Malaki Tawus" (میترا و ئههریمان، بنیامین و مهله کی تاووس) (کریینبروک ۱۹۹۲)، کو تی ده نیشان دده کو مانه ندییه که ناشب که را ههیه د نافیه را مهله کی تاووسی نیزدیان و بنیامینی نههلی ههقان ده. لی به لی نههلی ههق و ژی ئیزدی وان وه کی خرابی شهر ناکن.

روحى خراب. ل گەل قى ژى، ھنەك گەرۆكان وسىا فكرىيە كو ئىنزدى "خرابىپەرسىت" ("دىنوپەرسىت")ن ب تەنى ژبەر وان ئا تاووسى مەلەك. ھنەك

أ قەولى ئىزدىيان "قەولى شەرفەدىن" بنر. د ناڭ ئۆمەرخالى خ. ٢٠٠٥: ١٠٣.

 $^{^{2}}$ بنر. ^{11} قەولى ئۆمەرى خالا. ^{11}

د ئيزديين ئەرمەنستان و گورجستانى دېيزنە قى ئەشىرى "حەجى مەمەدى بى زورەت" ژبەر كو تو نەسل (زورەت) نەمان ژقى مالى ل ئەرمەنستان و گورجستانى. تەنى ل ئىراقى ھەنە.

نڤيسكاران ژمێـژ قـه يـه ئـهو وهكـى "تهجهسـووما خرابيـيّ" ب نـاڤ كرنـه. چ يهيوهنديا ئيفادهيێن وسا تونه ل گهل تهسهوورا ئێزديان ئا ڤي سهرمهلهكي.

باوەرى ئەتقاتا خوە تاووسىي مەلەك دايە.

ل گۆرى فكرين ئيزديان، تاووسى مەلەك نە روحى خرابه، لى ھنەك زانيار (وەك جوزيف) وھا دنڤيسن: "ب من وسايه كو پرسا راستى نه ئەوە كا مەلەكى تاووس كى يە، لى بيهتر، كا چاوا خرابى — خوەدا ھات و ب ئيماژا تەيرەكى ھاتە سەمبۆليزەكرن. ئەڭ پرس جەوابا خوە د شى راستىيا ھانى دە پەيدا دكە كو پەرستنا ل تەيران ديارە قەدىمترين شىيوەيى سەنەم پەرسىتىيى يە " (جوزيف

نه وه کی یا گه له ك نقیسكاران كو گه له ك جاران دنقیسن و تاووسی مه له ك وه کی "روحی خراب" ب ناق د كن، د ناق ئیزدیان ده تاووسی مه له ك روحی خراب ته مسیل ناكه. رسواكرنا خوه دی ل تاووسی مه له ك، ژ ئالییی هنه ك نقیسكاران قه جهی هاتییه راقه كرن و شروقه یین جودا ل سه رهه نه. ل گوری یه كی، ئه و ژ خوه دی هاته دووركرن ژ به ر خوروورا وی. وی نه خوه ست سجدی ببه مروقه ه كی ئافراندی - بو ئاده م. ل گوری ئیزاحاتا ئیزدیان ئا ئه ول، بینیتائه تی تاووسی مه له ك، ب وه فادارییا وی یا تایبه ت ب خوه دی، ئافرینه ری وی، تی راقه كرن یانی ئه و یه که مین بوو كو قه بوول كر: "خوه دی یه که." ده ما خوه دی هه فت سه رمه له كین ئه میان ئافراندن، ژ وان ره گوت، وه كی ژ بلی وی ژ به ر تو که سی یانته نه دن، ئانكو سوجده بو که سی نه كن.

دیمیوورگ. هنه ک زانیار، بق نموونه" سیمیوّنقة، تاووسی مهله ک ل گه ل دیمیوورگ موقایه سه دکن (سیمیّونقة: 1927)، ژبه رکو خوه دی گوته وی: "

أ ر قهولي بهري شووشتني. " ل گۆرى پير رزايي كاكي.

من ههر تشت دانه دهستی ته" (مسمه فا رهش). الهوما تاووسی مهله ک قودره ته که مه زن ب دهست دئیخه.

خوهدا. هنه کن زانیار وسا باوه ردکن کو تاووسی مهله کن ته ته نی مهله کی مهزنه، لی، نه و خوه دا بخوه یه. جارنان سیفه ت و ناسنافین تاووسی مهله کی یین گهله کنیزیکی خوه دی تینه بکارئانین. خ.ج ره شنق د فی باوه رییی ده یه کو "تاووسی مهله کیه ک زنافه کی هه ره پیروز و شیرینی ژوان ههزار و یه کنافین خوه دایی یه " (ره شنق ۲۰۰۶: ۱۰۷).

دهما من لیکوّلینا خوه یا قادی دکر د ناهٔ نیّزدیان ده و وهکی ئهندامهکه هٔی کولتوری، ئهز پی حهسیام کو ئیّزدیین ئههیل و زانا کو دیاره راستییّن تاووسی مهلهك دزانین، تو جاری و قهت هٔی یهکی نابیّژن. دهما بهحسا وی دکرن ژی ب پسته پست دئاخفتن. هنهك ئیّزدییّن گهلهك دیندار و زانا، دهما بهرسفا پرسا ل سهر خوسوسییهت و راستییّن تاووسی مهلهك ددان، ب پسته پست د گوتنه من: "ئهز نکارم بو ته بهحسا وی بکم. "دهما ئهز د پرسم: "چما؟"، گهلهك جاران دییّژن: "ئیزن تونه."

من ب کورتی هنه که فکر و بۆچۆنین ههیی یین ل سهر خوسوسییه تین تاووسی مهله که نرخاندن. خاله که دیتر تا موهیم کو دفتی د فی چارچوفه یی ده به حس لی دکن، تیماژا تاووسه سهباره ت ب خوسوسیه تین تاووسی مهله ک. تانکو گهلق تیماژا تاووس ب خوه دکاره ژمه ره تشته کی ببیژه ده رباری خوسوسییه تین تاووسی مهله ک ده. سهمبول تو جاری بییی سهبه به که تایبه تده رنایین همرگاف واته یه که وان تا تایبه ت، پری جاران تاشکه را، ههیه.

¹ Bnr. Di nav: Joseph 1919: 38; Semyenov 1927: 59 – 81; Frayha 1946: 18 – 43.

² ئێزدى باوهر دكن كو قووهتا پهيڤێ گهلهكى مهزنه: لهوما ژى هنهك پهيڤ و گلييان تو جارى نهيێژن و زێده دهربارێ خوهدێ و جنان ده خهبهر نادن.

ئيماژا تاووس سەبارەت ب خوسوسىيەتێن تاووسى مەلەك

دۆر (خەلەك). دەما دوولكا تاووس قەكرى بە، شكلى دۆرەكى دگىرە كو ئەو شكل د ئىزدىياتىيى دە، ھەر د گەلەك كولتورىن دن دە ژى، سەمبۆلەكە. سەمبۆلەكە پر كەقنارە يە كو تەمسىلا جاويدانى و كايناتى يە، دوولكا تاووس يا قەكرى، دبە كو سەمبۆلا خەلەكا رۆژى بە.

ئێزدى ژخەلەكان پر دترسن. ئەم دكارن دەربارى ڤى ترسىي دە چىرۆكێن د في باري ده د نافهنه سه ياحه تنامه يان ده يه يدا بكن، گهروكان نه تهني حارهك شاهاده قەوماندنا وسا بوون، كو ياشىي د بەرھەمين خوه دە نقيسىن: ھەگمە ل دۆرا ئىزدىيەكى خەتەكى بكشىنى، ئەر ژوئ نكارە دەركەقە...مىناكىن وسا نە كو تهني د نقيسين سهيياحان ده ههنه، من ب خوه ژي گهلهك ميناكين وها گوهدار کرنه کو مهزنین مه دیتنین خوه ژمن ره د گوتن. میناکه و وها یا کو ئاگاهده ره کی من ٔ – ئیزدییه کی ژئه رمه نستانی د دهما پیووکاتییا خواه ده ديتبوو كو چېرۆكەك قسەت كر ژ من ره. ل دۆرا ئيزدىيەكى د چل ساليين خواه ده خهت هاتییه کشاندن. وی نه دکاری ده رکه قه ژوی و هه روها دبه عه چی کو د ناق وي خەلەكى دە يە. ئانجەخ يشتى چەند سائەتان دەما كو ئەو مرۆڤىي كو ب ڤى منرکی ئیزدی ترانه کربوون، هات و رهخه کی شی خهله کی یاقث کر، هنگی نهو مرۆۋى ئىزدى دەركەت ژخەلەكى. ھەر ئىزدىيەك، زارىن يچووك، ژن و يىر ژى تەۋ کو دۆرا وي خەت بى كشاندن، ئنگى خوە ژخەتا دۆرى دەرياس ناكە" ئەو تەنى دەما ئەو دۆر يان ژى قە نە قسمەتك ژ قى دۆرى بى ياقىرىن دكارە گاۋ باقلىرە. سەپياحين كو روودانين وسا دديتن. دحەپيرين ينيش قه: چ قەوەتەكە ئەجلىب و نەراۋەبارە كو ناھىلە ئىزدى ژخەلەكى دەركەۋن؟

ههتا نها واتهیا پیرۆزیی یا خهله کی د دینی هیندوویی ده ههبوویه و خهله ک خوه دانی گرینگییه که مهزن تا د هنگاما بجیئانینا تایینین دینی ده. چاخی کو د دینی زهرده شتییی ده وه ختی قه داندنا تایینا راستگوشه روّلا فه رز دلیزه - ته رد، جهی کو موبید (روحانییی زهرده شتییان) دسه کنه و ریتووه لیّن دقه دینه. ته وژی

ا پیر رزایی کاکی.

دكاره ببه دهلیله که دیتر ژگهله ک دهلیلین دن بی بنگههین ئیندو تیرانی یین دینی کنندویاتییی.

سهمبوّلا روٚژی. تاووس تیکلداری روٚژی یه، ئیماژا تاووسی مهلهك ب درووقی تهیری تاووس، کورهلاسیونهکی داتینه د نافبهرا تهیری تاووس و سهمبوّلینما روِژی ده د میتوّلوژیین دن ده، میتوّلوژییا خریستییانیّن ئهول ژی تی ده.

- ل ئيرانى ناۋەكى رۆژى يى مەجازەك ھەيە تاروسىى فەلەك ("تاروسىى ئەسمانى").
- د مسرا قهدیم ده تاووس، گیلیوپولیس باژاری کو پهرستگههه که روژی لی ههبوو — سهمبولیزمه دکر.
  - د يەونانا قەدىم دە ژى تاروس سەمبۆلا رۆژى يە.
- د ئیسلامی ده دوولکا تاووس، ئان کایناتی، ئان ههیقا چارده شهفی ئان ثی روّژی د ههینی کو ل نوقته یا ههری بلند ده یه، نیشان دده، ئیماژا تاووس یا میتوّپوّه تیك کو ل سهر تایبه تین باتنی ییّن فی تهیری نه، هژماره که فره ه ئا سهمبوّلیّن ستیّره کی دخه ناف چهپهرا خوه ─ ژکائینات و ئهسمانی ب ستیّرك ههتا دگهه خهله کا روّژی.
- میتۆلۆژییا هیندووییی. هیندوویین سهردهما قیدیك، روّژ ب تهیره کی مهزن د نماندن، د میتۆلوژییا هیندوویان ده، دوولکی تاووس یا ب ههموو بهدهویا خوه یا قهکری، وهکی وینهیی ئهسمانی ب سیتیرك تی قهبوولکرن، تاووس سهمبوّلا بنگههینه د هیندووییی ده: تهیره کی روّژی یا هندستانی یه، تهیره کی گهلهك خوهدایانه. ئه قتهیر پیوهندیداره ل گهل خوهداوهندین زانایی، زانیارییا پیروّز، شیعر و مووسیقایی و ساراسقاتییین ۱۰ جارنان ساراسقاتی کو ئه و ژی ژنا براهمایی یه، وسا تی نماندن کو ل تاووسه کی سواره و دوولکا وی تاووسی ژی ب تهمامی قهکرییه. چاقین ل سهر پهرین دوولکا تهیری، چاقین بیخهو ئین کو ههر تشت دبین سهمبوّلیزه دکن (ئهنتسکلوپهدییا سمقوّلوق سهر ۲۵۰۰۰: ۲۰۰۰۳).

د ترادیسیونا فیدیك ده، ساراسفاتی رووباری پیروز ئی ئاریانانه د دینی ئیندی - ئیرانی ده - ئاردفی - سورا - ئاناهیتا.

- خریستییانی. د کاتاکرمبین (شکهفتین بن ئهردی) خریستیانین پیشین ده تاووس، یه و شسهمبوّلین دینی یین بنگههین بوو و ههروها وی تازیر ژی سهمبوّلینمه دکرن ژبهر شکلیّ دوولکا وی یا قهکری کو دشبه سیوانیّ۱۰ ئیماژا تاووس، خوددانیّ سهمبوّلینمه که روّژی بوو د ناق خریستییانییا پیشین ده و و هکی سهمبوّلانهمرییّ (مینا کووسی د سهمبوّلینما روّژهلاتی ده) و بهدهویا روحیّ جاویدان بوو (ئهنتسکلوّپهدییا سمقوّلوّق ۲۲۰۰۰۰: ۲۲۱–۲۲۱).
- چین. بالکیشه کو پرانییا تهیران، ب تایبهتی قورینگ، تاووس و دیکل سهمبولین روژی نه د ناهٔ گهلی چینی ده و تهمردریژی و بهختی چی دنمینن.
- ئێزدیاتی. ل روّژهلاتی تاووس نیشانا بهده وی (جه مال) و بی قسوری یه، ب رهوشه. زاف جاران دییا شیخ ئادی ستییا ئیس د قه ول و بهیتان ده ب نافی "ستییا تاووس" تی ب نافکرن. بو نموونه "د دروزگه، کو ئه رمه نستانی ده دهاته گوتنی، د سه به قا ۸ ئان ده تی گوتن: "یا رهبی، خاترا ستییا تاووس کی."
- دو تاووسان، هه ریه ک ل ئالییه کی قورمی داری ل هه مبه ری هه قدسه کنن. ئه قد سه مبۆلیک هه یه داری ل هه مبه ری هه قدسه کنن. ئه قد سه مبۆل، ئانکو دو تاووسین ل دو ئالیین "دارا ژیانی" ئان ژی "دارا کایناتی"، کو ل راسه ری ده رگه هی په رستگه هه که ل لالشی تی ته مسیلکرن، ژئیرانا قه دیم هاتییه ناف مسلمانان، و ژوان بق رقر ژئافایی. واته یا وی سه مبۆلی دووالیزمه و هه روسا ژی خه یسته تی ئینسانی دوالی یه کو ژئه ساسی یه کبوونی قه وه تا خوه هلیدده (ئه نتسکل په دیمیا سمقول قلی سه که و تاسه ک ده ته مسیلکرن د ناف ئیما ژین شکه فتال به تهله هیمی کو ئیسالی ژداییک بوو بوو: دو تاوسین کو ژتاسه کی قه دخون، قه ژینا روح نیشان ددن.

د رەسمىن خرىسىيانىيى دە خەلەكا رۇنيا ل دۆرا سەرى ئازىزان – نىمبووس. ^{1}

نه نجام

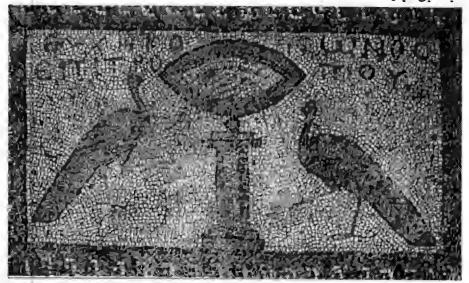
هـهموو سـهمبوّلین د قـی گوتـاری ده هائنـه نرخانـدن، بـو چارهکـه دن ب تهکووزی پشتراست دکن کو میتوّلوّرییا ئیزدیان نیزیکی سـهمبوّلیزما گشتی یا جیهانی یه، ای یه ای ل گهل قی، میتوّلوّرییا ئیزدی گرنگترین نه نجامین ههمی دینین جیهانی راست د دیره، بو نموونه، پرهنسیها بنگههین تا روّرهلاتی ل دهما تافرینی

تهمسیلاً دو تهیرین تاروسان ل سهر دورگههی پهرستگهها لالش، شیخان، کوردستانا نیراقی، ۲۰۰۹.

د نهدهبیاتا نیزدیان یا دینی ده دنفیسه کو خوهدی شهش مهله کافراندن ر سپ و نوورا خوه (کریینیموک ۷۳: ۱۹۹۳)، و نافرینا وان روناهییه ک ر روناهییه که دیتر بوو (جوزیف 41: 1919)، د بونداهشن ده، دینیژه کو جییی نورسازد، ل قادا رۆناھىيىنى يە كو ئەو ب "رۆناھىيا بىداويى" ب ناڭ دكە (بونداھسەن ١٩٩٧: ٢٦٥). د ئەفىسانەيا ئافرىنى يا ئەھلى ھەق دە دېيىرە كو خوەدى دورەك ئافرانىد ر رۆناھىيا خوە يا پاك (ئىقانق ٤٢: ١٩٥٢).

ئیزدیاتی دینه کی رؤناهییی یه. گهله که میناک دی هه بن د شی باری ده بق نموونه: ل شکه فتین لالشی دقی ناگر هه لکری به " نوده یه که ب جیسی پیروز سستیر (د ناق نیزدیین نهرمه نستان و گورجستانی ده)، دقی هه ر ل به روناهییی به " دقی ره روفسا پیروز سهما، ل دورا چه قه لتوویا ب هه فت ناگران بی گه راندن، نیزدیین نه رمه نستانی دقی ناگره کی پچووک دادن ل سه رگورا داویی و یه کی مه زن د هنگاما جه ژن کلوچا سه ری سالی ده " وی جییسی کو تیریزا نه ول دکه شی ماچی دکن " رهنگین نیزدیان نین پیروز که سک و سور و زه رن — رهنگین روزی گهله که میناکن دستر.

تەمسىلا دو تەيرىن تاروسان. مووزەخانەيا ل كۆنيايە، تركىيە.

ترادسیونا ههزاران سالان ئا روناهییی ل ژیانا روحانییا ئیزدیان، د سهمبولیزما وان نا سهبارهت ب روژی ده خویا دبه، ههنا ل سهر مهزهلین ئیزدیین ئەرمەنسىتانى ب شىكلى ئابىدەيان ديار دبن: بق نموونه، سەمبۆلىن رۆزى يىن وەكى شىر، ھەسىپ و بەران.

دهما مروّق ل تهسیرا مهن تا جیران دفکره، دکاره ببیّژه کو ئیزدیان کارین رهسهنییا خوه و بوّچونا خوه یا تایبهت تا ل سهر دنییا و نرخین وی بپاریزن. تیزدی شییان فکرا پرشهنگ تا تاووسی مهله تا قهدیم و تهول، ههر ل گهل دینی خوه، بپاریزن.

ل بن کارتیکرن و ئیلهامین جهی، میتوّلورییا ئیزدیان فکرا شهفه و روّناهییی ل جهم خوه راگرت. بق خهلك و ئهشیرین کو د بن کهلهکهلا روّری ده درییان، روّناهی و روّر پر دروار بوون کو ل بهر دهیاخ بکن "لهوما کیّنکییا ئهول، ئانکو ئیقار و شهق (هیق)، سهرکانیین قهرین و هیزی بوون. ل ئالییی دن، بق خهلهکیّن کو ل باکور ئان ری ل ههریمیّن چیایی دریان روّناهی، گهرم و روّر سهرکانییّن ریانی بوون. را بهر فی یه کی یه کو تاووس و دیکل نه تهنی سهمبوّلیّن روّری نه، بهلکی فهلسهفهیا ئیزدیان ئا روّناهییی ری د وان ده یه.

ههچى تاووسه — سەمبۆلا تاووسى مەلەك— ئەو رۆژى، رۆناھىيى سەمبۆلىزمە دكە و لەوما ب تو ئاوايى تارىتىيى پېش ناخە، لى ئەساسى تاووسى مەلەك يى $\mathring{c}$ رۆناھىيى.

سۆندين ئيزديان ژى هەنە: "قى رۆژى" – ئەز ب قى رۆژى سۆند دخوم" "قى ئىشقى" – ب قى ئىشقى سۆند دخوم.

بیکگومان سهمبوّلیزما ئیزدیان دکاربوو ب کوورتر و تهکوورتر بهاتا شهکوّلان. خهباته که وسیا دی بینهتر زانیارییان بده سهباره تب فهلسه فه یا ئیزدیان ئیا حهقیقی" ههروها ئه دی موحهققه ق دهرییّن گرتی ییّن ل بهر تیّگهشتنا ئهساسییّ دوّگما و دینی ئیزدیان شه که.

د ئەنجامى دە دخوازم ئىفادەيەكە پرشەنگ ئا دەربارى تەيران دە ب بىر بىنم كو ئايدى ھەقچەرخى شىخ ئادى، ئەولىيا ھىلدئىڭاردا ژ بىنگىنى (١٩٠٨- ١٩٠٨) ، ئولىيا ھلدەگاردا بنگەن د كتيبا دەربارى سرووشتى دە دىقسىيە، چاوا كو تەير ب خيرا پەرين خوە بلند دبن و ل ھەر دەرى ل ھەوا نە، وسا ژى روحى ل بەدەنى، ب خيرا فكران بلند و فرەھ دبه...

بيبليۆگرافييا:

Avesta v russkikh perevodakh (1861-1996). Sost., obsh. red., primech., spravochniy razdel I.V. Raka. SPb., 1998. (Çapa Duyem.) (Bi rûsî)

Bertels, A.E. (1997), Khudojestvenniy obraz v iskusstve Irana IX-XV vv. (Slovo, izobrajeniye) / (Sembol û Metaforên di Hunera Farisan a sedsalên 9.-15. (Şiîr, Îmaj). Moskva. (Bi rûsî)

Bundahishn (1997), di nav: Zoroastriyskiye teksty. Suzhdeniya Dukha razuma. Sotvoreniye osnovy i drugiye teksty. Podgotovleno O.M. Chunakovoy. Moskva. (Bi rûsî)

Chunakova, O.M. (2004), Pekhleviyskiy slovar' zoroastriyskikh terminov, mificheskikh personajey i mificheskikh simvolov. SPb. (Bi rûsî)

Entsiklopediya simvolov, znakov, emblem. Sost. V. Andreyeva i dr. Moskva, 2000. (Bi rûsî)

Frayha, A. (1946), 'New Yezidi texts from Beled Sinjar, Iraq' in: JAOS. Editor Zelling S. Harris. Volume 66. Number 1. March 31. 1946, p. 18-43. (Bi înglîzî)

Joseph, I. (1919), Devil Worship: the Sacred Books and Traditions of the Yezidiz, Boston. (Bi înglîzî)

Ivanow, W. (1953), The Truth-Worshippers of Kurdistan: Ahl-i Haqq Texts, Leiden. (Bi înglîzî)

Kreyenbroek, Ph.G. (1992), 'Mithra and Ahreman, Binyamin and Malak Tawus: traces of an ancient myth in the cosmogonies of two modern sects' di nav: Gignoux (ed.), Recurrent Patterns in Iranian Religions: from Mazdaizm to Sufism, Paris. (Bi înglîzî)

Omarkhali, Kh. (2005), Yezidizm. Iz glubiny tysjacheletij. [Êzdiyatî. Ji kûriyê hezarsalan]. SPb. (Bi rûsî)

Rashow, Kh.J. (1998), An approach to the Essence of Yezidian Religion. Sweden. (Bi erebî)

Rashow, Kh.J. (2004), Pern ji edebê dînê êzidiyan. Duhok. Cild. I-II. (Bi kurdî: kurmancî bi tîpên erebî)

Semyenov, A.A. (1927), 'Pokloneniye satane u peredneaziatskikh kurdov-yezidov' in: Byulleten' Sredneaz. Gos. Universiteta. N 16, Tashkent, p. 59-81. (Bi rûsî)

Tosinê Reşît (2004), Êzîdîyatî. Oleke hê jî ne naskirî. Stokholm. (Bi kurdî)

Vilchevskiy, O.L. (1930), 'Ocherki po istorii yezidstva' di nav: Ateist. Moskva, N 51. (Bi rûsî)

Waida, M. (1987), Birds. The Encyclopaedia of Religion. Vol. 2. N.Y. - L. (Bi înglîzî)

Zargotina kurda. Berhevkirin Ordîxan û Celîlê Celîl. Cild. I, Yerevan, 1978. (Bi kurdî)

شيرۆقەكرنا سەمبۆلا ئيزديان

تاووسي مهلهك

دهریاری تاووسی مهله ده نیرینین زهصف بهرامبه ری هه فی و جودا هه نه و چه ند سه بیاهان د سهیاحه تنامه بین خوه ده، ژبق ئیزدیان، ژبه رههاندن و پاراستنا تاووسی مهله کوتنه "دیوپه رست." نقیسکارین نه زان ئین دهما که فن ژی وسا گوتنه و ب فی سه دهمی ئیزدی وه ک"دیوپه رست" نیشان کرنه فکرین وسا ژ ئه نجامی شاشیین مه زن تین هه روها چ ژی ب فکرین ئیزدیان، ده رهه فی مهله کی مه زن ده زانینه که گشتی تونه یه .

دەما ئیرق گەلەك جاران د ئینتەرنیتی دە ل سەر مالپەرین ئیزدیان، كتیب و گوتارین دەرھەقی ئیزدیاتیی دە، نیشانا سەمبۆلیکا تاووسی مەلەك تی دیتن. ئەو نیشانا سەمبۆلیکا تاووسی مەلەك ژ ئالیی علمداری ئارقۆلۆجیی ل. نابق قه، كو هەقچەرخی مەیه، هاتیه چیکرنی. ئەو نیشان گەلەك ب حەواسىه و ب نیرینا من گەلەك فرەھ نیتا بنیاتین ئیزدیاتیی نیشان دكه.

ئه ق نیشانا ئیزدیان، کو ئه ز د قی گوتاری دا ژی شروقه بکم، دکاره ژهه اگهله که نیشانا ئیزدیان، کو ئه ز د قی گوتاری ده نهقش کربوویه. دور د ئیزدیاتیی ده، وه کهله که دینین دن ده ژی ههیه، سهمبولیکه. ئه و سهمبولا هانی پر که قنه، کو عهده ت بوویی و ئاله م ئیزیاته.

ئىزردى رۆژى وەك كانىيا ژىن و حوزورىيا بەرچاڭ ئا خوەدى شى دنىي دە پىرۆز دېيىن، ئى ئاگر دسروشىتى دە ل سەر ئەردى وەك ئەيانبوونا رۆژى تى دىتن. ژبۆ قى يەكى ژى، ژبۇ ئىزدىيان جارنا دگۆتن "رۆژپەرسىت" يان ژى "ئاگرپەرسىت".

دقی سهمبوّلی ده ئهم هیقی (مه ه) دبینن، کو ئیّردی قی ژی پیروّز دبینن، خودانا ژن و زاروّك - خاتوونا فهخرا- ب شكلی هیڤ گری دنن. مهلهك فهخره دین ژی ب شكلی هیڤی تی نیشاندن.

الى به لى دبه كو نيگاركيش فكرين جوودا ژى ته أل أي نيشاني كرنه.

ئىماژەكە سەمبۆلىك ئا تاروسى مەلەك ژ ل. نابق

قرا تاروس ل سهر سهمبولی رؤژی - خاچ - کو د دؤری ده هاتیه نهقشکرنی، دسهکنه، خاچ، وهك نیشانا رؤژی د سوورهتین جووره جووره ده از تاناگوریاخر (ناناگوریسیتور) ههتا گاممانیك د سهمبولیزمی دیشی یی گهلهك ملهتان ده تی دیش کو ژگهلهك سهدسالین بهری بین هانتا دیشی نیسا سهمبولا خاچ ههیه

خاچ، کیژان ژی نیبه، ئهول – فینیشی (سهنهمی) شاگر بیوو، ژبهر کو یؤنا سناندنا شاگر دو شیفدار به ههفرا حهسکاندن. خاچ توثلا دؤر و شؤرتی، هی د

زمانی گهلهك قهدیم ده وهك شكلی موقهدهس دهاته حهباندن، كو یه كبوونا ئهرد و ئهزمان و ههر وسا ژی ئاقلی دنیایی نیشان ددا.

پارقه کرنا ب خاچی ب چار قسمه تان دکاره نیشان بکه: چار ئالیی ئالسمی "باکور"، "باشوور"، روّژهلات، روّژئاقا، وسا ژی چار ئیلیّمیّن (ئاق، ئاگر، ئه د و با)، وسا ژی چار فهسلیّن سالی (هاقین، پاییز، زقستان و بهار)، چار دهوریّن هیقیّ. له وما نه قد ره قه م د گه له ك دین و كولتوران ده سه مبوّلیکه. ره قه ما چار بونا مهرقیّن قه دیم وه ك سه مبوّلا قه وه تی، بی قوسوریا روحی و ته مامی ده ات گومانکرنیّ.

قسمه تا نه قش (سفه تی) رُورین، شکلی دیلا فه کری یا تاووس نیفی دوری ب میه ۱۲ قسمه ت دکه. چاوا ری نیفی دوری یی ریرین، کو ب هیف قابکریه (قاش کریه). دواند ده قسمه تروری روز (رسبی هه تا نیفاری) نیشان ددن. دوانده قسمه تین نیفی دوری یی ریرین ئین ب هیف، شه فی نیشان ددن. خولاسه، ته فه هه ۱۲ سائه ت، یانی شه فر روزه، نه و نه قش، نه لامه تین دینی یین که فن یین که فن مین دوری دو نیسان دده، نیزدیان و فکرین کوسم قرانی کوسم قرانی نیشان دده، نیزدی دبیرین یا خوددی تو خودانی شه فر روزی ال

ناهٔ سفهتی دیالا تاووس ده (ئهو د قسمه تا ژوری یه) ئه م پاره قه کرنا دن ژی دبینن، کو ناها ژی ب ۷ قسمه ت هاتیه ته قسیم کرن. جاره کی دنی ژی ئه و ره قه ما سه مبوّلیکه سسه مبوّلا ئه ساس و کانیین کوسمیك یین ته وره بلندن. ره قه ما مهفت ره قه ما خودیتی یه، کو گهله ك جاران د دینی فیدیك ده و زهرده شتیی ده تی کفش کرن، زاهٔ جاران ژی ره قه ما ههفت د ننجیلی ده ژی ده رباس دبه.

د ئیزدیاتیی ده به ری ئافراندنا دنیایی خوه دی هه فت ملیاکه ت ئافراندن و سه روّکی وان تاووسی مه له که کفش کر. ئه و فکر ژی د فی نه قسی ده هاتیه نیشانکرن. ل سه ری تاووس ده توونجك (قوقول) وه ک تاجه ، کو خووت (گهندی)

د ئۆرتا وان هەفت قسمەتە، هەتا ب چاپ (بلنداهى) ژى ئەو قسمەت ژ هەموو قسمەتين دن مەزنترە، تاج ب خوە ژ سىي هاجەتا (قسمەتا) چيبوويە، و ئەو سىي قىسمەت يەك ژ ئەساسىين ئەسلى يين ئيزدياتيي يە.

د ئۆرتا سفەتى دە ئەم نىشانىن خەتا مىخى دېيىن، ئەيانىە كو خەتا مىخى يا سوومەرى يە. ژ ئالىي چاپى ئەم نىشانى خەتا مىخى (سىپى و مەزن) دېنى، كو تى خوەندنى وەك dingir و مانەيا قى گۆتنى "خوەدى"يە.

ژوى ب ئاليي راستي -نيشاني خهتا ميخى ب سوومهرى تى خوهندن وهك (وى ب ئاككادى samsu). مانهيا وي "رۆژ"ه.

بن فی نیشانی ده، تی ئهیانکرن، هاتیه نقیساندن "تاووس". ئه و ب سی نیشانین خهتا میخی هاتیه نقیساندن، کو ئهم دکارن بخوینن چاوا:Ti – wa - az.

ژوی ب ئالین راستی خهتا میخی su - en (-sinu) هاتیه نقیسینی، کو su - یا دی "هیف" ه. ب زمانی ئاککادی یی که فن - su - هانه یا وی "هیف" ه. ب زمانی ئاککادی دی ده en .en

دگۆشەيى راستى ژيرى - نىشانى خەتا مىخى im "با".

e – zi - بن شی نیسانی دراست گوشهیی سپی ده هاتیه نقیساندن 'di'di'ئیزدی".

ژ ئالیی راستی د قسمه تا ژیری ئه م زیاره تا هه موو ئیزدیان دبین - لالش، کو ل شیخانه.

ئەو نەقش گەلەك بالكێشە -- فكرا خويانى يى بنياتا ئێزدياتى يە، كو ب هونەريى ب سايا سفەتا تاووسى مەلەك ھاتيە كفشكرن.

پارا سێيەم ربتووەلبنن ئبنزدبان

ريتوهلين ئيزديان ئين ديني

دەستىيىك

دین، ژبق باوه رمه ندی خوه تی واته یا سیسته مه که تیگه ه، پراتیك و نرخان کو ب ئایین و مهراسیمان پیک تی. دین، سیسته مه که سه مبق لانه کو فکر و نرخین ئه خلاقی و هه روها ئوسوولین ره فداران ئین باوه رمه ندین خوه دیار دکه.

د فی گوتاری ده ئه زدخوازم هنه ک لیکولینین خوه یین قادی پیشکیش بکم کو من د ناف ئیزدیین ژئه رمه نستان، گورجستان، رووسیا، ئوکراینا، ئه لمانیا و کوردستانا ئیراقی ده پیک ئانیبوون" هه روها بالی بکیشمه سه رپارچه و هیمانین پراتیکین دینی یین ئیزدیان، ئانکو عه ده تین دینی: ئایین و مه راسیم. ئه زی هه ول بدم کو ئیزدیاتییی، د پریزمایا چه ند ئایین و مه راسیمان ره ژناف فه نیشان بدم، ئانکو د فی تشتی ره لی بنیرم کو ئه ف دین پی ئاشکه را و زه لال دبه.

گەلەك پێناسە و راڤەيێن ئايينى ھەنە، ھەروھا گەلەك ئاوايێن جھى يێن نرخاندنا ڤى فێنۆمەنى ھەنە. گەلەك زانيارێن زانستێن جھى، نوونەرێن ئەكۆل و رێباز و مەيلێن جھى ب ڤەكۆلىنا ئايينان و سەنفاندنا وان مژوول بوونه، بۆ نموونه، لێو ياكۆڤلێڤيچ شىتێرنبێرگ (Lew Y. Stemberg)، ميرچا ئێليادى (Cliade Van)، ميرچا ئێليادى (Victor Turner)، ڤيكتۆر تورنێر (Victor Turner)، ئارنۆلد ڤان گێنێپ (Gennep)، ڤلادىمىر نىكۆلايێڤيچ تۆپۆرۆڤ (Vladimir N. Toporov)، پاسىكال بۆيێر (Pascal Boyer)، ئالێكساندر گريگۆريێڤيچ (Emile Durkheim)، ئێميل دوركمێم (Emile Durkheim)، ئۆدراد لـقرێنس (Konrad Lawrence)، ئێميل دوركمێم (Emile Durkheim)، دن.

ریتووهل گهله که جاران ته به قه و حالی هه ری قه دیم ئی دینه کی ته مسیل دکن. ب ئالیکارییا وان، گه له ک جاران مومکن دبه کو حوکم و نرخاندنین ل سه ر کاراکته ری دینی یی قه دیمی پیک بین.

۱- تەكستىن پىرۇز

د نقیساری ده ئهنی ریتوهلین ئیزدیان ب پهرسپهکتیفا "تهکستین" سهمبۆلیك قهکولم. لی بهری ئهول ئهنی چهند پهیقان ل سهر تهکستین دینی ئیزدیان ببیژم، بنگههی باوهریین ئیزدیاتییی پرانی د ترادسیونا ده قکی ده تی گرتن. ترادسیونا ده قکی، ئهو ئهدهبیاتا وانه کو ب چهشنین جهی یین شعر و پهخشانا دینی هاتییه: قهول و بهیت، چیروّك، چیقانوّك، مسحابهت، تهرقین، دوعا، دروزگه، شهدهتییا دین، هتد. د ده هسالین داویی ده پرانییا وان هاتنه بهرهه قکرن ژ ئالییی برایین پروف. د. ئوردیخانی جهلیل و پروّق. د. جهلیلی جهلیل، پروف. د. حهجییی جندی (ل ئهرمهنستانی)، د. خ. ج. رهشق، پیر خدر سلیمان و پروف. د. ف. کرییینبروك. ژ نها قه مومکنه ب دلنیایی بی گوتن کو شیزدیاتی قسمهن د مهرحاله یه که نوو یا پیشکهتنی ره دهرباس دبه، یانی دهریاسبوونا موحتهمه لو ترادسیونا نقسکی.

ترادسیونا ئیزدیان دبیژه کو ل جهم ئیزدیین قهدیمی کتیبا پیروز ههبوویه کو ئه همتا نها ژی د مالا ئیزدییه کی ده هاتییه قهشارتن، ئان ژی هاتییه ئیمحاکرن. ئیزدیین ئهرمهنستانی پرانی د بیژنه قی کتیبی "زهبوون."

ئیزدی ههر گاف ترسیانه قهول و بهیتان بنقیسن و خوه ژ قی کاری دوور گرتنه. ههر چهند ئیزدیین ئهرمهنستانی قهول نقیساندبن ژی (ئان ژی دهستوور دان ئهز بنقیسم) تهنی ب حوبرا سور (ئان ژی یا رهش) نقیساندنه، لی تو جاران و قهت ب یا شین نهنقیساندنه.

هنهك ئيزديين ئيراقى وسا دفكرن كو كهسى تهكستى پيرۆز ببينه دى كۆر ببه. ئه ههموو بهيان، پشتراست دكن كو ل جهم ئيزديان تهكستين دينى ژخوهزايهكه تاييهت و سردارن.

د ئیزدیاتییی ده، دفی ل بهر قهولان گهله کی ب حورمه تکاری هه ره که ت بکن. گهله ک ژنین ئیزدی (ل ئه رمه نستانی)، قهول و بهیتان دزانن. ژنین ئیزدی قهولان ناخوینن، ژبه رکو ئیزنا وان تونه یه. ته نی ئیزنا میزان هه یه د وه ختی مه راسیمان ده، ژن دکارن (و دفی)، بن نموونه، شه ده تییا دین بخوینن، وسیا ژی دوئایین

¹ دبه كو ژگۆتنا "زهبوور" تى كو مانه يا وى "Psalm book"ه.

رۆژانه و هنهك دوئايين دن ئين بۆ خوهدى و دوئايين تيكلدارى ئاينين رۆژانه بكن. لى بهلى، تەقى كو ل ژنان قەدەغە يە تەرقىنى بخوينن، چەند ئاگاهدەر يين من ئين ژن پى دزانين و گەلەكى رەوان دكارين بخوينن.

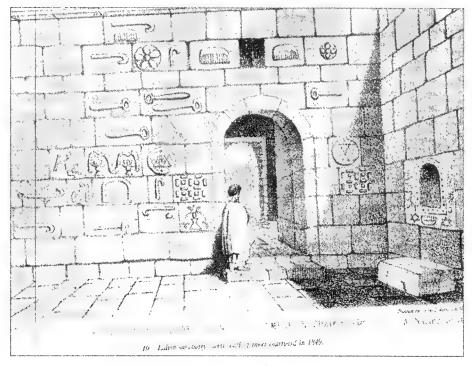
كتيبا پيروز ل مالا شيخين شيخسنا ل ئيسڤني، كيراني ناڤ دكن "جلڤي." كوردستانا ئيراقي، شيخان، ٢٠٠٦.

د ۲۰۰۱ئان ده ل پادهریۆرنی (ئالمانیا)، من پهرفقرمانسهك دیت كو بق من گەلهكی سهیر بوو ژ بهر كو ژنهكی (مریدهكه ئیزدی ژ سووریهیی) قهولهك دخوهند د (وهختی دهریاسكرنا) ئهیدا ئیزید ده (د مهها كانوونی ده)، وی گوته من كو ژنین ئیزدی ل سووریهیی د جهژنین دینی ده قهولان ناخوینن، لی بهلی نه قهده غهیه وان بزانن.

د ئيلۆنى ٢٠٠٦ ئان دە، پرۆف. ف. گ. كرييينبرۆك، د. خ.ج. رەشىق و ئەن، ئەم ل شيخانى (كوردستانا ئىراقى)، ل مالا شيخين شيخسن بوون و مىن كتيبەك ديت كو وان ل جهەكى تايبەت ئى مائى ھلانيبوو و ژى رە "جەلوه" دگۆتن. كەبانىيا مائى تەكلىف كىر كو ئەن ل قىر كتيبى بىيىرە. ب تىپىين ئەرەبى و دەستىقىسى يە گەلەك دوا، تابلۆ و شەما تى دە ھەنە. ئەڭ كتيب تيرا خوە ستوورە و نە ھەقاھەنگە ل گەل كتيبا كو وەكى "جلقى" تى زانىن. كتيب پرانى بۆنا قەگۆتن و پيشديتنا بەخت و سئوودان تى بكارئانىن. ئەڭ راست چ نىشانى مە ددە: كو ل ئىراقى ل جەم مالباتى كتيبا "جلقى" ھەيە؟ كو ئەڭە كتيبا پىرۆز ئائەسلى؟ راستە، ئەز ب خوە نە تەڭ قى باوەرىيى مە، ئى ب دىتنا من، تشتى فەرز گرنگىيا ھەبوونا كتيبەكە وسا يە لەورە ئاولىي دىندارىيا ئىزدىيان ژ مە رە دبېرە كو ئەو يەك رە دەك دەرزە بۇنا يىشكەتنا دىنى يا ئەلتەرناتىف.

ئے نے باوہ رم کے هے تا دہمه کے کورت کیے شهیا سے تاندارد کرنا ته کے ستین ئیزدیاتییی وه ک کتیبین پیروز روو بده بونا ئیزدیان، هنه ک ته کستین دینی ئیدی هاتنه به رهه ه فکرن، و چهند ژوان هاتنه شروقه کرن ژی. کیشه یا کتیبا پیروز (canon) گهله ک موهیمه و هه تا دهمه که نیزیک دی لازم به کو ئیزدی فی کیشه یا سافی بکن. ئیزدیاتی ب جیهه تا پیشکه تنا خوه یا دیروکی فه، د وی مهرحاله یی ده مایه کو ته کستین دینی هیژنه هاتنه سیتاندارتکرن وه ک کتیبین پیروز بونا

ههموو ئیزدیان. بیگومان، بارهکی بناسین دیروکی ههبوونه ژبو فی، چما ئیزدیان تهکسته که پیروز تا نقیسکی نههشتنه ؟ دبه، سبر و مهته له که دیروکی یا گیرفت ههیه د فر ده. لی به لی، هه که ئیزدی ئیددیا دکن و دبیرژن کو کتیبا وان تا پیروز ههبوو لی هاته شهوتاندن، تان هیژ ژی د مالا پیر یان شیخه کی ده تی فه شارتن، به لکی، نه فد کتیب ب راستی ژی ههبوویه ؟ مهسه له هه رچ به، نها تشتی موهیم نهوه کو ئیزدی ته کستین کو وان کاربوون هه تا نها بپاریزن وه کی ترادسیونا هه فیشك و یه کگرتی قهبوول بکن.

ز کتیبا ۱۸٤٩) A. H. Layard ژ کتیبا

Nineveh and its remains: with an account of a visit to the chaldeans Christians of Kurdistan, and the Yezidis, or Devil – Worshippers. Cild I, II. New – York.

٧- ريتووهلين ل سهر زاروكان

خینجی تهکستین دینی یین ده فکی و نفیسکی، گهله ک زیده ریت وه لین ئیزدیان هه نه کو پراتیکا دینی یا حالی حازر سالوخ ددنه مه، ئه دخوازم چه ند ریتووه لین دینی بدمه ئه یانکرن و ئه ول ب وان ریتوه لین ئیزدیین کافکاسیایی دهست پی بکم یین کو ب زاروکان فه گریداینه.

چلییا دهرگزشی، جهم ئیزدیین ئهرمهنستان و گورجستانی عهده وسا ههیه: چاخی زاروّکه و دایك دبه، ئیزدی بق ٤٠ روّژان دهرگوشی نیشانی کهسه کی ناکن، وی ته خوه دهرناخن دهرقه" نها شکلین وی اوی ناکشینن. خهینی قی یه کی، ئیزدی قهت ناچنه وی مالا کو "چلی" (ههتا چل روّژییا وی اوی وسا دبیژنه زاروّکان) تی ده یه ههتا کو چل روّژ تهمام نهبن. هه که بین ژی، پرس ناکن کو دهرگوشی ببینن و قهت ناکه قنه ئوده یا کیده ری زاروّک لی رازایه، ئیزدی ژ نه زهری (چه قایخستنی) گهله ک دترسن. تهنی چل روّژ شوون ده دکارن زاری نیشان بدن، لی تهنی مهراسیما تایبهت.

چل چوو. دهما دهرگۆش دبه چل رۆژى، مهراسىما "چل چوو" ئان ژى "چلى زارى دهرخستن" تى دورستكرن: پىشتى كو سەرى دەرگۆشى شووشىتن، دايك ئان ژى كەچەكە جوان يا خزم شەيەكى هلدده، دەرگۆشى ل سەر ئاقى دگره و ب ئاوايەكى سەمبۆليك شە دكە و دبنيژه: "چل چوو، چل چوو، چل چوو". پاشى، شە داڤيژه ناڤ ئاڤى، جهى كو دەرگۆش لى هاتبوو شووشىتى و وسا "چلى زارى دەردخه". د ناڤ هەموو جڤاكين ئيزديان دە گەلەك زيده ريتووەلين تيكلدارى پۆر و شەكرنا پۆر و قەدەخەيين دەربارى پۆرى دە ھەنە، ھەكە ئەم ل شىكلين لالشى يين بەرى بنيرن ئەم دكارن پينج فيگوورين شەيان بېينى ل سەر دەرگەھى پەرستگەها ل لالشى.

نهزهرا ل دهرگۆشتان. ل سهرانسهرى دنيايى گەلەك مرۆۋ ژنهزهرى و جنان دترسن، تايبەتى بۆنا زارۆكين خوه. جەم ئىزديان تشتين جوور ب جوور ھەنبە ل درى نەزەرى:

۱- مؤریا چەڤا، ئیردی (هـمروها گەلـهك خـهلكین دن ئین روزهلاتی) ژروژا كو زارؤكی وان چیدبه څه گهلـهك مـقركین جهـی بـ وان څـه دكـن ژبـهر نـهزهری، كـو ژوان مۆربیا چەڤا دېیژن.

۲- دارکی نهرمری ژی ههیم داره کی پچووکه کو ل دری نهرمری پسی شیشا سورکری دی شهوتاندن، ب پینهیه کی تسی پیچان و هیر دهما دهرگوشسی گهله ک پچووکه داتیننه ناف پیچه کا وی اری.

دارکی نه زوری سانکت پیتیرسبوورگ، زووسیا، ۲۰۰۷

۳- نیردی کیده ری و نانه کی دانبتنه بن بالگییی ده رگوشی. (بونا دوورگرتنا جنان.)

۱۰ تافین کریت ل شتگالی، هه که چهند زار قکین مالباته که نیزدی بسری، هتگی نهو ته تافه کی سپه هی لی نافه کی کریت ل زارق کی نوو - ژ دایگیوویی دکن،

وه کی مشکق، زبلق، ریخق، جردق و هتد. ئیزاها فی عهده تی رهنگه پاراست و ستراندنا ژ جنان به. باوه رییا وان ئه وه کو هه که نافی زارق کی کریت به، جن قه ت لی نانیرن. بالکیشه کو نافی دی و بافی زهرده شت ژی هه و وه ک نافی وی بخوه ژی، نافین پاراستنی بوون.

٥- ناڤلێنـهکرنا زاروٚکان ههتا ٤٠ روٚژپشتی ژدایکبوونیّ. ئێـ زدیێن ئهرمهنستانی ههر ب ئهینی مهبهستی جارنان ناڤێن خرستیانان ددانه زاروٚکێن خوه، ئان ژی د ٤٠ روٚژێن پێشین ده ناڤ ل زاروٚکێن خوه نهدکرن. تهنی پشتی ئاینه که تایبه ت وان ئیدی دکاربوون ناڤان ل زاروٚکیٚن خوه بکن.

7- ناڤلیکرنا د ٤٠ روٚژییی ده. ئهڤ ئایین وسایه: ٤٠ روٚژپشتی ژدایکبوونا زاروٚکی ژنکه که ژپیران ژ ئالییی مالباتا بووکی تی مالا بووکا ته زه و خهله که که پوری زاروّك ژی دبره و د قوله که دیوار ده قه دشیره. ته نی پیشتی فی ئایدینی ئیری که و دکارن زارو کین خوه ب نافی بکن.

ریتووهلین پوری دیندی گرینگیهکه تایبهت ددنه پوری گهلهك قهده غهیین تیکلداری پوری ههنه ، هنهك ژی ئهفن:

١- قەدەغەيين يۆربرينى

* رۆژا چارشەمى - رۆژا پىرۆز جەم ئىزدىيان - و ھەروھا دەرەنگى ئىنقارى و ھەينى شەقى، پۆر و نەينووك ئايىنە برين.

- * ئيزنا ئيزديه كى تونه سمبيلين خوه ب تهمامى ببره.
- * ئيزنا ژنين ئيزدي تونه پۆرى خوه كورت بكن: پۆرى وان دڤى دريـــــــ به.
- * ئێـزدیێن ئەرمەنـستان و گورجـستانى بـەرى مـەجبوور بـوون توونجـك و تەمۆريان بەردن ب پۆرى خوە قە وەكى سەمبۆلەكە ئێزدى بوونى.
- * ل شدنگالی ههموو ئیدندی دابهش بوونه د ناهٔ دو کومان ده: باکوری و باشووری جوانا و خورکانی. میرین کوما جوانایی، گوزك ئان ژی گولیین درینژ بهرددان (و ههتا نها ژی بهرددن).

٧- ريتووهلين كورتكرنا يۆرى

- * د مەراسىما ئىنىتىاسىقنى "بسك برين"ى دە، دفى شىخ بسىكى بسكەكە بچووك ئا پۆرى كورەكى بېرە و پاشى ببه مالا خوە و ل ويدەرى قەشىيرە.
- د ئەيدا خدر نەبى و خدر ئەلياس دە ئىزدىيىن ئىراقى، دفى بسكەكە چچووك ئا يۆرى زارۆكىن خوە (جارنان چۆرى ژن و مىران ژى) بېين "زىپك و قرىپك."
- * د هنگاما چالکرنان ده کهچ و ژنین جوان ئین ئیزدی یین ل ئهرمهنستانی، بسکا دریّژ تا پوری خوه دبرن و ب قاییدی ئیفاده یه که شینگرتنی داتانینه ناف تابووتی(وه کی پارچه یه که روحی خوه).
- " ل ئەرمەنسىتانى، ٤٠ رۆۋ پىشتى ۋدايكبوونا زارۆكىي ۋنەكە پىير بىسكەكە پچووك ئا پۆرى زارۆكى دېرە و قەدشىيرە، پشتى ھنگى زارۆك ناقى خوە دگرە (ل ۋۆرى بنيرە).

٣- ريتووهلين شهكرنا يۆرى

- * ل ئەرمەنستانى ئىزدىان نكاربوون د ھنگاما ٣ رۆژىن رۆژىگرتنى دە پۆرى خوە شە بكن.
- * د هنگاما مهراسیما "چل چوو" ده، ئیزدیین ئهرمهنستانی ب ئاوایه کی سهمیولیك یوری ده رگووشی شه دکن.
  - * ل دەروازەيا يەرستگەها لالشىخ، چەند شە ھاتنە رەسمكرن.

٤- هه لويستا ل بهر يورو هنهك ريتووه لين دن

- * ئىزدىيىن ئەرمەنسىتانى نكارن پۆرى خوە باقىرنە دەردۆرى: بەرى دقىيا وان لى جىيەكى دوور ژمالى چال بكرا و ھنەك دوا بخوەندانا.
- * دهما ئیزدی زاروّکان تهداوی (قهنج) دکن ئه و موویه کی د ناقده زکی ده ب کار تینن کو ئه و دهزییه که خوسوسی یه و وی تینن ب ستوویی زارو کا نه خوه ش قه دکن.

بیشك، ئیزدی پوری ب قودره ته که مه زن دگرن و خوه زایه که پیروز ژی ره دبه خشینن، د ئیزدیاتییی ده هیر ژی ئه و باوه ری هه یه کو هه ر پارچه یه که بوتوونی خوه دانی ئه ینی تایبه تی و ئمکانانه.

هیقا زاریّ. دهما زاروّکه که بیّرهنگ و بیّحال به، کیّم بخوه و دایّ وی ناچه تسته کی، ژنین ئیزدسان ئین ئهرمه نستانی دانین دهستی وی اوی دگرتن و دئالیستن. هه که تاهل با دگوتن "هیقا زاریّ" ههیه، هنگی ئیّزدی دچوونه جهم کهسه کی کو هیڤ چیّدکرن. شی کهسی پهرهیه که مهتال ئی پیّنج ئان سیّیی رووسی (بهریّ) دئانی، ب شکلیّ نیقی هیقیّ دبری و ب ستووییّ زاری قه دکر ههتا کو زاروّك ب ریّ قه دچوو، ای گهله کیرنگه ئه قریتووه لهنگیّ بی بهستن کو مه هیرٔ نوو و ته زه یه: نیقه هی دی ببه مهها تهمام (چارده شه شی) و وسا زاروّك ژی دی مهزن بیه، خهینی قیّ یه کیّ، ئیما شاخوینا فه خرا — خوه دانا ژن و زاروّکان— دی دیسا ئه لاقه داری (عه لاقه داری (هی قیّ یه کیّ، ئیما شاخی یه.

هیف، کو وهخته هیڤا زاری ههبه چیدکن، ئەرمەنستان، قامشلوو، ۲۰۰٦.

ئهنجام. د قان ههموو ئايين و تابوويان ده ئهم دكارن هنهك ئهلهمهنتين ريتووهلين سيهر و باشبووني ببينن كو ئارمانجا وان ئهوه كو ب ريكا هنهك تشته و فقرمان تهسيرهكي ل مرقفان و ههتا هيرزين خوهزايي بكن. هنهك ژ قان ريتووهلان ل رقرهلات و ههر وها ل ناق ملهتين دن بهربهلاقن. ئه وريتووهلين ل ناق ئيزديان، باوهريا ئيزديان ئا د رووحين باش و خراب ده نيشاني مه ددن، ههروها فكرا وان ئا ل سهر سترووكتوورا دنيايان و تيكليين نافخوهيي يين قان دنيايان. ريتووهلين تيكلداري قهدهمهيين چهرخا ژياني (ئايينين دهرباسبووني —" rites de ريتووهلين تيكلداري قهدهمهيين چهرخا ژياني (ئايينين دهرباسبووني —" passage سوسيال بق سيتاتويهكه دن. ژ به درياسبوونا كهسهكي ژ سيتاتويهكه سوسيال بق موهيمن، گهلهك ريتووهلين پاراستني تيكلداري وانن.

٣- زيارهت و نيشانين زيارهتي

جهم ههموو جقاکین ئیزدیان پرانییا ریتووهلین تیکلداری زیارهت و نیشانین پیروز خودان روله که مهزنن.

قوبا پیروز (ل سهر بانی کانیا سپی). کوردستانا ئیراقی، لالش ۲۰۰۹

پەرستگەھ

۱- لالش، مزارگهه، سلاقگهه، نیشانگهه، حیبی پیروز نی نیزدیان نی سهره کی - گهلیبی لالشی - ل ده فه را شیخانی ل کوردستانا نیرافی یه. چه ند سه دسالان نیمکانا نیزدیین نهرمه نستان و گورجستانی قهت تونه بوو لالشی، ته شه فه مهموو جیین پیروز، وه کی قوب، نیشانگه ه، مزارگه ه، سلافگه ه، کانییا سپی، هند، زیاره ت بکن.

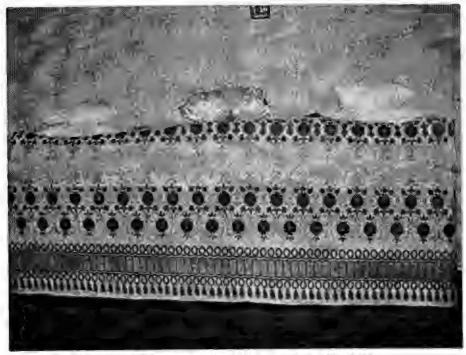
۲- خەلات. ئۆزدىيەن سورىيە و تركيەيى و ھەروھا نھا يىن ئەلمانيايى د مالىن خوە دە تشتەكى ب ناقى خەلات ھلدگرن كو ئەو "چەنتەيەكە" پېرۆز ئا بچووكە، ژنين ئۆزدى تەخەر ژ بەن و دەزىيىن سۆر، زەر ئان ژى نارىجى و كەسىك چىدكى و ھنەك نىشانىن زيارەتىيى تى دە ھلانىن.

خەلات ل مالا ئىزدىيىن سوريەيى، ئەلمانيا، كۆتتىنكىن، ٢٠٠٥

۳- ستیر. ل ناهٔ نیردیین تهرمه نسستان و گورجستانی (نها رووسیا و گورجستانی (نها رووسیا و گورجایی) عهدمته که دن هه یه ، ستیر، جییه کی پیروز د مالین وان ده دهاشه ملانین. بهری ستیر د مالا ههر نیزدیه کی ده هه بوو، کاست و ستاتویا سوسیال نه گرنگ بوو، مالین وسا بونا ئیزدیان جییین پیروزن و ته خه رژی ره "زیاره"

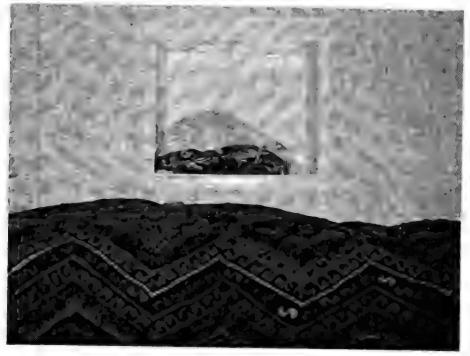
دبیّژن. ئیّزدی د ههموو مهراسیمیّن جهژنیّن دینی ده ل مالیّن وسا بهرهه هٔ دبن. ب گوتنا ههموو ناگههیییّن من، هیّژ د دهما نوسمانییان ده ژی سنتیریّن ئیزدیان ههبوون. سنیّرا کو گهره راست ب دیویّر قه و پیشبهری دیّری به ژ لحیّق و دوشه کان تی چیّکرن، ب ناوابی یه ل سهر یه که دیتر تی دانین. نابه کو کهسه ل ل سهر سنیّری رازی که به و ب گونه هه کی مهزن تی دیتن، ب روژ قی نوده یی ب رونییا روزی دکن و نیقاری و شه فی ژی فانووس و چرایین ته فتی ب کار تینن (ای تو جاران موم فیناخن)، نیزدی وسا یاوه ر دکن کو گونه هه ده قه کی ژی

ستير ل مالا بيري معمى شفانا. ئەرمەنستان، باگراميان. ٢٠٠٦

سەفەرئىن درئىر. گاقا كەچك د زەرجە، ئان ژى نەفەرەكى مالى بۇ دەمەكە درىد ژ مالى دوور دكەقە، مەسەلا بەرى بچە ئەسكەرىيى، بەرى كو ئەڭ كەس ژ مالى دەركەقە، دقى نىزىكى ستىرى ببە و سى جاران وى ماچى بكە، باشىي ژ خاتى دەركەشە. ب شى ئاوايى ئەو كەس دەستوورا خودانى مالى پىرس دكە. گاشا ئىزدىيەك ژ ئۆتاخەكە كو سىتىر لى ھەيە دەردكەشە، وەكى عەدەت، دشى بەرى خوە ژ سىتىرى نەگوھاستى پاش دە قەگەرە و دەركەشە.

"روویی ستیر قهکرن" ب روز تم پهرچهیهکی بهده و نئی ب رهنگی سپی، زهر و قبچك دافیزن سهر ستیری ب شه ق، دقی گوشهیی ستیری بی بلندکرن: ژ قی ریتووه ای ره دبیژن "رویی ستیر قهکرن" چمکی ئیزدی باوه ر دکن کو ستیر جیبی خوودانی مالی یه.

تشتیّن زیارهتی د پهلتکی ل سهر ستیّریّ. ئەرمەنستان، قامشلوو. ۲۰۰۹

بالکنشه، رینووه له که نیزدین شیخانی هه به ب نافی "نیشك" د نوافا که ره جالی ده ل گوندی سینایی ژی به ری خوه ژ قوبا که ره جالی باگوهاستی پاش ده نین)، کو نه ف جه ژن بق یادی وی تی پیرفزکرن

² چەند مالان، ل دەوسا روونقىنان من بەركەكە مەنن "ئەمەنى" دىت ل سەر سىتىرى

نيشانين زيارهتييي

نیشانین زیارهتییی د ستیری ده. ل مالین پیر و شیخان تشتین زیارهتییی تهخه ر ل سه ر ستیری ده تینه تهخه ر ل سه ر ستیری ده تینه خوهیک دیوئیر ده ل سه ر ستیری ده تینه خوهیک کو ژوی کوله کی ره پعه لتك دبیش . بی نموونه، د ستیری ده تشتین پیرفز ئین وه کی خه رقه (گهله ك جاران ته نی پارچه یه که وی) " کولك — "کومه که" پیرفز رته نی پارچه یه که وی ژی دبه)، دوایین نقیسکی — دوعا و گهله ك تشتین پیرفز رته نی پارچه یه که وی شیخان نوسخه یین پیرفز ئین ب نافی "مشوور" تینه هلانین.

تاس. ل هنه ک مالیّن پیر و شیّخان ل سهر ستیّری تاس ههیه، کو ل گوری ئه فسانه یان ئه و تاس ژ پیشییا ئوجاخا وان مایه بق مالباتی. وهختی ئهید کهره فاتی ئیزدیان، تاسی قه د کن (کو ب جاو پیّچایی یه) و ب ئاقی تری د کن، پاشی، قی ئاقی ددنه که سیّن نه خوه ش، هنه ک جاران ددنه حهیوانان ژی. وسا تی باوه رکرن کو هنگی خودانی مالی دی وی پیروز بکه. مهسه لا من تاس، ل مالیّن شیخان ئامادین و بابادین (کوریّن شیخ شهمس)، ههروها ل مالیّن شیخ سجادین (ژ مالا شهمسانی) و شیخ رهش (جنته یار) دیتنه. من تاس ل مالیّن هنه ک پیران ژی دیت: پیر مهمی شقان، هه سمهمان، هند. روّژه کی ئه ز ل مالا پیر مهمی شقان بووم و تاسه که پیروز، تاسا مهمی شقان، هه بوو د ناق ستیّرا وان ده. مالخویی مالی خوه ست تاسی قه که و نیشانی من بده دا کو ئه ز بکاریم نقیسیّن ل سهر بخوینم. بونیا قه کرنا تاسه کی دقییا حهیوانه ک قوربان بکرانا و ئیزنا مهمی شقان بخوه ستانا.

همر چهند دینی ئیزدیان د بنگهها خوه ده ده فکی یه ژی، هنه ک ته کستین پیرفز ههنه کو ل هن مالین ئیزدیان ب پیرفزی تینه خوه یکرن. ژئه هٔ جووره ته کستان ره دبیژن "مشوور"، و نهو نوسخهیان دمینن کو تی ده وه کی قائیده به حسا تیکلیین مرید - پیر نی کرن.

خەرقە. وەختى ئەيدا خودانى مالى (رۆۋا زىيارەتى)، ئىنىزدىيىن بەرى (ھنىەك جاران نها ۋى) ل سەر چۆكىن خوە نىزىكى سىتىرى دىن و سىى جاران ماچى دكى، يى كو دخوازە تشتەكى دكە خىر. پرانى گاقا يەك ۋ مالباتى ترسىيابە ئان ۋى خەونەكە خراب دىت بە خەرقەيى قەدكن. ئىنىزدى وى قەدكن و دكنە ناق ئاقى، پاشى وى ئاقى ددنە كەسىن نەخوەش ئان ۋى نەفەرىن مالى و زارۆكان، ئەق ئاق نايە بى رىتى، ب گونەھەكە مەزن تى حەسابكىن،

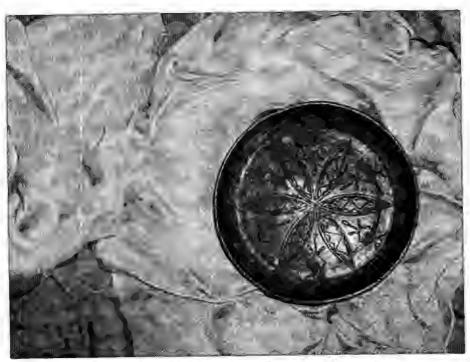
بجیکرنا تشتین زیارهتی ل سسهر ملین یه کی. ل ناهٔ سستیری مالا یه ک تاگههدارییین من ده خهرقه ههیه، کو وی نه و خهرقه ژباهٔ و کالین خوه گرتبیه. دهما مالباتا وی ژنهرمه نستانی کوچ کره رووسیایی، دهییا نه و تشتین پیرفز ژستیری ده دربئانیانا و دانیبانه ناهٔ ستیری دن ل رووسیایی. له وما وان نه و ب فی تاوایی تانینه: مالخویی مالی گوته که چا خوه بلا "بهریکه که" پچووك چیکه ژباویی نانینه: مالخویی مالی گوته که چا خوه بلا "بهریکه که" پچووك چیکه ژهه رچ بهریکه کی. ل رووسیایی گوته ژنا خوه بلا هه موو زاروك ژمالی ده رکه فن، هه رچ به ریکه کی. ل رووسیایی گوته ژنا خوه بلا هه موو زاروک ژمالی ده رکه فن، چمکی "نوجاخ تی!" هه موو زاروکین پچووك برنه ده رفه، پاشی چوو د نوده یی ده رخه می ده رخه بین وی تشتین پیرفز ژکنجین وی درخد تن و دیسا ب په رچه یی سپی فه پیچان و دانینه د ناهٔ سستیری ده، ده رخه ل ته رمه نیزنا خوه دا کو زارروک دیسا بکه فنه مالی.

ا قانوونه که به شداریی یه: تشته کی کو ل گهل تشته یه که پیروز ته ماس کربه ئه و ژی دبه پیروز. ئا قا خه رقه یی ئان ژی ئاقا تاسی .

² كەرەمى تەمۆ – ئىزدىيەكى ژكاستا شىخان ژمالا شىخ ئامادىن ژئەرمەنستانى.

تاسا مەمى شقانا، ئەرمەنستان، باگراميان، ٢٠٠٦.

ئاسا دارا مرازا، کو مالا پیری مەمی شفانا دە تی خوەپکرن. ئەرمەنستان، باگرامیان. ۲۰۰۲.

حال و رهفتارین ل به رنیشانین زیارهتییی. ئه هٔ ههموو، حال و رهفتارا میزدیان نا حورمهتکار ل به رتشتین پیروز و ئهندیشه یا وان نا ژبو هلانینا وان ب پاك و پاقرییه که بیقوسوور تهسویر دکن. ئیردی خوه ددن و خوه دبهخشنه خوه زایا پیروز.

نیشانین زیاره تیبی وه کسی "شاهد." جارنان تستین زیاره تی برولا "شاهدان"ن د هنگاما گهله ک مهراسیمین جهی ده، به رات وه ختی برارتنا سری اخره تی" کانییا سپی وه ختی مقرکرنی شه که که د مالین نیزدیان ده به هنگاما گهله ک ریتووه لان ده . هند.

شىلانا پىر ئالى وەختە ئەيدا باتزمى. مالا ئىزدىيىن سوريەيى. ئالمانيا، بەلىفىلد. ٢٠٠٦.

ئیزدی وسا هزر دکن کو تشتی پیروز ئان ژی پهرهستگه ههرتم و دایم ساف و پاکن، ههموو کهسین کو دکه فنه مهکانی کانییا سپی (ل لالشی) دبن وه ک خوشک و برا، و ژن و میر نکارن ب هه فر م بکه فنه فی جهی، دفی حالی ده کانییا سپی شههدایه کی دکه، و ههروسا ژی دفی تم پاقر بی خوه یکرن.

د ناهٔ ئیزدیین سووریهیی ده ژی ل به رتشتین پیروز من حال و رهفتارین مانهند دیتن. د ئهیدا ماتزمییی ده دهی مالخویی مالی چهنتهیی پیروز، خهلاتی، ده ربینه ژدیویر و به راتی ژی ده رخه. د ئودهیی ده تهنی سی مروف بوون: ئه و، ژنا وی و ئه ز. ژنا وی خهلات ده رانی ژدیواره کی، ماچی کر و دا من دا ئه زبدمه میری وی ژبه رکو وی نکاریبو و راسته راست بده وی.

حال و رەفتارىن گشتى يىن ئىزدىان ل بەر تىشتىن زىارەتىيى يىن جھى مومكنە وەكى ل ژىر بىنە دىاركرن،

ریز و حورمه تا ل به رتشتین زیاره تییی: ئه و، تشتین زیاره تییی ل جییه کی تالده و بی دهنگ دهلینن دا کو زاروک ب بیده ستی پیس نه کن نه مومکنه کو وسا ب هیسانی دهست ب تشتین زیاره تییی وه ردن.

دەما ئىزدىيەك دەست ب تشتەكى زيارەتىيى ددە تەكەز دفى وى ماچى بكه (سى جاران) و ياشى ببه ل ئەنىيا خوە بده.

هه که جییه کی پیروز به، ئیزدی گهره وی ماچ بکه ئان ژی سی جاران ل دوری بزقره، ئان ژی سی جاران وی راکه و دهینه ئهردی.

وه کی قاعیده، دناف پهرچه یه کی به دهو ده تینه گرتن، ته خه ریین ب رهنگه کی سقك. پهرچه یی کو یادگارا پیروزتی ده پیچایی یه، دفی نه یی دروون، ب دهستان بی دراندن.

د جه ژنان ده یادگارین پیروز ب مهراسیمان و ب ریزدارییه که مه زن شهدکن و چه ند ریتووه لین پیویست ب جی تینن.

حال و رەفتارین بیحورمەتانى لى بەر يادگارین پیرۆز دكارە ببە سەبەبى كۆرايى ئان ژى موشكولەيین دن ئین دیتنی. دەما كەسەك دەستى خوە ب تشتین زیارەتىیى ددە، ئەق حەرەكەت وەكى پیسكرن ئان ژى بیروومەتكرن تىی

قەبوولكرن، كو ژبۆ قى ژى ئەو كەس دبە بى جەزاكرن، بۆ نموونە ئەو كەس دى بۆ دەمەكى كۆر ببه.

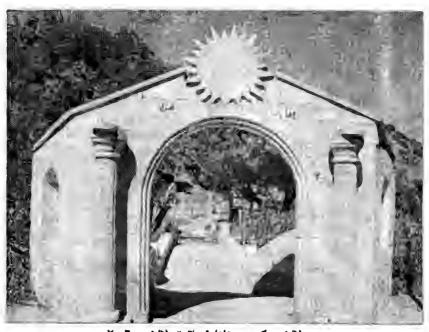
تشت و جییین دن ئین ل گهل یادگاره کی د تهماسی ده ژی دیسا ب پیرفزی تینه گرتن و ل بهر وان ژی ههما ئهینی حال و ههلوهسته.

جییے کو تستنی پیروز لی هلکرتی ژی دیسا قسمه ن خوه دانی ئهینی تایبه تیانه و حال و ههلوه ستا ل به روی ژی، هه رل گهل ههلوه ستا ل به رتشتین ب یادگاری ره د ته ماسی ده بوونه ژی، ئهینی یه. (من. ستیر، پعه لتك، هند.)

ا چاوي کو يادگار پي هاتيه پيچان" ئاڤا کو تاسا پيروز پي هاتيه داگرتن، هند.

زيار مثا كه چا كەزى. ئەرمەنستان، ئەنگەسەرك (ئەر گوندى ئىزنىيان تھا ئىدى نەمايە). ٢٠٠٦.

لالش. كوردستانا ئىراقى. لالش. ٢٠٠٦.

كەڤرين ييرۆزو شيميك

کمه قرین پیروز. ل ئەردى ئەرمەنىستان و ئىراقا نها، ئىددى دچوون و دچنه زيارەتىن جهى، جىين پەرستنى كو خەلكى باۋەر دكىر كو ۋەسىفىن ۋان ئىن باشىكەر ھەنە. ئەق تشتىن زيارەتى، حەجىيان ژگەلەك نەخوەشى و موشكولەيىن جهى خەلاس دكن و ئالى ۋان دكن كو داخوازىن خوە ب جى بىنن.

ژ پهرستگه ه و ماعبه دان پێ قه، هنه ك دار و كهڤر ژی ههنه كو وهك زیارهت حهساب دكن. د ناق گهلهك كولتوران ده ههتا نها ژی تشته كی به ربه لاق بوویه كو مرۆق هێزه كه سهرسرووشتی بدنه دار و به ران.

هنه که که شرهه نه کو خه لك باوه رد کن کو پیروزن و قود ره تا وان ئا شده و باشکرنی ههیه. ل گونده کی ئیزدیان ئی ئه رمه نستانی (کو هه تا ۱۹۶۹ئان هه بوو) که شره کی مه زن هه بوویه کو د جاره کی ده سبه هه کی ل فی گوندی خویا کرییه . که شه کی ئه و که شه نه نانیبوو "کیله کا شیمیکا (ده رازینك ، سیفه ده ر) مالی ها تبوو دیتن . ژنه کی خه و نه ک دیتبوو کو د خه و ناوی که ده یه کی ژی ره گوتبوو کو ئه و ئیشاره تا وی خودانی یه کو ئالیکارییا که چان دکه . پشتی هنگی ئیدی ژوی به ری ره زیاره تا که چا که زی گوتن ل سه رنافی وی خودانی . خه لکی ل په یی هی فییان برمارین مه زن د که فر راد کرن و په ره دئافیتنی . خه لک دها ته به روی که فری برمارین مه زن د که فر راد کرن و په ره دئافیتنی خوه هی فی دکرن وان ئه و که فر ب پاك و پاقری دگرت و وه کی تشته کی پیروز لی هشیار دبوون . ل وی مالال ره خ فی به ری ری مونامه له یه که ب ریز و حورمه ته که مه زن دها ته کرن .

شینمیك (دەرچك). ئەڭ كەڭرى پىرۆزى كەچا كەزى، ل كیلەكا شىیمىكا مالا ئیزديەكى بوو. نها ئەزى بالى بكیشمه سەر وى بەشا مالى، ئانكو شیمىكى و حال و ھەلوەستا ئیزدیان ئال سەر وى.

شیمکا ل لالشی دهموی که سین کو تیدکه فنه گهلیی لالشی دفی سیولین خوه ده رخن دا کو ریزدارییا خوه نیشان بدن و ئه ردی پیروز بیس نه کن. ژی پی

قه، ل لالشی مروّق گهله کی ب ترس و هشیاری سهر شیّمیکان ده رباس دبوون، دا کو ب قهزا و بیّده ستی پیّلی نه کنی. نیّزدی به ری کو د شیّمیکه کی ره ده رباس ببن شریدیّن نه ردی ماچی دکن و نهنییا خوه تی دهسوون، خوه دچهمینن، شیّمیکی ماچی دکن، سهر شیّمیکی ده رباس دبن، یی دخوازه خیّرا خوه دده.

د دەمین کەفنارە دە و هەر نها ژی گەلەك باوەریین باتل ئین بالکیش هەنه دەرباری شیمیکی دە. د ساەردەمین نافینی دە حال و رەفتارین باترس و دەرباری شیمیکی دە. د ساەردەمین نافینی دە حال و رەفتارین باترس و هورمەتکار هەبوون ل بەر شیمیکی د کولتورین گەلەك ملەتان دە. بی نموونه، د ساەری سەدسالا ۱۷ئان دە ل ئیرانی، پیترق دیللا واللی (Pietro deua Valle) سەییاهی ئیتالی بهحس دکه کو ل قەسرەکه ئیرانیان ئا ل ئیسفههانی ژی ئەینی سەییاهی ئیتالی بهحس دکه کو ل قەسرەکه ئیرانیان ئا ل ئیسفههانی ژی ئەینی حال و هەلوەست ھەبوویه ل بادر شایمیکی. ل پەرساتگەها قودسی و د ناق ترادسیقنین دن ده، "قادرولین شیمیکی" هەبوون و هەناه کو دیاره ئادو ل نیزیکی دەروازه یا ئافاهییا پیرقز سادرشیمیکی.

ده ده ما ده وات. عهده تی ده رباسکرنا بووکی سه رشیمیکا مالا وی یا ته زه ره ده ما هیژ نوو تینن، لگه له جهان دنیایی ههیه. ل فه له ستینی، فاسی، چینی، مۆردفنانین ل رووسیایی، گه لین ئارییان ئین ژهندستانی هه تا ئیسکوچیایی عهده ته کو ده ما بووك جارا ئه ول دکه قه مالی پیلی شیمیکی نه که. ل ئه رمه نستان و گورجستانی بووك و زافایین ئیزدی دفی ب پییین خوه ئامانه کی بشکین به ری سه رشیمیکا مالی ده رباس بن. زانیاری روّمان فارق ئیددییا دکر کو ئه و عهده تیکلداری خوه داوه ندا پاك فیستایه. بالکیشه، ئیزدی وسا باوه رن کو د ده ما و ده داوه ندا فه خرا (خود انا ژنان) ل سه رشیمیکی دسه کنه و مالی ژجنان دپاریزه.

أ تيزديين ئەرمەنستانى تەخەر خىر و بەخشىن دىنى داتىنن سەر ستېرى.

پیر نادر (ر مالا تومه رخالی) ته رقینی دخوونه سهر خوبی به ری قوریان بونا خودانی مالی بی سه رزیکرنی، نه رمه نستان، سوقخوز پروشیان، ۲۰۰۱،

پىر خۇى (خوى) دكە دەلى پەزى. ئەرمەنستان، سۇلخۇز برۇشيان، ٢٠٠٦،

قوربان. دهما قوربانی سهر ژی دکن، خوونا کو ئهول ژ قوربانییی تی، ب ئهینی یه کی ددن. لی هه که قوربان ل سهر نافی خودانی مالی بی سهرژیکرن، هنگی ب خوونی شیمیکا مالی نیشان دکن. دهما قوربان ل سهر نافی مهمی شفان بی سهرژیکرن، هنگی ب خوونا قوربانییی شیمیکا گوفی نیشان دکن. ئه فیه نیشان دکه کو ئیزدی باوهر دکن کو خودانی مالی ئان ژی خودانی پهزان (مهمی شفان) ل سهر شیمیکا مالی نه و خودانییی لی دکه.

سهبهبی ریّن و هورمهتکارییا ل شیّمیکان. ویّگا چیه بناسی قی ترسا ژ پیّلیکرنا شیّمیکان؟ چما ئیّزدی ئه و هند تهدبیران دگرن؟ ههر شیّمیك سینورهکی کفش دکه و مهیدانیّن جهی دابهش دکه، قایده ئهوه کو ریّن ل شیّمیکیّن پهرستگههان بی گرتن و یهك دهرباس دبه جییی (پیروّز) دن گافا د شیّمیکی ره دهریاس دبه.

ل هنهك ده قه ران وسا باوه ردكن كو جن ل سه رشيميكان درين و مروّة دترسيان پيلى شيميكي بكن ئان راى ل سه روونن، چنكو حال و حه ره كه تين وسا دبوو كو وان جنان نه رحه تبكرايه و هه لبه ت ببايه سه به بي هيرسا وان. بو نموونه ل فاسي خه لك وسا باوه ره كو شيميك واري جنانه. ل رووسيايا قه ديم، خه لكي وسا باوه ردكر كو خوداني مالي ("دوّمو قويي") راى ل شيميكان دسترى. د ناق گه له كك كولتوران ده پيروزييا شيميكان هه به و ئان ل سه ر شيميكه كي ئان راى ب ديواره كي نيزيكي شيميكي قه تشتين جهي يين دوورگرتن و ترساندنا روحين خراب هلاوه ستى نه . هه كه ئه م دينا خوه بدنه ده رگه و ده روازه يين به رستگه هان ، گه له كه باران ئيمارين هنهك حه يوان و فيگوورين ميتولوريك دبين ل سه ر ده رگه هي په رستگه هان ، گه له كه لالشي ، ته مسيلا دو تاووس و دو شيران هه يه كسو ب سه مبوليكي ده روازه يا په رستگه هي "دپاريزن." ل مالي راستي يين ده روازه يا په رستگه هي (بو نموونه ، ل مابه دا ل لالشي ، ئان راي يا شيخ مه ند ل ده روازه يا په رستگه هي (بو نموونه ، ل مابه دا ل لالشي ، ئان راي يا شيخ مه ند ل ده روازه يا په رستگه هي ده روازه يي "د پاريزن ."

سەيرە لى ئەو باوەرىيا كو ھەكە ئىزدىيەك لنگى خوە داينە سەر شىيىكان ل لالشىن، دبە كو بەلايەك بى سەرى، جەم ئىزدىيىن ئەرمەنستان و گورجستانى د ناڭ ھەقۆكەكە بويىرى دە مايە كو بويىر وھا يە: "چما من پىل شىيمىكا تە كرييە؟" يانى

بملجئ هن

لا نام نام المناعل المناعلة و المناعلة المناعلة و مرفقي أن ول نام باسب موور المناعلة و المناعلة و المناعلة و المناعلة المناعلة المناعلة و المناعلة و المناعلة المناعلة المناعلة و المناعلة و المناعلة المناعلة و المناعلة المناعلة

كراه ما ناور المنافرة المنافر

سهما – يتومه سهمبغليه عليانجبه الميتي – لمعس الميام الميامة لمعالم الميامة الم

عددة دوراسبوويا د سه رشيميا را م الاشيء تيكاماري ريتووهاين نابطايحاني عالم المنافع المنافع كم موحة نابا ويتويين الشاطيات المنافع ال

. ٢٠٠٦ - نالىشى يالغالى دنالىسندى دا ، ئالە لايىيىش بىس نوينالىرى لايلىغ

زيار ه تا شيخ مهند. كوردستانا ئيراقي، شيخان. ٢٠٠٦

وهك تى زانىن دىن نه تەنى ب رىكا سىستەما باوەرىيان ئەيان و ديار دېم، ئى ب ئەينى شىكلى د نىڭ عەدەتىن دەڭكى يىن وەكى ئىزدىاتىيى دە ب رىكا سىستەما سەمبۆل و رىتووەلىن كو وى قەدگوھەنن ئى. رىتووەل ئاوايەكى گوھاسىتنا زانياريانە لىسەر نىرخىن سەرەكى يىن جقاكەكى، شاگرتى ى، م، لۆتمان، ئا. ك. بازىۆرىن د قەكۆلىنىن خوە دە دگھە وى قناعەتى كو رىتووەل شىرەيى رەڧتارى يا سەمبۆلىكە كو خوەدانى رىزمان، سىينتاكس و قۆكابوولەرا خوە يە، يانى ب ئاوايەكى تەكستى دكە، رىتووەل وان ئالىين تشتان، حەرەكەت و دياردەيا ئەيان دكە كو د ناڭا زيانا رۆزانە دە نەپەنى نە، نەديارن، ئى د راستىيى دە ئەسل و بەرى وان تىشت و حەرەكەت و ڧىنۆمەنان خويا دكىن. بىلىشك، رىتووەلىين ئىزديان تەكستەكە سەمبۆلىك نىشان ددن گوھاسىتنا زانياريان لى سەر دىنىنى ئەسلى يىنى جقاكا ئىزدىيان، لىسەر ھىزرا وان ئا دىنى يا سەبارەت بىنىيى. رۆلا وان د تىگھشتنا دىنى ئىزديان دە بى حەد فەرز و گرينگە.

جه ژنا خدر نهبی و خدر ئه پلاس

ھەوارا مە خدر ئەبى، خدر ئەيلاس سوارىّ ھەسىيىّ بۆز

ئیزدیان ههتا نها ژی ئادهتین خوه یین که قنار، ری و رسمین خوه، رابوون—
روونشت کال— باقین خوه گهله ک باش خوه یی کرنه. جه ژنین ئیردیین
ئهرمه نستانی، گورجستانی و رووسیایی ههری مهزن و فهرز ئهون: جه ژنا خدر
نهبی و خدر ئهیلاس (مه ها سباتی)، کلقچا سهری سالی (مه ها ئاداری) و ئهیدا
روزیین ئیزید (مه ها کانوونا یه کی).

د قی پاری ده ئه زل سه ری و رسمان، کو وهختی جه ژنا خدر نه بی و خدر ئه یا ری ده تین ده ریاسکرنی جهم ئیزدیین ئه رمه نستانی، گورجستانی و هه روسا ثی جهم ئیزدیین رووسیایی، مژوولهم.

فهلسهفه یا دینی ئیزدیان هه تا رقرا مه یا ئیرق ری ده فکی یه. لقما ری چافکانییا من نا ههری بنگه هین ل سهر ری و رسمین ئیزدیان، ل سهر جه ونین نیزدیان و رابوون — روونشتنا وان گوتن و فه گوتنین کال بافین مه، مهزنین مه ئین و سهدان سالانه گهاندنه رقرا مه یا ئیرق.

جه ژنا خدر نهبی و خدر ئه یلاس جه ژنا ئیزدیانه، کو ب نافی دو خودانان تی ناسکرن: خدر نهبی و خدر ئه یلاس (ئه لیاس).

خدر نهبی جهم ئیزدیا خودانی حهزکرن و مراز حاسلکرنی یه، خدر ئهیلاس ژی تی حهسابکرن چا پشته قانی ئه و که سین کو نهخوه شن، ریوینه و مهریین گرتی.

كەنگىٰ ئەڭ جەژن تى دەرياس كرن؟

ژ ئالیی ئیزدیین ئەرمەنسىتانی و گورجستانی ل رۆژا ئینیا یەکی — ل گۆر رۆژنیشانا رۆژهلاتی، کو ب سیزده هرۆژا دکه قه پاش سالناما ژ دایکبوونا ئیسا— ژ

مه ها سباتی تی ده رباسکرن. یانی نها ئه م دکارن بیّژن، کو ئه قد جه ژن دکه قه روّژا ئینیا سسیا ل مه ها دودا ل گور روّژنیشانا گریگوریانی. ئیزدیین ئه رمه نستانی و گورجستانی روّژا ئینییی ئه ید ده رباس دکن، لی ئیردیین کوردستانا ئیراقی تورکییی و سورییی قی جه ژنی د دو روّژا ده رباس دکن: روّژا پینجشه می ب ناقی خدر ئه یلاس و روّژا ئینییی ب ناقی خدر نه بی.

جەژنا خدر نەبى جەم ئۆزدىين ئەرمەنسىتانى، گورجستانى، ئىراقى، توركىمىى و سووريەيى دھات دەرباسكرن:

77	77	70
17,.7	17,.7	١٨,٠٢

ئێزديێن ئيراقێ، توركيهيێ و سووريهيێ ئهيدا خدر ئهيلاس پێنج شهمێ دهرياس دكن:

پیش دا گهره بی گوتن، کو خدر نهبی و خدر ئهیلاس جهم ئیزدیان چا وهکی سهمبوّلا ژیانا تین بهر چه ق و نافیّن وان د چیقانوّکا ئهسکهنده ری مهکه دونی ده تین که شی. چیقانوّک وسیا نیشان دکه، کو خدر نهبی و خدر ئهیلاس بوّنا ئهسکهنده ری چووبوونه ئافا ئافلههیاتی (ب چ ئیزدیین ئیراقی دبیّژنی ئافا هیّوانی) بینن.

لى رى قه ئاقا ئاقلمه ياتى ژدارى سهروان ده رژيايه و خدر نهبى و خدر ئه يالاس نها هه رتم ساخن ا

ا خهلیل جندی رهشق و خانا تومه رخالی، تهیدا خدر نهبی و خدر تهیلاس دا مما نوو. ۱٤۲. وویییرتال، ۲۷ سبات، ۲۰۰۲.

سى رۆژ بەرى جەژنى

رۆژىيىئ خىدر نىەبى سىيىشەمى سىبى زوو (بەرى دەركەتنا رۆژى)، سائەت شەشان، پىنجان، رادبوونە پاشىقى. تەقى مەزنان زارۆك ژى رادبوونە پاشىقى، چمكى وان ژى رۆژى دگرتن.

ئیزدیین ئەرمەنستانی و گورجستانی باوەر دکن، کو ھەر ئیزدی بەری ئەیدی گەرە ب رۆژی به و فەرق تونە ناقی وی چیه. لی ئیزدیین کوردستانا ئیراقی و سووریهیی دبیرن، کو ناقی کی خدر یان ئەیلاس به، ئەوانا گەرە ئەسسەھ سی رۆژا ب رۆژی بن. کەسین دن ژی ئەو کی بخوازن دکارن رۆژی بگرن، دکارن نەگرن.

ئێزديێن ئەرمەنستانێ و گورجستانێ وسا باوەر دكن، كو رۆژى گرتن بۆرجێ هەر ئێزدى يە. كى بۆنا جاهلا ئەو بۆرج دوبارە دبه، چمكى ئەوانا گشك ژى بەرمرازن، خدر نەبى چما مێرەكى مرازبەخش، پێشييێ دچه هەوارا وان مەرييا، فكرێ كێ مژوولن پرسێن سورێ، حوبا و حەزكرنێ ڤا، ئاليكارييا وان دكه و مرازێ وان، خوەستنا دكێ وان دقەدىنه.

شه و دهرزی. ئیزدیین ئهرمهنستانی و گورجستانی، مهخسووس، وهختی رفرژی چیر نهدکرن، سابوون و شه نه ددانه خهباتی ههتانی سی روژی رفرژین دهرباس نهبوویا. پهیی خلاسبوونا روژیان را پاشی مهری دکاره ب شان تشتان شوخولی خوه بکه. ئیزدیین ئهرمهنستانی و گورجستانی بهری (و جارنان نها ژی) باوهر دکن، کو د قان روژان ده ئیزنا ئیزدیان تونه وهکی د حهمامی ده خوه ئافی خن، نکارن ئهردین ئوتاخی بشون، و ههر وسا ژی ئیزنا وان تونه

سابوونی، شه و دهرزی بدن خهباتی. ئه و وسا باوه ر دکن، کو خدر نه بی شان رفران ده ل سه رهه سپی خوه دنی ده دگه ره. وه کی مه ری خوه حهمامی ئافی خه، وی ئه ق ئافا پیشییا خدر نه بی چاوا به حره که مه زن بی کفشی و ئه وی نکاریه ده رباس به و بی مالین وان ئیزدیان. وه کی سابوونی بدی خهباتی، وی پیشییا خدر نه بی چولا بووزا به ری بی کفشی، یانی ده شتا بووزی زاف چه تن (زه حمه ت) بونا ده رباسبوونا خدر نه بی. لی وه کی ده رزی بدی خهباتی وی چولی پیشییا خدر نه بی ستریندار چیبه و هاتنا وی چه تن که. وه کی شه بدی خهباتی، وی پیشییا خدر نه بی ستریندار چیبه و هاتنا وی چه تن که. وه کی شه بدی خهباتی، وی پیشییا خدر نه بی میشه یی ته ری و مه زن بی کفشی. لؤما ژی ئیزدی شان تشتین من گوتن ب کار نایین، کو ئالیکارییا خدر نه بی بکن، کو هیسا ئه و رفر تی ده بگه ره مالی گشکی ئیزدیین دنیایی ده.

ئیزنا ئیزدیان تونهبوو قان رۆژان، مهسهله، شه بده خهباتی، نه تهنی ژبهر کو، باوهر دکن، کو پیشییا خدر نهبی میشهیی تهری مهنن به، لی فکرهکه دن ژی قرا ههیه. وهختی روژیگرتنی مهری گهره دهرهه قی روحی خوه، نه بهههویا (خوهشك-بوونا) خوه، بفکره. گهره روحی خوه پاقیژ خوه یکه و تهنی بونا پاقیژبوونا وی بفکره و شهرپهزه به. ئهز باوهرم، کو هنگی روژیییی مهرییی وسیا، براستییا مالا خوه دی، وی قهبوول به.

بۆیی چ مەری رۆژییا دگره، خوه برچی، مهحرووم و بهلهنگاز دکه، خوه ژ گهلهك تشتین جمعهتی—جقاکی دده پاش؟ ئه ه گشك زهلوولی چهتنییا مهخسبووس مهری دهرباس دکه و دکشینه، کو روحی خوه، نه فسا خوه، دلی خوه، فکرین خوه پاقژ و تهمیز که بهری روژا جه ژنی. مهریین وسا فکرین وان، گوتنین وان و کرنین وان پاقژن.

نانی مرییا. ههر سی روزان ژی ئیزدی "نانی مرییا" دهردخن. "نانی مرییا"

- ئهو جووره جووره خوه رهك، ئهمهك، ئیمیش، جخاره، ئاشا ئیمیشا و تشتین
مایین، دلی کی چ دخوه ست. لی هه رتم، چا ئیدا ببوو قرار، ئه و تشتانا گهله کی
تشتین لاپی باش و خوه ش بانا. نانی مرییا روزا پینجشه می، ئیشارا ئینییی
وه ختی ده رد خستن، وه ك "ئیشارین" دهاته بناشكرن. نانی مرییا بدنه کی مالی ژی

دهریاس دبه، لی زهحف جارا دبنه مالا ئیزدیان، مالی "تهریقا." ببنه مالا کی ژی خیره، وهکی بدی جیناری خوه ژی دیسا خیره، نانی مرییا گهرهکه بهاتا دهرخستن بهری ئیقاری، لی گهرهکه روّژ هی نهجوویه ناقا.

نانی مریبا - ئه و خیرا مریبی ئیزدیایه، ئه و بیرئانینا مریبی وانه، ئه و بیرنانینا مریبی وانه، ئه و بیرنه کرنا کال-بافا و پیشیبی ئیزدیایه. یانی گوتنی کال - بافا ژی، کرنی کال-بافا، جه فایی وان ژی گهره که بیر نه کن و نه دنه دهیا.

پاقژ. ئەڭ جەژن، يەك ژ جەژنين مەزن و فەرزە ل جەم ئيزديان. بەرى جەژنى و گەلەك جارا ژى بەرى رۆژييا ھەموو ئيزدى مالا خوە پاقـ ژ دكن. و ل گوندا خانيين خوه ژى دشـ قن يان ژى تـەميز دكن. رۆژييـى خوە دەسـت پـى دكن ب تەميزييا خوە قە، تەميزييا مالى و ناڭ مالى قە.

شەقا بەرى ئىنييى

ئیقارا ئەرەفاتی و فتار. ئیقارا ئینییی، بەری جەژنی، گوندان دە گشك گوندی ھەڭ دگرتن و تەڭی ھەڭ دچوونه مالا تەریقی گوند. تییا دبوون بەر سىتیر. کوندی ھەڭ دگرتن و تەختی حازرکری ب خوەرەك ئەمەكا ۋە و فتار دكرن. وی ئیقاری را دگوتن "ئیقارا ئەرەفاتی." وی ئیقاری خەبەردان دچوو دەرهەقی دین دە، خوەیكرنا ری و رسمی كال باقا، رابوون - روونشتنا ملەت و وسا ژی گلییی خوه دكرنه یەك بۆنا دەرباسكرنا سبەتری ئەیدا خدر نەبی، وسا ژی دھاته گۆتن ناقی مەرپیی دلشكەستی - سەرەخوەشییی كینه.

وی نیّقاری نهسسه ه قهول، بهیت، دوعا و دروزگه دهاتنه گوتن، پاشی مریدا تهماما ژی "ماشی قهول، دوعا و دروزگه" د دانه تهریقی وه کی خیرا خوه، خیرا دی و باقی خوه وسا ژی خیرا کالك پیره کی خوه (داپیر و باپیرین خوه). و پاشی

أ ئيزديين ئەرمەنستان و گورجستانى دېيژنە "تەريق" بۆنا دوناۋ، بۆنا روحانى يانى پير و شىخدا.

ستێر ژی جیێ پیروز د مالا ئێزدیێن ئهرمهنستانێ دهیه. جیێ، کیدهرێ گهلهك جارا ژی تشتێن زیارهتی ژی خوهیی دکن و ستێر وهك ئوجاخ، وهك زیارهت تێ حهساب کرن.

تمام به لاق دبوون و دچوونه مالین خوه، خوه هازر دکرن، کو سبه تری ئه یدا خوه د درباس کن.

ب دیتنا من، ئارمانج ژ شی تۆپبوونی ژی ئهوه کو بیهتر ئیزدی دگههنه سهرهه ق و وان ب هه ق ره گریدده، تفاقا وان قهوین دبه، نه تهنی فکری دینی تی ده ههیه، فکری جقاتی ژی ههیه.

سەرەخوەشى. شىەڭ — بىەربانگا ئىنىيىى ئىدىدىىن ئەرمەنىستانى دچىن مىڭاندارىيا ھەڭ و پىشىيى دە دچنە سەرخوەشىيا مريىى كى ھەيە، مريى تەزە و سەرخوەشى ددنى. شوون دە دچنە مالا مەرى و جىنارىن خوە.

خەيداندك. دلى كى ژ كى مابوو، خەيداندك ناقبەرا وان ھەبوو، وى رۆژى ئەو تەرىق دچوو مالا وى ژى، دگۆت: "دە وەرن، ھەموو تشتا بىر كن، ئەڤ رۆژ رۆژەكە ئەزىزە، تەرىق ژى وە را دبنیژه، كو ھوون ئەو مەنا خەيداندنى دايننه ئالىكى، بىر بكن بۆيى خاترى قى رۆژا ئەزىز. "ئەوانا ژى، بۆيى خاترى رۆژا ئەزىز و وسا ژ بۆيى خاتر و حورمەتا تەرىقى ل ھەڭ دھاتى، دىسا دبوونە پسىمامى ھەڭدوو، ئەيدى ھەڭ دىرىز دكرن، دچوونە مالىن ھەڭ و ب ھەڭ رە روودنشتى.

د رۆژنن ئەزىز دە ئىزدى گەرەكە ھەموو تشتىن خراب بىر بكه، ب بەخىشىنە تماما كرن و گۆتنى وانى خراب. ئىزدى گەرەكە ب ب دلى پاقى و تەمىز، ب فكىرىن قەنج و كرنىن باش وان رۆژى ئەزىز قەبوول كە و وسا ژى قەرىكە.

ئار. جەم ئىزدىيىن ئەرمەنستانى و گورجستانى بەرى (و نھا ژى) ئادەتەكى وسا ھەبوو" گوندى ل گوندان ئەسسەيى گەرە رۆۋا خدر نەبى، ئىقارى خلاسبوونى، سبى ئەيدە، ئىزدى تانى ئەو خانىيى خوە، كىدەرى نان چى دكن (تەنوورى)، تىنن نىشانا خدر نەبى لىدخن. تەمامى پى ئار دەق دكن. يان ژى بان پى ئار سپى دكرن، دەق دەقى دكرن. سەر ستوونا شكل چى دكرن ب ئار. وسا ژى دىوارى تەنوورى ب شىكلىن زارۆكان و مەرى دنەخىشاندن. ھەر وسا ژى

ته وله یین ده وارا و کوتانین په زی ب شکلین حه یوانان و به رخ و جوو چکین مریشکان و هند دنه خشینن. پیر رزایی کاکی وسا تینه بیرا خوه:

"مه شکلی مریشکا، بهرخا، قازا و تشتی مایین چیدکرن. قازی مه توونهبوون، مه دگو: "بسه ئهمی قازا چیکن، برا قازی مه ژی ههبن. "مه مهری چیدکرن. مه دگو: "بسه، ئیسال برا وه زیری مه را کور ببه! "مه نافی ستوونا داتانی: ئه قا ستوونا گهزو یه. برا ده هزاری گهزو ههبن! مه ده ه مهری چیدکرن سهر وی ستوونی. دی و بافی مه ژی ئاری مه دکرن. پاشی ئه و دچوون، ئیژا مه دهست پی دکر، تمام: دیوار، بان، ستوونه، مه ئه وانا ده قا و نه خشا ده وندا دکر."

ئەق ئادەت پر ژبیر و باوەرین پەیدابوون و دەرباسبوونا ژیانی یه، ئیزدیین ئەرمەنستانی ئەقان دەران ب ئارى دنەخشینن، ب وی ئارمانجی کو زارۆك د مالی دە چیبن و بەرھەمی تەرش و تەوالی و زیده به، ئەو نەخش و نیشانین خوەستنا دلی مرققانه بۆیی زیدەبوونا مالی ژوان خودانا.

تۆتكا شۆر. تشتەكى كو وسا ژى گەلەك ئەجيبە: د قىي جەژنى دە ل ئىنقارا بەرى جەمئىي لى جەم ئىزدىيىن ئەرمەنستانى لى شەقا بەرى ئىنىيىى و لى جەم ئىزدىيىن ئىراقى رۆۋا پىنجشەمى خۆرت و قىز تشتى گەلەك شۆر دخون، ئىزدىيىن ئەرمەنستانى دېيۋنە "تۆتكا شۆر" و ئاقى قە ناخون و شووندا لى سەر رادزن، "تۆتكا شۆر" گەرە قىزا ئازەپ چىكە، بدە كى دخوازە بزەوجە، كى دخوازە مىر كە. ئىزدىيىن ئەرمەنستانى و گورجستانى وسا باوەر دكى كو د خەونى دە، كى ئاقى بدە كى ئەوى بېھ دەرگىستىيى وى يان دەرگىستىيا وى. لى جەم ئىزدىيىن ئىراقى، تركىيى و سوورىيى ۋى "توتكا شۆر" چىناكن،

پۆخىن. شەقا بەرى جەژنى ئىزدىين ئەرمەنستانى و گورجستانى "پۆخىنى" (ئىزدىين ئىراقى و سوورىيى دېيىژنى: "پېخوون") يان ژى ئار دىنە ئامانەكى و داتىننە پشت دەرچكا مالى. ئىزدىين ئەرمەنستانى ژى گەلەك جارا داتىنى بەر ستىرى. ئیزدیین ئیراقی، سوریه و ترکییی د فی جه ژنی ده پیخوونی دکنه ئامانه کی و دبنه قولنچکا مالی. ئه وانا باوه ر دکن کو ب شه فی خدر نه بی و خدر ئه یلاس سه ر هه سپی خوه بین مالا وان و ل سه ر پیخوونی نیشانه که خوه به یلن. لی ئیزدیین ئه رمه نستانی و گورجستانی وسیا فکر دکن کو هه سپی خدر نه بی ل سه روی پوخینی (یانی ل سه رئار) شوپا نالا خوه به یله، جارنا ژی باوه ر دکن، کو خدر نه بی موویه ک ژپوچا هه سپی خوه ل سه رفی ئامانی به یله، بفی جووره یی دزانن، کو خدر نه بی هاتییه مالا وان. ئه ق تشته کی پیروزه و نیشانا خیر و به ره که تی یه ژوی مالی را.

ئیزدیین ئهرمهنستانی دگوتن، کو روّژا سسیا، روّژا ئیّقارا — ئهرهفاتی، ئار داتین بهر دیّری (یان ژی بهر ستیّر) و دگوتن، وهکی خدر نهبی بیّ، دهوسا سمی داتین بهر دیری (یان ژی بهر ستیّر) و دگوتن، وهکی خدر نهبی بیّ، دهوسا سمی هه سپی خدر نهبی وی بیکه فه وی دهریّ. وهکی وسا نه، خیّر و بهرهکه تا وی مالی ههبه، چمکی نگی هه سپی خدر نهبی لی که تییه. گهله کا سالخ دکرن، وه کی مالا فلان که سبی دا، سبی رابوونه به ربانگیّ، دینا خوه دانیّ، دهوسا سمی هه سپا خدر نهبی تی کفشیّ، یانی ژی پوره که هه سپی، مووکی هه سپی که تییه سهر فی ئاری. وه کی دگوتن، هنگی ئیزدی باوه ر دکرن، دگوتن: "نهها تییه. " دچوو مالا کیّ، دگوتن: "وه کی وسا نه، خیر و به رهکه وی دوری شه ر و په شکا خیر و به رهکه وی دوری شه ر و په شکا بی « گومان و باوه ربیا گشکا ژی هه بوو، کو وی روّژه کی ژی خدر نه بی ببه بن. " و گومان و باوه ربیا گشکا ژی هه بوو، کو وی روّژه کی ژی خدر نه بی ببه می فان و وان ره بینه هه بووکی، ساخله مییی و به خته وه ربییی.

رۆژا ئەيدى

دچنه به رب کانییی، به ری ئاده ته که وسا ژی جهم ئیزدیین ئه رمه نسبتانی هه بوو: سبی زوو روّ ئینییی که و ژنین جوان دچوونه ئاقی به رب کانییی. روّ ئه نهدا خدر نه بی ئاقا کانی چا پیروّز دهات هه ساب کرن، هه رکه چکی دخوه ست به رب کانی ئه ول بی: هنگی باوه ردکرن، کو ئه و مالباتا وی به خته وار به به شی

[،] بنر. خەلىل جندى رەشق و خانا ئۆمەرخالى ^{1}

ئافى سەر چاقى خوە دشووشت و ئەو ئاق ھەر نەفەرى مالى قەدخوار. ئەو ئاقا تى حەسابى چاوا نىشانا ساخلەمىيى، سەحەت-قەوەتى و بەختەوەريى.

میّقان، پیروّزکرن، ئەیدا خدر نەبی ئیزدی حملی سبی زوو دچنه مالی هه قه دچنه دهست — روویی هه قه ئەیدی هه قالمباره کا پیروّز دکن، ته خته حازر دکن، خوارن و ئهمه کیّن جوره جوره حازر دکن، پاشی، سبی زوو، میّریّن (زهلامیّن) گوند، توپ – تومه ری ل مالا شیخ یان ژی پیری گوند ده (وی مالی ده، کی دهری کوم دبوون و ئیّقارا ئهره فاتی دهریاس دکرن) دیسا کوم دبن، دچن سهری خوه به رئوجاخی — ستیر داتینن (به رئوجاخی تییا دبن)، روودینن، دخون — فدخون، گوهدارییا قه ول و به یت و دوعا، دروّزگا دکن.

بهری رابوونی مالا تهریقی ده ئه و جمئه تا توپبوویی گلییی خوه د کرنه یه که کو چا و چ جوورهیی ههرن - بگهرن تهمامییا مالین ئیزدیین گوند و پیروز کن ئهیدی وان. پاشی رادبوون و هه تا ئی قارا تهری نا قد گوند دگهریان. ئهسسهیی تهمامییا ئیزدیان دچوونه مالی هه قه ئه یدی هه قدوو پیروز دکرن.

ئەڭ ھەدەتا، ھەلبەت، تفاقا ئۆزدىخانى قەوين دكر و ملەت ژى ھى بىلھتر حى دىنى خوم دكر.

ستیر. کهنگی ئیزدی دهاتنه مالا تهریق، پیشییی سهری خوه بهر ئوجاخ، بهر ستیر خوار دکرن، سهری خوه بهر ئوجاخی داتانین، ماش ژی داتانین بهر ستیر.

قوربان. جهم ئيزديين ئەرمەنستانى و گورجستانى د قى جەژنى دە حەيوانەك ئەسسەھ وەك قوربانى سەر ژى دكن. ھەر مالەك گەرە حەيوانەك (پەزەك) سەرژيكه. لى جەم ئيزديين ئيراق و تركييى د قى جەژنى دە قوربانيدان قەدەغەيە، چمكى باوەر دكن كو خدر نەبى و خدر ئەيلاس د قان رۆژان دە ل نيچيرى دگەرن. خاچ. ئىزدىيىن ئەرمەنستانى گۆتنەكە وان ھەيە: "رۆژىن لاپ سەرما دكەڤنە رۆژىن ئۆرتا خاچ و خدر نەبى. " پى قرارا باوەرىيا ئەرمەنىيان، چەند رۆۋان بەرى رۆۋىن خدر نەبى، سەروەرى دىنى تەمامىيا فلا (ئەرمەنىيان) — كاتۆلىكۆسىى وان خاچى داڤىيژە ئاڤى — ئەڭ ۋى جەۋنەكە فلايە، كو چەند رۆۋا بەرى رۆۋىيىى خدر نەبى تى دەرياس كرن. جارا، وەختى مەزنىن ئىزديان ھەساب دكرن رۆۋىن رۆۋىيى خدر نەبى، دگۆتن: "كا بىزانىن فلە وى كەنگى خاچى باڤىيۋنە ئاڤىي دا. "وسا ۋى رۆۋىيىيى خدر نەبى ئەسسەھ بكەتانا پاشىي ئاڤىيتنا خاچى فىلا ئاڤىي دا. "وسا ۋى مەزنىن ئىزدىيان د گۆتى، كو "رۆۋىيىن خدر نەبى گەرەكە نە كەڤنە بەر ئەيدا — جەۋنا مەخىنا"، ۋ بەر كو ئەيدا وان ۋى دكەڤە مەھا سىباتى.

بهرجوّلان یان بندارووکی. بهری ل گوندان، ئیزدیین ئهرمهنستانی عهده ته ک ژی ههبوو، ژیره دگوتن "بهرجوّلان". هنه ک ژی دبیّر تن "بندارووکی." ئیشارا ئینییی، خوّرت و قیزین گوند کوّم دبوون چهند مالا دا، خانییی کی مهنن بوو. جوّلان گری ددان و بهر و دوّرا وی جوّلانی توّبی سهر هه قد دبوون و دوّر ب دوّر خوه دکهلان، کلام دگوتن، هه قد ره شا دبوون و هه قه کی دره نگ به لایی مالی خوه دبوون. ته قی که چکا ته نی نه دچوون. لی ده ریاسکرنا وی روّژا (به رجوّلان بندارووکی) شابوونه که گهله کی پر خوه ش بوو بوّنا خوّرت و که چین گوندان، ئه و روّژا دبوو مانه و گهله کی پر خوه ش بوو بوّنا خوّرت و که چین گوندان، ئه و روّژا دبوو مانه و گهله که چ و خوّرتان، کو هه ق بنه جبینن، خوه ستنی دلی خوه، بنه جبینن، خوه ستنی دلی خوه، بنه جبین گوندان. ته و بنه جه دره کی شابوونه که چ و خوّرتان، کو هه ق بنه جبینن، خوه ستنی دلی خوه،

دۆلىدانگ. د قى جەژنى دە بەرى عەدەتەكە وسا ۋى ھەبوو كو شەقا بەرى جەژنى، زارۆكىن گونىد ل ئەرمەنسىتانى گۆرىن ۋ ھرىيىى قەھوونانىدى و رەنگىن نەخشدايى ھلددان و ناقى وى گۆرى دۆلىدانگ (يان ھۆلىدانگ) بوو، ب تىلەكە درىد قە كرىددان و دچوونە سەر بانى مالا جىنارا و د كۆلەكى را ئەو دۆلىدانك بەرددانە خوارى و يى را سىرانەك دكۆتى:

ا ب گۆتنىن يىر رزايى كاكى.

دۆلیدانگی، دۆلیدانگی، خوهدی خوهیی که خۆرتی مائی. پیره مائی بکه قوربانگی: تشتهکی باقیژه دۆلیدانگی^{، (}

يان ژى وسا دگۆتن:

دۆلى- دۆلىدانگى، سەرى پىرى قوربانگى، خۆرتى مالى زەقانگى، كانى دۆلىدانگى. `

خهلکی وی مالی ژی ئه و گوره ب تشتین شیرین ژشهکر، قهیسی، سیف، و میویژ تژی دکرن وه ک پیشکیش و زار قلیدانگ جاره که دی هلددان و ب شابوونه که مهزن دچوونه سهر بانه کی مایین.

وهکی مهری تشته ک نه دا ئه و گونه هه کی مه زن بوو، لی هه رکه سیه ته سه یی تشته ک ددا. زار قرکی گوندان، ل ئه رمه نستانی، بی سه بر، هه رسال هی قییی بوون، کا وی که نگی روزین خدر نه بی بین و ئه وانا ب شابوونه که مه زن دولیدانگا خوه بگه رینن و پیشکیشی خوه ره توپ کن.

ئەڭ ئادەت ل جەم ئىزدىين ئىراقى، تركىيى و سورىيى تونە.

ههسپی خدر نهبی. ئیزدیین ئهرمهنستانی باوه ر دکن، کو خدر نهبی د فی دنی ده ل سهر ههسپی سپی یی فرینه دگهره. د شهفی بهری جهژنی ده کهسهك دهری نهدگرت، چمکی هیشییی بوون وهکی خدر نهبی بی مالا وان.

اب گۆتئنن بیر رزایی کاکی.

² ب گۆتننن پیر قاناتی کاکی.

وه کی مه ری دکه تنه ته نگاسییی، دگوتن: "خدر نه بی، تو وه ره هه وارا من." وه ك میناك ژی جارنا وسا دگوتن: "هه وارا مه خدر نه بی، خدر لیاس، سواری هه سبی بوز."

ئیزدیاتی واری ری و رسمان ده گهلهك دهولهمهنده، ئیزدی ل گور عهدهتین دینی یین که قن درین و هه تا نها ری، کو ئیزدی ته قایی دنیایی ده به لاقه بوویی نه، یرانییا وان په یی دینی قه دیم کو دی و باقی وان ری ئه و دحه باندن، دچن.

ببليۆگرافييا؛

خانا ئۆمەرخالى. جەژنا خدر نەبى و خدر ئەيلاس جەم ئىزدىيىن ئەرمەنسىتانى، ئووركىش. ھەژ.١. گاقلە، سويد، ٢٠٠٦. ر. ٢٦-٢٨.

خەلىل جندى رەشىق و خانا ئۆمەرخالى. ئەيدا خدر نەبى و خدر ئەيلاس/دەما نوو. ھەڭ. ١٤٢. وەپپەرتال. ٢٧ سىبات ٢٠٠٦.

فەرھەنگۆكا تيرمين ئيزدياتييي

ئادانی - ناقی ماله که شیخانه، کو یه ک رسی مالین شیخانی (بنر. شیخانی) یه. دو مالین دن ری قاتانی و شهمسانینه.

بری ئاخرهتی – یه و ژپینج فهرزین ههقیقهتی یه (بنر. پینج فهرزیت ههقیقهتی). گهره و بری ئاخرهتی هه رئیزدیه کی هه به این شیخ (بنر. شیخ) یان ژی پیر (بنر. پیر) دکاره ببه.

جلقه (جهلوه) بهك رُ كتيبين پيروزين ئيزديانه. كتيبا دودا يا پيروز رئى تى نافكرني وهك "مسحه فا رهش."

چارشهما سۆر- يەك ژ جەژنين ھەرى مەزن جەم ئيزديانه، كو مەھا نيسانى دە تى دەرباس كرن، ئەو جەژن وەك جەژنا سەرسالى و جەژنا "تاووسى مەلـەك" ژى تى ناسكرن.

ئەيدا ئيزيد - يەك ژ جەژنين ھەرى فەرز و مەزن جەم ئيزديين ھەموو دىيايى. ئەو دكەقە رۆژا ئىنىيى و مەھا كانونى يەكى تى دەرباسكرن. سى رۆژ بەرى جەژنى ئىزىد بۆنا خوەدى (ئىزىد) رۆژى دگرن.

ئيزدى - ناقى ئىزدىان راستىنى يە، كو ئەوانا خوە را خوە خوە دېيرن و بىن قى ناقى دە خوە ناس دكن.

ئێزدیخانه – ئێزدیێن سۆڤیهتا بهرێ، ژبۆ ناڤكرنا تهڤاهییا گهلێن ئێزدیان، تێرما ئێزدیخانهیێ ب کار تینن، یانی ههموو ئێزدی.

مال – بنر. نوّجاخ.

تاووسى مەلەك (مەلەكى تاووس) — سىەرۆكى ھەموو سىەرمەلەكانە. بەرى ئافراندنا دونيايى خوەدى ئەو وەك يەكەمى ھەر ھەفت سەرمەلەكان ئافراندى يە:

"رۆژا ئەول، يەكشەمى، خوەدى، مەلەك ئەزازىل ئافرانىد و ئەو تاووسىى مەلەك، سەرەكى ھەموويان"، "... و وى مەلەكى تاووس كر سەرۆكى ھەموويان."

مەسىھە فا رەش - يەك ژكتێبێن پيرۆز و قەدىم يێن ئێزديانه، كتێبا پيرۆز يا دينى ژى تى ناڤكرنى وەك "جلڤى،"

مریدخانه - ئیزدیین ئهرمهنستانی و گورجستانی ژبو ته قایا مریدان تیرما مریدخانه یی ب کار تینن.

ئۆجاخ – ژبۆ پێناسەكرنا مالێن ژكاستێن رووحانى (پىر و شىێخان)، تێرما "ئۆجاخ" تى بڬارئانىن، وسا ژى "مال،" ئۆجاخى پىر و شىێخان وەك زىارەت تێنە قەبوول كرن ناقا ئىێزدىخانى دە.

پینج فهرزیت ههقیقهتی — ئهساسی قان پینج فهرزان ئهوه کو دقی ههر ئیزدییه کی این پینج فهرزان ئهوه کو دقی ههر ئیزدییه کی ی پیر، شیخ، هوستا (هوستایی روحانی)، مهرهبی (ماموستایی روحانی) و بری ئاخرهتی و /ئان ژی خوشکا ئاخرهتی ههبن ته و وه زیفه یین وان ئین دیار. ئهوانا دقی قانوونین ئیزدیاتییی فیری وی وی وی بکن. لی ژههموویان میوهیمتر، دقی نهو، مهراسیمین سهبارهت ب روودانین سهرهکه د ژیانا ئیزدییه کی ای ده بری قه به و بهشدارییی لی بکه.

پیر - ناقه کی مجیّورین مالین (کاستی) روحانییا د ئولا ئیزدیاتییی ده. ئیزدی ژکاستی پیرا، ههر وسا ژی یه ک ژفهرزین ئیزدیانه (بنر، پیّنج فهرزیّت ههقیقه تی).

پیرانی - ئیزدیین ئەرمەنستانی و گورجستانی ژبق نافکرنا تەفایا پیران تیرما پیرانی ب کار تینن. یانی هەمول پیرا.

قاتانی - ناقی ماله که شیخانه، کو یه ک ژسی مالین شیخانی (بنر. شیخانی) به. دو مالین دن ژی تینه ناق کرنی وه ک ئادانی و شهمسانی.

سى خەرف – سى گونەھىن مەن جەم ئىزدىيان: شەلبكى نىرىن (تەرىقا نەستىنن و زندەقى نەكن)، دىزا دەنى (دىنى مايىن قەبوول نەكن)، دەربا خەرقە (دەستى خوە بلند نەكن سەر تەرىقا و سەر فەقىرا). شهمسانی – ناقی ماله که شیخانه، کو یه ک ژسی مالین شیخانی دی قی مالی میر بوو – ههر وسا باقی چار کورا بوو: شیشمس، فه خره دین، سیجادین و ناسردین.

شیخ - نافه کی مجیورین مالین (کاستی) روحانییا د ئولا ئیزدیاتییی دا. ئیزدی ژ کاستی شیخا، ههر وسا ژی یهك ژ فهرزین ئیزدیانه (بنر، پینج فهرزین ههقیقه تی).

شیخانی - ئیردیین سیقیه تا بهری، ژبو نافکرنا ته قایا شیخان تیرما شیخانی ب کار تینن. یانی هه موو شیخا.

تهریق - ئیزدیین ئهرمهنستان و گورجستانی بونا سنفین روحانی - پیر و شیخا ره - ب گشتی دبیر ن "تهریق" ئان ژی "روحانی"، و نه ب قاسی یین دن تیرما "دوناق" ژی ب کار تی. جهم ئیزدیین ئیراقی "دوناق" بیهتر تی بکارئانین.

خدر نهبی و خدر ئهیلاس جه ژنا ئیزدیایه، کو ب ناقی دو خودانا تی ناسکرن: خدر نهبی و خدر ئهیلاس (ئهلیاس). خدر نهبی جهم ئیزدیان خودانی حه زکرن و مراز حاسل کرنی یه (مراز به خشه)، خدر ئهیلاس ژی وه کی پشته قانی ئه و که سین کو نه خوه شن، ریوی نه و مه ریین گرتی (حه بسی ده) تی حه سابکرن.

پارا چارهم

قهول و مهعنایین ئینزدیان: پایه و روّلا وان، ل سهر پرسا تهطیلا قیاسی یا ئینزدیاتی، یارسان (ئهملی ههق) و زهردهشتییی

قهول و مهعنايين ئيزديان:

پایه و روّلا وان، ل سهر پرسا ته حلیلا قیاسی یا ئیزدیاتی، یارسان (ئه هلیّ هه ق، کاکایی) و زهرده شتییی ٔ

يێۺػۅٚڐڹ

دُفَىٰ لِيُكوّلينىٰ ده ئهز بائى دكشينمه سهر مهعنا و ئهفسانهيين دينى يين ئيزدياتييى، كو گرنگييا وان ههتا دهرهجهيهكی ژ ئالييى زانيار و ئيزديان قه هاتييه پشتگوهكرن. من دل ئى يه ل قر پرسا روّلا قهول و مهعنايان د ئيزدياتييى ده و ههروها پايه و فونكسيونا وان ليك بدم و نيشان بدم كو بهرى شيخ ئادى ، بير و بوچونين كو ئهم د قهولان ده پهيدا دكن ب فورما ئهفسانهيان مهوجوود بوون. پاشى، ل سهر بنگههى وان گهلهك قهولين دينى يين ههلبهستى هاتنه دورستكرن. ههروها د ناڤر پارين ليكوّلينى ده ئهز دى هنهك تهكستين دينى يين ئيزديان (قهول و مهعنا) پيشكيش بكم و د ناڤ چارچوڤهيا ريبازا قياسى (كوّمپاراتيف، بهراوهردى) ده، قان تهكستين دينى ل گهل تهكستين دينى يين ههردوو دينين خزمين ئيزدياتييى، ئانكو ل گهل ئههلى ههق و زهردهشتييى قياس بكم و ههول بدم كو بنهتار و گرينگييا مهعنايين ئيزديان ئيسبات بكم ههروها

Non- " ئەۋ لىتكۆلىن، ل سەر بنگەها گۆتارەكە من ئا كو د سەمپۆزىووما ناقئەتەوەيى " Islamic religions in Iran: a "non-essentialist perspective دىنىن خەبرى - ئىسلامى ل ئىرانىن: پەرسپەكتىقەكە نۆن – ئەسەنسىيالىست". گۆتىنگىن (ئالمانيا)، ٦٠٠٠ ئان دە ھاتىيە پىشكىشكىن، سەمپۆزىووم ب سىپۆسىقرىيا حەزىران ٢٠٠٨ ئان دە ھاتىيە پىشكىشكىن، سەمپۆزيووم ب سىپۆسىقرىيا "Graduiertenkolleg "Gotterbilder - Gottesbilder ب رى قە چوويە. ئەو گۆتار ل گۆۋارا زەند (ئىستانبۆل، ٢٠٠٨) پىلىدىن،

² يرس، شيرۆڤە،

³ موسلحي ئيزدياتيي، سهدسالين ۱۱ و ۱۲.

من پرانیا وان د ههنگافا لیکولینین خوه یین قادی ده ل ناف ئیزدیین ئهرمهنستان (۲۰۰۷) و ئیراقی (۲۰۰۸) بهرهه فکرنه

گرینگییه که تایبه تدی ل سهر رونکرنا پرسا ئالوز ئا پهیدابوونا ئیزدیاتییی و پاشخانه یا وی یا هه قبه ش ل گهل ئه هلی هه ق و زهرده شتییان به.

پهیدابوون. لایهنگرین ئیزدیاتی، زهردهشتی و ئههلی ههقان (ناهٔین کو ئهو ددن دینین خوه ئیزدیاتی، یارسان و مازدایه سنا نه)، نسبه تهن ژهه ه دوور دژین و ب ئیحتیماله که مهزن چ تهماس و تیکلداریه که نیزیك نهبوو د ناهبه را وان ده. ل گهل هی هندی ژی ترادسیونین وان ئین دینی پر رهنگی یه ك و دو ددن (وهك هه فن): هه شماره که ئه لهمه نتین وان ئین هه قبه ش هه نه، (ب تایبه تی کوزموگونی و ریتوه های وان پر مینا هه فن) کو دهیان ئه م به حسا بنگههه که هه قبه ش موحته مه ل بکن ژبو قان دینان.

دیرۆکناس و لیکۆلینهرین ههتا نها پی چینهبوویه بگههنه قهناته که تهتمینکار سهباره ت ب بنهتار و پهیدابوونا ئیزدیاتییی نانیاری فرهنسی ر. لیسکو ، د کتیبا خوه یا ل سهر ئیزدیین سووریه یی ده، ل پهیی بیرا م. ئا. گودیدییی ئالمی ئیسلامی و نقیسکاری هیپوته زه که ل سهر بنهتاری ئیسلامی یی ئیزدیاتییی ده ردیره . ب. نیکیتن نه ل گهل شی فکری یه و ب دیتنا وی ئیزدی چ جاران

د ثر و پئ ده د فئ لیکولینی ده ئهز دی ب نافی کو باوه رمهندین دینی ژبو دینی خوه دبیژن، ئانکو نافی یارسان ب کاربینم.

² ئیزدی ئیرق پرانی ل ئیراق، رووسیا، ئەرمەنستان، گورجستان، ئالمانیا، سووریه، و وهلاتین دن درین. ئەھلی هەق پرانی ل ئیرانی درین: ل ئەیالەتین كەرمانشاه، هنەك قەزایین لاكستان، لورستان، ل ئەیالەت ئازەربەیجان ئا ئیرانی، ل خقرستانی، و هەروها ل كوردستانا ئیراقی درین كو ل وی دەری وەك كاكەیی تینه ناسین، و ل توركییه ژی درین. زەردەشتی پرانی ل ئیرانی درین، پشكا پتری وان ل یەزد و هندستانی. پارسین (كو ناڤی وان تی واتهیا "پەرسیایی-ئیرانی") كو شینیین گوجاراتی نه، ژ عەسلیەتی زەردەشتیین ئیرانی نه كو د ناڤبەرا سەدسالین ۸ و ۱۰ ئان دە ژ بەر زولما موسولمانان كۆچ كرنەوی

Lescot R.1938. 3

⁴ نىكىتن ب. ١٩٦٤.

نهبوونه موسولمان. ن. ی. مار'، ئهندامی دائیمی یی ئاکادهمییا زانستان، وهسا دفکره کو پرانییا کوردان بهری ببنه موسولمان باوه ری بدینی ئیزدیاتییی دانین. ب باوه رییا هه ژماره که لیکوّله ران، دهستپیّکا ئیزدیاتییی دگهه جوه و وتی (یه هووداتی)، باوه ریین که فن ئین ئیرانی، خریستیانی و ئیسلامی. هنه کان به حسا عه سلیه تا ئیزدیان کرییه. لی به لی بق چونین هه ری خهیالی ژنفیسکارین ئهرمه نی یین سه دسالا ۱۹ کان دهاتن، کو ب یا وان، ئیزدی، ئه و "کافر" بوون یین ژدیرا ئه رمه نی ده رچویی، آ

گەلەك راستىين زمانى، دىنى و دىرۆكى رى ددن كو ئەم ئىددىا بكن كو بۆ زەمانەكى تەمسىلكارىن كولتورىن كەڭن ئىن ھندى و ئىرانى ب ھەڭ رە يەك كۆم بوون، ب ناڭى جڭاكا ھند — ئىرانى. گەلەك ئەلەمنتىن مانەنىد ئىن دىنى قىدىك، زەردەشتىيا پىشى و ئىزدىاتىيى دھىلان كو ئەم فەرز بكن كو د بنگەھا ئاڭاھىيىن قان سىستەمىن دىنى دە فكرىن قەدىم ئىن ھند — ئىرانى، وەكى يىن ھند — ئاريايى، ھەنە. مانەنىدىيىن (وەكھەڤى) د ناڤبەرا دىنىن (ئان ژى ترادسىيۆن) ئارىلىي، ھەنە. مانەنىدىن وەكى رىنەدانا ھەلگرتنا قان دىنان، دابەشبوونا جڭاكى لىسەر بنگەھا پرەنسىيىن چىنى و دىنى (يانى كاست) و قەدەغەيا زەواجا ئەندامىن كاستىن جهى (د زەردەشتىيى دە، رەنگە د سەڧحەيا پىشى دە)، د تەنى چەند ژوان مانەنديان.

دنا ق چارچۆقەيا لىكۆلىنىن دىنى يىن ھەقچەرخ دە، مىرۆق دكارە دياردەيەكە وەسا نوق وەك بەرژەۋەندىيا لايەنگرىن ھەرسى دىنان بنىخىنە:

دناهٔ ئیزدیان ده هنه که سهه هه که ژبق خوه ئیددیایا زهرده شتییی دکن و خوه زهرده شتی دناسن. هه تا ب نافی "قهولی زهرده شت" قهوله که نوو ها تبوو دورستکرن. ب دیتنا من، نه هٔ یه ک تیکلداره ل گهل پرسا زانافی (هوویه ت)، کو ب تاییه تی د ناهٔ نفشین جوان ئین ئیزدیین ل دیاسپورایی ده مه سهله یه که پرسا گرینکه.

¹ مارن. ی. ۱۹۱۱: ۹۹ – ۱۰۱.

Menteshashvili A.M., 1984: 196. ²

^{3 &}quot;قەولى زەردەشت" د گۆۋارا "لالش" دە ھاتە بەلاۋەكرن. ھەۋ. ١٥، بىلىغىلد، ٢٠٠١.

زەردەشتىين ھەقچەرخ، پرانى ل بريتانىيا و ئەوروپا، مەيل و ئەلاقەيەكە زۆر دىنە سەر ئىزدىاتىيى. \

هنه کککهیین (ئههلی ههق) ئیراقی جارنان دبیّژن کو ئه و بهری ئیّزدی بوونه (ئان ژی گهله کنیزدی نه).

گەلەك موناقەشەيين سەبارەت ب پەيدابوونا ئىزدىاتىيى ھەتا ئىرى ھاتنە، ل گەل قى ھندى ژى، لىكىلىنەران پى چىنەبوويە بگەھنە قەناعەت تەتمىنكار ل سەر مەسەلەيى. د ناقبەرا ئىزدىياتى و زەردەشتىيى دە ھنەك مانەندى ھەنە، وەك: مەراسىمىن دىنى نىشانەيىن تايبەت (كراسى سپى ب ناقى سودرە (زەر.)، تۆكا ئىزىد (ئىدر.) ول گەل بەرىكا ھورك ئا ژى رە گرىبان (زەر.) دېيدن، بەرستووكەكە گرۆقەر ئا ب ناقى گرىقان (ئىزد.)) باوەرىيا د روحىن پىشىين (جد) كرى دە، كو ئەو پىشى (جد) د دنيايا دىتر دە پارىزقانىيا ئىلا وان دكن چەرنەك دەما ئەو پىشىين مرى تىن سەر دنيايى (زەر.) جەرنىن پايىزى عەيدا جەرنەك دەما ئەو پىشىين مرى تىن سەر دنيايى (زەر.) جەرنىن پايىزى عەيدا

تیکستین دینی یین ئیزدیان. ههرسی ترادیسون ژی خوهدیی کوللیاتین فره ئین ته کستین ههلبهست و په خشانین پیروزن کو ب ده فکی داهاتنه. ته کستین دینی بین سهره که د فان ههموو دینان ده سروودین دینی نه، وه ک قهول رئیزد.)، که لام (یار.)، گاتا (زهر.) تین بنافکرن. ب فورمین ههلبهستی هاتنه دورستکرن و د ههنگافا هه لکه فتین دینی ده ب شیوه یه کی تایبه تینه خوه ندن. دناف نفیسین سه پیاحان ده به حسا هه بوونا کتیبا پیروز نا ئیزدیاتییی ده ته کرن و گهله کورن و گهله کورن و گهله دورستی ده به دا وی پهیدا بکن. ژ ۱۸۸۰ فه نوسخه یین دو کتیبین نیزدیاتییی، کو ب نهره بی بوون، ده رهاتن. پشتی وی د سالا ۱۹۱۱ ده،

د حهزیرانا ۲۰۰۵ ئان ده، " World Zoroastrian Organization" (ریخستنا زهردهشتیان نا جیهانی) (WZO) ئهز داوه ت کرم بق بریتانیا مهزن (لقندقن) دا کو سهمینه ره کی ل سهر ئیزدیاتی و زهرده شتیی بدم.

ب یا گوتنین د. ساراه ستووارت (7/7/1/1، گوتینگین)، نها باوهرمهندین زهردهشتیی دبیرین: "کتیبا مه گاتا یه و مهزهه بی مه نافه ستایه."

پهدهری کهرمهلیت ناناستاس مارییی قاشی قهرسیونین رهسه نئین ب کهردی یین کتیبین پیروز ئین ئیزدیان، کو ب ئالفبیه که خهریب هاتبوون نقیسین، وهشاندن. د ناق چهند سالهکان ده م. بیتنیر نورگهرین وان ئین ب زمانی ئالمانی به لاق کرن. ژسه دسالا ۱۹ ئان قه، گافا ههردو کتیبین کو وهك کتیبین پیروز ئین ئیزدیاتییی دهاتن زانین، ئانکو "جلفی" و "مسحه فا رهش" هاتن به لا شکرن، مهیل و ئه لاقه یه که مهن ئا زانستی ل سهر ته کستین دینی یین ئیزدیاتییی به رهه قبوویه، نها ههما بیژه ههموو زانیار، ژبهر زمان و نافه روکا وان هه فبیرن کو ئه ق نه کتیبین قه دیم و رهسه نئین ئیزدیاتییی نه. تا

ب یا باوهرییا عهدهتی ئیزدیاتییی، ژبهری قه کتیبهکه پیروز ئا ئیزدیان ههبوویه و هههتا نها د مالا ئیزدیهکی ده قهشارتی بوویه، ئان ژی هاتییه ژبهینبرن. ئیزدیین ئهرمهنستانی و هنه ک ئیزدیین ئیراقی ژی گهله خاران ناقی وی کتیبی وه ک "زهبوون" (یان ل ئیراقی "زهبوور") تینن.

ئیحتیماله، ژبهر کو ههموو ئیزدی ئیددیا دکن کو کتیبا پیروز نا وان ب خوه ههبوویه، ل گهل قی هندی کو شهوتیبه ئان ژی هینا ل مالا پیر ئان شیخه کی ده بی خوه یکرن (بی ههلگرتن)، دبه کو:

ئەڭ كتيب ب راستى ھەبوو"

فكرا هـ مبوونا كتيبا پـ يرفز ئا ئيزدياتييي ل ژير كارتيكرنا پهستا "اهـل الكتاب" (گه لي كتيب "ئا ييرفز") ده دهرهات؟

¹ کهرمهلیت، تهریقهته که کاتۆلیکه کو د سهدسالا ۱۲ ئان ده ل چیایی کارمیّلی هاتیه دانان و ناقی خوه رای ههر را وی چیایی وهرگرتییه.

Bittner: 1913. 2

دفی ل شر نافی تهکسته که دینی یا دیتر نا نفیسکی ژی بینن، "مشوور". ل گوری ترادیسیونی ٤٠ مشوور همبوون. من بهیستییه کو چهند مشوور هیژ مانه، لی به لی من ب چافین خوه دو مشوور دیتن د مالین پیران ده: یه ل ل کوردستانا ئیراقی و یا دن د ناف ئیزدیین ئهرمه نستانی ده (یا دویی ب نافی " مشوورا ره شبه له ك" تی ناسین). نه ز ل سه ر داخوازا وان پیران نافین ئوجاخین وان فر نانفیسم.

⁴ اهل الکتاب (ب عهرهبی، "گهلی کتیبی - نا پیروز - ")، د بیرا نیسلامی ده ئه و دیتنین وه ک جهوویی، خرستیانی و زهرده شتی کو خوه دانی کتیبین سهماوی نه (بو نموونه، تهورات، مزگینی، و نافه ستا)، تینه جوداکرن ژوان دینین کو کتیبین وان نه ل سهر نهساسی و محیین نیلاهی نه.

ب یا من ئیزدیاتی ل سهر بنگهها ترادسیقنا ده فکی بوو و نها ژی وهسا یه، و چافهریبوونا یه کتیبا پیرقز، یا راستی، موهتهمه له لی ب ئیحتماله که مهزن بینه تیجهیه. وهسا دیاره کو ریکا دورستتر ئهوه کو ههموو ته کستین دینی پین ههیی و راست وه ک عهده ته که دینی بینه قهبوولکرن. مهسه له، ئهم ل ئافه ستایی بنیرن، کو یا راستی نه یه ک کتیبه ئهو: ئافه ستا به رمایین بره که ته کستین پیرقز ئین زهرده شتییی یه.

بنگهها باوه ری و ریتوه لین ئیزدیاتییی ب گشتی د ترادسیونا ده فکی ده یه، ئانکو د وی ئه ده بیاتا دینی ده کو ب چه شنین جهی یین پویه تیك و په خشانا دینی شکل دگره: قه ول، به یت، مسحابه ت، دوعا و دروزگه، ته رقین و شه هده تییا دین ، و هه روها چیروک، چیقانوک، مه عنا، هند. بکارئانینا تیرمین جودا ژبو کاته گوریین جوور ب جوور ئین ته کستین دینی یین ئیزدیاتییی، ژبه ربکارئانینا مه خسووس نا فان ته کستین پیروز پرگرینگه: د موناسه به تین جهی ده تینه خوه ندن. جارنان مروف دکاره ببینه کو تیرمین "قه ول" و "به یت" ل ده وسا هه فه اتنه بکارئانین، لی به لی نه فه یه که پرکیم جاران پیک تی.

سالین ئاخر ئین ۱۹۷۰ئان و ده سالین داویی، پرانییا ته کستین دینی د ناق ئیزدیین ئهرمه نستان و ئیراقی ده هاتنه به رهه فکرن و به لاقه کرن ژ گالییی برایین پروف. د. خه لیلی جه لیلی خه لیلی خوف. د. حه جییی خندی (ل ئه رمه نستانی) پروف. د. کرییین بروک نه د. خ. ج. راشق ه خدر پیر سلیمان به ده لی

¹ تی ده "ویدیوفدات"، "فیسپیراد"، "خورده نافهستا"، "یاسنا" (ل گهل سروودین دینی گاتهایان)، "یاشت". لیتهراتوورا پیروز نا زهردهشتی ژی دیسا د فارسیا نافینی (پههلهفی) ده هاتیه پاراستن، کو ئهو ژی پیروز تی زانین، وه کی: بونداهیشن (نافراندن)، مینوگ-ی خراد (روحی نرفانی)، دئینکارد ("رهفتاری دینی")، هند.

تهرقین و شههدهتیا دین وهك دوعا تین حهسابكرن.

³ جەلىل، ئۆ. و ج. ۱۹۷۸، يېرېۋان" جەلىل، ئۆ. و ج. ۱۹۷۸، مۆسكڤا.

⁴ كرييينبرۆك / رەشق ٢٠٠٥.

 $^{^{5}}$ رهشق، خ. ج. ۲۰۰٤.

⁶ سليمان، خ./ خهليل ج. ۱۹۷۹.

فهقیر حهجی (ل ئیراقی) و د هنه ک چافکانیین دن ده . ژنها قه نهم دکارن ب دلنیایی بیژن کو ئیزدیاتی د ناق مهرحه له یه که نوو یا کاودانی (پیشکه تن) ره ده رباس دبه ، واته ، ده رباسبوونا موحته مه ل نا بق ترادسیقنا نقیسکی .

ئیزدی ههرگاهٔ بترس بوونه ل همبهر نقیساندنا تهکستین دینی و خوه ژهی یه کی پاش هه دانه. ههر چهند بهری ئیزدیان ژئهرمهنستانی قهولین دینی نقیساندبن ژی (ئان ژی هشتن کو ئهز هی یه کی بکم)، ب تهنی ب حوبرا سور (ئان ژی رهش) نقیساندنه، تو جاری نه ب حوبرا شین. هنه ک ئیزدیین ئهرمهنستان و ئیراقی باوهر دکن کو هه که کهسه ک ل تهکسته که پیروز بنهیره دبه کو کور ببه. ئه ههموو راستی پشتراست دکن کو جهم ئیزدیان، تهکستین دینی یین نقیسکی خوهدان تهبیعه ته که تایبه ت، سرو نه پهنی نه.

دیاره کو دقی ئیزدی ههتا دهمه که نیزیك کیشه یا کانونیزاسیونا ته کستین خوه یین دینی چارهسه ربکن. ب جیهه تا پیشکه تنا خوه یا دیروکی شه، ئیزدیاتی، د مهرحاله یی ده مایه کو ته کستین دینی هیژنه هاتنه کانونیزه کرن. دیاره کو ژبو کانونیزه کرنا وان دو پرسین سهره که دی پیش بین ل به رئیزدیان:

كيژان تەكسىت دفى د ناۋ كولياتا كانۆنى دە جى بگرن.

كى دفى دەست ب كانۆنىزاسىۆنى بكە ؟

ئیردی و یارسان ههردو ئهساسهن ترادیسیونین دهفکی نه و پرسا پروسهیه که ئورگانیزه یا کانونیزاسیونی پر ئالوز خویا دکه، نها د ناهٔ جهمهها یارسان ده، خاندانین جهی خوه دیی سروودین - که لامین "کانونیك" ئین جهی نه و ئههٔ راستی وه کیشهیه که مه زنه ل به رجهمها یارسان. ب ته نی ل ئهیالها کوردستانا ئیرانی ۱۱ خاندان هه نه کو سهباره ت ب فهرسیونین کانونیك ئین سروودین خوه یین دینی (یانی که لام) یه کگرتی نینن. پر ئاشکه رایه کو پروسهیه که بیسیسته م ئا کانونیزاسیونا ته کستین دینی یین ئیزدیاتییی دبه د پیشه دو ژه که نیزیك ده جهمها ئیزدی تووشی کیشه یا جهمها یارستانی بکه.

ا بەدەلى ف. ح. ۲۰۰۲.

 $^{^{2}}$ كانۆنىزاسىۆن - كتێېكرنا تەكستێن دىنى كو ھەموو ئێزدى وێ قەبوول بكن.

قەول و مەعنايين ئيزديان

بنه تاری قهولان. قهولان ئیزدیان ب قان که سایه تین هانی ره تینه تیکلدارکرن: شیخ فه خری ئادیان (ئانکو شیخ فه خره دین)، پیر ره شدی حهیران، دهرویش قاتان، بابه کری ئۆمه را، هه سه دی ئال ته وری، داودی بن ده رمان، ده رویش حه بیب، کۆچه ك جهم، ده رویش قوتك، شیخ هه قند، ده رویش تاژدین، ئابوو به کری جه زیری، پیر خدر، گاقانی زهرزا، لاوکی پیر، و یین دن ژی. دو قهولان ده - "قهولی بوریت فه قیرا" و "قهولی سلاقیت جارا" - نافی شیخ مه ند وه ک دانه رو قهونه ری قهولان هاتییه.

ههر چهند نقیسکارین هه ژماره که قه ولین ئیزدیان که سایه تیین دیروکی و راستی بن ژی، سه باره ت ب ئوریژینا قه ولان بیر و بوچونین جهی هه نه کو هه موو ژی به حسا ئوریژینا سه ماوی یا قه ولان دکن و هه موو پیکفه ژ ئالییی ئیزدیان قه وه لا "ئولمی خوه دی" (ئان " ئولمی خوه دی و شیخادی") ئان ژی "به حر" وه له سه مبولا زانستییا سری - تینه بنافکرن. چه شنین دن ئین پویه تیك و په خشانا دینی خوه دان قیمه ت و حورمه تن لی وه له سه ماوی نایین قه بوولکرن. په خشانا دینی خوه دان قیمه ت و حورمه تن لی وه له سه ماوی نایین قه بوولکرن. ئین دری دبیت شن کو ده و ده رویش، خاس و که ره مداران ئه و قه ولین ئیزدیان "ژ که شکوولی" یان "ژ قه ندیلی"، یان ژی " ب که ره ما خوه دی باتنی" ئانینه. ئین زدی نها دبیت شن "مه ئیمانه ژقه وله"، "ئیمانا مه ب قه ولین شیخادی یه ئیمامه". "

ئیزدیین ئیراقی ژئه فیسانه ین ئیزدیان ره تیرمین "مانیا"، "پرس" و "شیروقه" ب کار تینن. ئیزدیین ئهرمه نستانی ژی ژی ژی ره "مهعنا"، جارنان "پرس" دبیژن. لی د چهند کتیبان ده تی گوتن کو ل ئیراقی ئه فسانه یین ئیزدیان ره تیرما "چیروّك" ب کار تینن، لی ب راستی پهیقا "چیروّك" گهله که نه د دیسکوورسا دینی ده، لی ب واته یا "چیرچیروّك" ئان ژی "مه ته لوّك" بی

أ بهدهل ۲۰۰۲: ۳ كريْييْنحرۆك/ رەشق ۲۰۰۵: ۵۳.

ب گۆتنێن بەدەلىٚ فەقىر ھەجى، ^{2}

۱. گۆتن/ خوهندن. د گۆتنا قەولان و قەگۆتنا (قسەتكرن) ئەفسانەيان دە هنەك فەرقىن بنگەهى هەنە- قەول ب شىنوەيىن پۆيەتىك ھاتنە دورسىتكرن، ئى ئەفسانە چىرۆكن. زمانى قەولان بىتر مەجازى و نەپەنى" ئى يى ئەفسانەيان سادە و ئاشىكەرا يە. زمانى قەولان، ل چاق ئەفسانەيان، پىر تىكەلترە ل گەل تىرمىنۆلۆرىيەكە فىرە4" ئى ئەفسانە ب زمانى ئاخافتنى تىنە گۆتن.

مهعثا	قەول	كاتاگۆرى
پەخشان	پۆيەتىك	شـــــــــــــــــــــــــــــــــــــ
		قسەتكرنى
يەكسىەر" ئاشكەرا	مەجارى" نەپەنى	واته
كيمتر تيرم تينه بكارئانين	پتر تیرم تینه بکارئانین	تێرمينۆلۆژى
زمانى ئاخافتنى	قەدىم و تېكەل	زمان
گەلەك قەرسىيۆن: ناقەرۆك	نه زیده قهرسیون: شیوه پر گرینگه.	ڤەرسىيۆن
پر گرینگه،		
مير و ژن دكارن بينژن	ب تەنى مىر: ل ئىراقى پرانى قەولان و	گۆتن
	فهقير ول ئەرمەنستانى شىخ و پىر.	
قەگۆتنىن پەخشانى	ب ئاوازا خوه يا مهخسووس – كوبرى	ئاواز
	تى گۆتن	

۲. فۆنكسيۆن. قەولىن ئىزدىان ھنەك جاران ب شىرەيى دىالۆگىن د ناقبەرا، بۆ نموونە، عەرد و ئەزمان (قەولى "عەرد و ئەزمانى")، مەھا ("قەولى مەھا")، شىخ و ئاقووب ("قەولى شىخ و ئاقووب")، چاق، دل، زمان و نەفس ("قەولى ئاخرەتى") و ھىد. دە ھاتنە قەھووناندن. ھەر وسا ژى گەلەك جاران دىالۆگ د ناقئەسانەيىن ئىزدىيان دە د ناقبەرا ھەفت مەلەك و خوەدى / روح/ئادەم/عەرد، ھىد. دە تىنە پىشكىشكرن. نها مەعنا ئىزدىيان گەلەك جاران تىنە گۆتن:

[،] ب تايبەت فەقىرىن شەنگالى ^{1}

- ژبق شرقهٔ کرنا هنه ک قسمین قه وله کی: پرانی د ناقبه را هنه ک سه به قان ده ، مومکونه ته فسانه یین وسا د ناقبه را سه به قان ده ده ما خوه ندنی بینه بجیکرن.
- ژبق زیده کرنا ل ته مایا (بابه تین) قه ول: گه له ک جاران ل پیش ئان ژی د نافیه را سه به قان ده.
- وهك فهرسيۆنين پهخشانى يين قهولان. رۆلا فهرسيۆنين پهخشانى يين قهولان ب تايبهتى د ناڤ جهمعهتين ئهرمهنستان و توركييهيى ده گرينگ كهت كو ل وان دهران ئيزدى پر ژمهركهزا دينى -لالش- دوور دژين و فۆرما ئهدهبى يا راگرههستنا ئولمى دينى تووشى گوههرينهكى بوو.

لـهوما مـهعنا (پـرس)، ئـان ژی چـێتره کـو وهك "ئهفـسانه" و "میـت" وهرگهرینن، ب رۆلا رافهیین پرهنسیبین دینی یین ئیزدیاتییی رادبن دا کـو ب فی ئاوایی ساده هـهموو ئیزدی هیسانتر تیبگهن. بالکیشه، نابه کـو دهما قـهولان دخـووینن ل سـهر سـهبهقه کی بقه فیزن، یانی بییـی کـو سـهبهقه کی بخـووینن د درباسی یه که دن ببن. لی به لی دکارن بسه کنن و سهبه قا پیشتر ب ئهفسانه یه کی رافه بکن و دوو ره دهوامی ژ قـهول بکن. ئیزدی د هـهنگا قا مهراسیمه که گرینگ ده ژی قی یه کی دکن (نموونه: مسحابه ت).

منەك ئەفسانەيين ئيزديان ھەنە:

كو تو موقابلين وان نينن د ناڤ قەولين ئيزديان ده"

كو ئانالۆريين (نموونەيين ھەقتەرىب) وان ھەنە د ناۋ قەولين ئيزديان دە"

کو ئانالۆژیین وان ههنه د ناق سروودین دینی یین ئیزدی (قهول) و یارسانان (کهلام)ده"

كو هەڤبەش (هەڤپار)ن بۆ تەمايين (بابەتين) ئەفسانەيين ئيزدى، يارسـتان و زەردەشتىيى.

ئەفسانەيين ئيزديان كو ئانالۆژيين وان ھەنە د ناڭ تەكستين دينى يين ئيزدى، يارستان و زەردەشتييى دە

دفى لىكى لىنى دە ئەز چەند ئەفسانەيىن دىنى يىن ئىزدىان قەكىلە كو ئانالى ژىيىن وان ھەنە د ناڭ قەولىن ئىزدىان و ھەروھا تەكسىتىن يارسان و زەردەشتىيى دە. وەكى نموونە ئەز دى چەند ئەفسانەيىن ئىزديان ئىن تىكلدارى دەما ئافراندنى قەكىلە، كو سەبارەت ب ئافراندنى مانەندىيىن بالكىش ھەنە د ناڭ قان سى دىنان دە.

ئه فسانه یا ئافراندنی یا ئیزدیان ب ته سویرا قالاهییی و نه بوونا نزامی ل کایناتی ده ست پی دکه ("بهری نه عهرد هه بوو، نه عه نمان بوو، نه عهرش بوو "قه ولی زه بوونی مهکسور") "نه عهرد هه بوو نه عه نمان بوو، نه چییا نه سکان بوو" دوعا باوه رییی.، سه ب. ۱۱"). دوو ره خوه دی نزامه ک ("حه د و سه د") دانی ل کایناتی ("هنگی "خوه دی" دانه حه د و سه ده" قه ولی زه بوونی مهکسور""). د تراد سیونین ئیزدی و یارسانان ده، خوه دی، ل زمانی به ری ده ما ئافراندنا دنیایی، "دو په کافراند ("په دشی من ب خق ئه فراندی دو پا به یازایه "قه ولی بی و ئه لف سه ب. ۲ می کو د فقرما ماده یی ده نه بوو. خوه دی نه و ژ نوورا خوه یا پاک ئافراند ("په دشی من دو پژ خق چی کر" قه ولی شیخو به کر و ب ته نی خه و له بوو د ناق دو پی ده ("په دشیا ل ناق دو پی ل خه وله بوو" دوعا باوه رییی.، بوو د ناق دو پی ده ("په دشیا ل ناق دو پی ل خه وله بوو" دوعا باوه رییی.،

يىر تۆسىنى قەرق.

[،] بەدەل ۲۰۰۲: π " كرٽيٽنبرۆك/ رەشق ۲۰۰۵: ۱۰۶.

³ پیر تۆسئى قەرق.

 $^{^{4}}$ بهدهل ۲۰۰۲: 7" کرێیێنبرۆك/ رهشۆ ۲۰۰۵: ۷۲.

⁵ مەروانى خەلىل.

⁶ بهدهل ۲۰۰۲: ۳ کرییینبروک/ رهشو ۲۰۰۵: ۱۰۶.

ب باوهریا زهرده شتییان "مه کانی فره ه ئی روّناهییی" هه بوو، کو ئاهورا — مازدا ل وی بوو ("...ده فه در روّناهییی مه کانی ئوهرمازده، کو ژی ره روّناهییا مازدا ل وی بوو ("...ده فه در روّناهییی مه کانی ئوهرمازده، کو ژی ره روّناهییا بیداویی دبیدوی دبیدوی دبیدوی دبینان ده دنیایه که ئه نوّته دریك ئان ژی خه بری — ماده یی هه بوو و دوو ره مه رحه له یا جودابوون و گوهه درینا هنه ک دیارده یان پیکهات. پشتی هنگی، خویابوون و ته جه لییا وان چیبوو و ئه قدیارده هاتنه سه رئه دری به ری ئافراندنا فی دنیایی خوه دی هه فت مه له ک نافراندن کو سه روّکی وان تاووسی مه له ک (ئیزد.)، پیر بنیامین (یار.) هاتییه تایینکرن، و د دینی زهرده شتییی ده ئاهورا مه زدا ب خوه د کورموگونییا ئیزدیاتییی ده ئافراندنا باده م، نیزیاتی ناده م، نیزیات و مروّفاتییا کو وی ب خوه ئافراندنه و هه روها تیکلداره ب ده رباسبوونا ژده مه که میتولوژیک بو ده مه که دیروکی به ری وی، خوه دی هه موو

د شهمایا ل ژیر ده، گرینگترین خالین وهکهه هٔ کوزموّگونیین سی دینان ده هاتنه دهستنیشانکرن:

زەردەشتى	يارسان	ئێڒدياتى	كاتەگۆرى
نوور جه و مهکانی	X	X	خوه دی دوړه ك ئافراند ژ نوورا خوه
ئۆھرمازدە (گېند،،			يا پاك
فر١: ١-٢)			
X	X	X	خوهدي ب تهني خهوله بوو ل وي
X	X	X	جوودابوون و گوهههرینا هنه
			دياردهيان
X	X	X	دنيا ئەول ب شيوەيئ رووھانى و دوو

پرۆف. كرێيێنبرۆك وەسا دفكره كو "ئاشكەرا يە كو ئەو موقابلىّ "ئەسمانىّ كەڤرىّ تەنگ"ە كو ئافرىنا پێشى يا د مىتا بەرى — زەردەشتىيّ دە د ناڤ خوە دە دحەواند $\cdot$ " (كرێيێنبرۆك ١٩٩٢: ٦٨).

ره ب شیوهیی ماددی هاته نافراندن.			
هەفت مەلەك	X	X	X
ھەفت مەلەك بەرپرسىين قى دىيايى نە	X	X	X
هـ الله الله الله الله الله الله الله ال	X	X	X
مەلەكان			

چهند ئەفسانەيين ئيزديان هەنه كو ئەم دكارن ئانالۆرثيين وان د ناڤ سىروودين دىنى يين ئيزدى و يارسانان دە و ھەروھا د تەكستين دىنى يين زەردەش تىيى دە پەيدا بكن. نها ئەم چەندەك روان قەكۆلن.

١. بيبتاعهتييا روح.

ئەفسانەيەكە ئۆزدىان ھەيە كو بەحسا نەگوھداريەكە روح كو سەرى پېشى نە دخوەست تۆكەقە قالبى ئادەم. پىشتى كو ھەفت مەلەكان داخوازىن روح قەبوول كرن، ھنگى روح چوو ناڭ قالبى مرۆڭى پىشى.

ئەفسانەيا ئۆرديان (كوردى – كورمانجى)	ھەۋمار
دیسا قییا آروحی بهر قالبی بکهن، دیسا ئهوی روحی داخوازیت خن کرن.	١
كن: "وهختى ئەز بكەۋمە بەر ۋى قالبى دا، وەختى ئەۋا بتە بەشلەر، ئەۋ	
بەشەر دى خىرى پى ھەبن، دى شەرى پى ھەبن". گۆ: ھنگى كى تەحەملا	
وى خەلەتىيى دكەت؟" گۆ: "وەختى بتە بەشەر و نەفسا وى ھەبت، ئەو	
نه فس ههر تشتی دخوازت. هنگی ئه و ئینسان دی گهله ك سووج و	
گونه هکارییا ژی بکه ت. وه ختی نه و نینسان بمرت، حساب یا ناخره تی	
سەر رووچى يە يانى سەر قەلبى يە؟".	

من قەرسىقىنىن قى ئەفسانەيى يىن پر نىزىكى ھەق قەيد كىن. ل ناق ئىزدىيىن ئەرمەنستانى: پىر تۆسنى قەرق، شىنىخ ھەزىزى مراز" ژ تركىيەيى: پىشىمام ھەسەن، فەقىر ھەلى" ژ ئىراقى: مەروانى خەلىل، فەقىر ھەجى.

² خوەستى.

مه لايكا گۆتى: " نا، قالب پيش ئاخى چينبوويه، دى چته ناۋ ئاخى، دى	۲
بته ناخ. به س حه ساب دمینته سهر روحی. روح نامرت! "گن: ئهز نه که قمه	
بهر". گۆ:"ئەز بكەڤمە بەر قى قالبى دا؛ من داخوازينت خىق يينت ھەين".	
گۆتن: "داخوازىيىّت تە چى نە؟"	
گف: من دفينت شاز و قدووم همهن و پيشييا روحي دا بچن".	٣
گۆتنه: "ئەرى". گۆتى: "من دقيت خەرقىه ھەبت، من خەرقىه كەن!"	
كۆتن" "ئەرىخ! " كۆ: "من دقينت ھەفت مەلايكا خىق بەردەنـ، بەر قالبى	
بهرى من! و من دفيت ئه زبچمه به هشتى. ئيك ژ مه لايكا بق من ببه ئيمان،	
ل بهشتیّ گەریّت…".	
هنگی داخوازیّت وی مهلایکا قهبوول کرن. ههفت مهلایکا بهری روحی خق	٤
بهردانه بهر قالبی. مهلایکا ب رهنگی سوری دهرکهفتن کید چافا را، کیدا	
ده شي را، ئيد گوها را، وه ختي روح كه فته به ري، شه و قالب ل عه ردى	
ناخ بوو و بوو خرون و گوشت، بوو خوون و گوشت، هـ ژبيا، هنگـي ئـادهم	
روونشت.	

ئه م دکارن ئانالۆژىيا قى ئەفسانەيى د قەولى ئىزدى يى "قەولى زەبوونى مەكسوور" دە ببينن: لى بەلى كتەكتىن ئەفسانەيى زىدەترن و ھەروھا بەحسا ھنەك بابەتان دكە كو د قەول دە ئاماژە ب وان نايى كرن. ئەم دى نها وان پارىن ئەفسانەيى قىاس بكن يىن كو ئەم دكارن د قىم دە ژى رە ئانالۆژيان پەيدا بكن:

[&]quot;شاز و قدووم" ئهم دكارن د ناذ قهولان د، ببينن، كو تى واتهيا "دهف و شباب".

روح ژ مهلهکان خوهست کو تێکه ثنه قالبی ئادهم، و د شی ئه فسانه یی ده مهله ك تێکه تنه قالبی ئادهم و ژی ده رکه تن. د قه ول ده ئهم دبینن کو ب تهنی به حسا تێکه تنا ناهٔ قالبی ئادهم هه یه، نه یا ژێده رکه تنی بالکیشه، د فارسیا کلاسیك ده (ب تایبه تی د سه دسالین ۱۱–۱۲ ئان ده) لێکه را "دهر ئامه ده ن"، کو سینونیما (هه مواته) "ده رکه تن" ئا کوردی یه، دهاته واته یا "دهرکه تن"، نی د فارسیا هه شچه رخ ده تی واته یا "تێکه تن"، "چوون تی ده"، گهلو ئهم دکارن ته خمین بکن کو د کوردی ده ژی شی لێکه ری واته یه که وه سا هه به د کورمانجیا که فن ده ؟.

ژ قەولى زەبوونى مەكسوور ^ا	ژ ئەفسانەيى (كور <i>دى -</i> كورمانجى)
گۆ، روحى، بۆچى ناچىيە ناڤە؟	گۆتىن: "داخوازىت تە چى نە؟"(٢)
هه تا بق من ژبانا نهئين شاز و قودوومه	گۆ: "من دقينت شاز و قودووم ههبن و
نیقه کا من و قالبی ئادهم پیغهمبه رزور	پيشييا روحي دا بچن"(٣)٠
تخوومه.	
هەفت سوپ ھاتنە ھنداقه.	هەفت مەلايكا بەرى روحىي خىق بەردانــە
	بەر قالبى(٤).
روح هات و تى را گهەيى، لەو جەسەتى	وه ختى روح كەفتە بەرى، ئەو قالىب ل
ئادەم پىغەمبەر كەريا گۆشىت و خوون،	عهردی ئاخ بوو و بـوو خـوون و گۆشـت،
ئادەم پىغەمبەرهــــــــــــــــــــــــــــــــــ	بوو خوون و گۆشت، هژییا، هنگی ئادەم
هورییا، خوون تی گەربییا.	روونشت.

د قی ئەفسانەیی دە ھنەك خالین گرینگ ھاتنە بەحسكرن كو د قەولی دە ئاماژە پی نایی كرن:

خالێن گرينگ	ژ ئەفسانەيى (كوردى –	ھەۋ.
	كورمانجي)	
یانی روح، سهری پیشی پاك و بینگونههه.	گن، "وهختى ئەز بكەشمە بەر	١
	فى قالبى دا، وهختى ئەشا بته	
	بەشەر، ئەۋ بەشمەر دى خىدرى	
	پے ههبن، دی شهری پسی	
	.".	
خاله که موهیم ههیه ل شر، کو قسمهن	گۆ: الهنگى كى تەھەملا وى	
ههبوونا تشتین بهد (خراب) ل شی دنیایی	خەلـەتىيى دكـت؟" گــــــــــــــــــــــــــــــــــــ	
نیشان دده: بهشهر دی خوهدانی نهفسی به	وهختى بته بهشهر و نهفسا	
كو ئەو نەفس بەرپرس و سەبەبى ھەموو	وى هەبت، ئەونەفس ھەر	

 $^{^{1}}$ مەروانى خەلىل.

گونههین مروفانه.	تشتى دخوازت. هنگى ئەو	
	ئينسان دئ گەلـەك سـووج و	
	گونه هکارییا ژی بکهت.	
پرس و لۆمەيين شان گونه هان دى ل كى	وه ختى ئە ئىنسان بمرت،	
بن؟ وهختى دمرن، حسابا ئاخرەتى دى ل	حساب یا ئاخرەتى سەر روحى	
سەر روحى يان قالبى بە؟	يه ياني سهر قالبي يه ؟"	
مەلەك دېيزه كو حساب دمينه سەر روحى و	مهلایکا گۆتە: "نا، قالب پیش	۲
روح نامره.	ئاخى چىنبوويە، دى چىتە ناۋ	
	ئىلخى، دى بتە ئىاخ. بەس	
	حهساب دمینته سهر روحی،	
	روح نامرت!"	
تر دخوازه:	روح بي	
خەرقە.	گن: "من دفينت خهرقه ههبت،	٣
	من خەرقە كەن!"	
دڤێ بەرى روح، ھەفت مەلەك تێكەڤنە ناڤ	گۆ: " من دڤێت هەفت مەلايكە	
قالبي ئادهم.	خۆ بەردەنە بەر قالبى بەرى	
	من!	;
چوونا بەھشتى.	و من دفيت ئه زبچمه	
	بەھشىتى.	
يه ك ژ مهله كان دفي ببه ريبهري روح د	ئيك ژمهلايكا بق من ببه	
بەھشىتى دە .	ئىمان، ل بەھشىتى گەرىيت	
مەلەك ژ قالب دەركەتن و ھەتا قىنگا ئىنىزدى	مــهلایکا ب رهنگـــی ســوری	٤
باوهر دکن کو ئه و شوون و ئیشارهتین خوه	دەركەفتى: ئىد چاقا را، ئىد	
(كو مەفت حەبن) ئى ھشتن.	دهڤي را، ئيد گوها را، …"	

ب یا کتیبا زهرده شتییی بوونداهیشنا مهزن، سهری پیشی فراقاشییان نهخوهست بینه سهر دنیایی لی دوو ره قهبوول کرن (فر. ۳: ۳۲–۳۶):

وهرگهر (کوردی - کورمانجی)	پەھلەۋى	ھەۋ.
تاهورا مهزدا مهراسيما روحانى يهزيشن	Aûhr-mazd, awâ	74
ئیجرا کر ل گهل نهمرین خیرخواز ل	A-mahra-spendan, pa	
راپتوین گاهی. وی (ههموو مهخلوقات)	~~-~~	
دورست كرن د هه نگافا (ئيجراكرنا)	Yazisn frâz sâkht;	
يەزىيىشىنى دە" پىشتى كىو ب شىوور و	L	
فارقهارين مرقفان قابليهتا فكرينك		
دایــــــــــــــــــــــــــــــــــــ	1	
زانیاریان ب سهر بهشهران ده نانی، وی	,	
پرسى: اته كيژان پئ خوهشتره دهما	Khrat-î har-visp-âkâsîh	
کو ئەز تە ب ژیانەكە مادى دئافرینم:	pa martômãn frâz bôrta	
تو دی بهربهریی بکی ل گهل دروژ د نافد	gûpt, ku: "Katâr-tãn	
هه بوونا به رجه سته کری ده، و تو دی	sût-aûmand-tar sahêt,	
دروژ ژبهین ببی، ئهزته موکهممه ل و	ka-tãn bê ô gêtâh	
نهمر بکم د داویی ده، و ته دیسا ساز	brêhînom: tan-kartîhâ	
بکم د ژیانا مادی ده، دا کو تو نهمر	awâ Drûj bêkûkhsît, û	
ببی، نهههرفی و بیدریمن هاه هاه ایی"	Drûj bê-awa-sahînît,	
ئان، پێويسته ههتا ههتايي ته بپارێزم ژ	vatãn pa fra-jãm dûrest	
دژمن؟"	an-ôsa awâz vî-râyêm,	
	vatãn awâz ô gêtâh	
	dahom, hamaî gâs a-	
	margua-zarmân, awê-	
	hamê-mâl bawît, ayûp-	

ا "نهمریّن خیرخواز" یانی ئامیّشا سییّنتا - (Phl. Amashaspand). بلندترین ههبوونیّن (وجوود) روحانی کو جارنان ژیره "سهرهك مهلهك" ژی تی گوّتن و ژ ئالیی ئاهورا مازدا قه ژ بو کو ئالیکاریی لیّ بکن هاتنه ئافراندن (یاشت ۱. ۲۰، ۳. ۱–۳، ۱۹. ۱۸). ل گهل ئاهورا مهزدا ئه ههفت خوهداییّن ب ناقی Amesha Spenta ("نهمریّن خیرخواز") پیّك تینن کو بیّ جارا یه کهم د Yasna Haptanghaiti (یاسنا ۳۹. ۳) ده ئه ق ناق تی دیتن.

	tãn hamaî pânayîh ez Aîba-gat âwâyet kartan?"	
(وان) فاروّهاریّن مروّهٔان دیت ب خیّرا حکمه اهموو زانیاریان، خرابیا کو دی ل بهر نههریمه نا له عنه تی و بیّزهرهریا نیهایی یا درمنی بهاتا سهر دنیایا مادی" و وان قهبوول کر کو بچنه دنیایا مادی، دا کو نهمر و موکهممه ل بن دیسا، د زیانا مادی یا ناخرین ده، هه تا نهبه دیه و بیّشکه تنا نهبه دی.	[Vasãn] dît Fravahr-î martomãn, pa ãn Khrat-î har-visp-âkâsîh, anâyîh i ez drûj Ahri-man, andar gêtâh, patas rasêt, û awadûm awê-hamêmâlîh-î ez Pêtî-yâra; û dûrest û an-ôsa awâz bawisnîh î pa tan-î pas-în, andâ hama u hama-rûbisnîh râ, pa sûtan-î ô gêtâ ham-dâtastãn bût-hend (GBnd. 3: 23-24).1	Y£

II. بيئيتائهتيا عهرد.

د هەردوو ترادیسیۆنین ئیزدیاتی و یارسانان دە تەمایەك (بابەتەك) هەیـه كـو ئەردى — عەرد (ئیزد.)، خاك (یار.) كو دى ببا قالبى ئادەم، قەبوول نەكر كو ببـه

ئەو قالب.

ئەفسانەيا ئێزديان (كوردى - كورمانجى)	ھەۋ.
بهس عهرد نهمهیی، نهبوو تاخ. مهلایکا یید مایین و رب العالمین، سورا وی	١
چوویه ب قەندىلا، چوویه ب ئەزمانا و عەرد نەمەیى! خق لېك نەدا. گخ،	
دەنگ ھات. دەنگ ھات ژ عەردى. گۆ، گۆتى: "ھوون دى من بۆ چى	

¹ Zand-Ākāsīh, 1956: 44.

چێكەينە؟" گۆ، مەلائىكا گۆتى:" ئەم دى تە چىێكەنە، ئەم دى بەشەرىي	
سەر تە چىكەين، و ئەۋ بەشەريەت دى تە ب كار تىنىد."	
گۆتىن:" ئەو بەشەريەت، دى خەتايىت وى ھەبن ئان نا؟" گۆتىن: "خەتابىت	۲
وى ژى پيك هەبن". گۆتى، "چەنگوو خيرا وى ژى دى هەبت و شەرى وى	
رى پى ھەبت. " گۆ، ھنگى عەردى گۆت: "ئەز خۆلىك نادەم! ئەز	
ناجهبرم! " مه لايكا گۆتى: "داخوازا ته چپه ؟"	
كۆ: ''هوون بۆ من قرارەكى بىنن ژخودى: چى گاڤا بەشەريەت سەر قى	٣
دنیایی زیده بوون، و سووج و خهتا و گونهیت شی بهشهریهتی بوونه که له كه	
وه ختى ئەز شىكياتا خىق بگەينمە ئەزوورا خىق رب العالمىن، لازم (ه) ئەو	
رهب العالمين شكياتا من قهبوول بكهت! لازم (ه) شكياتا من قهبوول بكهت،	
و ب رەنگەكى رب العالمين ئەو بەشەريەت خراب بكەت.	
قينجا قرارا عەردى گەل خوەدى ئەو بوو، گەل گاڤى، كفر سەر قى عەردى	٤
زیده بوو، چی گافا ئەفى عەردى شكیات ل ئەزوولا رەب العالمین ل وەختى	
كرن، بهديلى كهن، لازم رب العالمين في عهردي پاقر بكه. ئاشقا ري خهبهر	
دا، يانى گۆتن رب العالمين: "داخوازا عهردى ئەڤا يه". گۆ، گۆتى:" من	
قەبوول كر". وەختى خودى قرارا وى قەبوول كر، عەردى خۆ لىك دا. °	

لیّ به لیّ با به تا عهرد و شهرتیّن وی ژبق مهین و خوه لهه قدانی د وی چ قانق و گه فسانه یا به هسسکری ده دری نافه رقکا (قهولی زهبوونی مهکسوور). درقه و زهبوونی مهکسوور) ده تی گوتن کو چیبوونا عهرد به ری قوتنا عاجیه و قوتنا مرقفان بوو. ههروها د (قهولی زهبوونی مهکسوور) ده تی گوتل کو عهرد مه یی ته نی وه ختی لالش ژئه زمانی ها ته خواره:

ا چەئكور.

 $^{^2}$ گونەھىيت ^{2}

³ شكاي<u>ن</u>تا .

⁴ بگەھىنمە،

⁵ ئەڭ ئەفسانەيا ئىزدى ژپەيقىن مەروانى خەلىل ھاتىيە نقىساندن.

عەرد مابوو يى بوھتى و ب خدوودەكى خودتى عەزيزى من، عەرد بى سورى نەتەبتى.

بهعدی چل سالی بهژماره عهردی ب خوّ را نهگرت هشاره ههتا سکانی لالشیّ ب ناهٔ دا تینه خواره. ۱

ب یا دینی ئیزدیاتیی، د ته قایا رابردووا دنیایی ده سی توفان هه نه، کو هه که ئه م پشتا خوه بسپیرنه ئاگه هییین خوه یین ژ قی ئه فسانه یی، ئه م دکارن قان سی توفانان وه کی "پاککرانا" دنیایی ژ گونه هین مروقان شروقه بکن. گهله ك مروق، لی نه هه موو، دی بمرن ژ به روان. ب قی ئاوایی سی توفان هه نه د دیروکا دنیایی ده: توفانی ئاقی (ژی ره "توفانی نه بی نوح" ژی دبیژن)، توفانی ئاگر دنیایی ده زر به رسه ری مه زن رابه) و توفانی با (دی به ری ئاخر زه مانی رابه (به ری روژا ئاخره تی)".

ئەم دكارن ئانالۆريا ئەفسانەيا بېئىتائەتا عەرد يا ل رۇرى د ناۋ سروودا دىنى (كەلام¹) يا يارستانان دە ببينن، كو دبېرد:

وهرگهر (کوردی – کورمانجی)	کوردی – گۆرانی	ھەۋ.
فەرمان دا مەلەكان، برى من عبرائيل	Farmâ malakân akhî	٥
	Cîbrâîl	

¹ ب يا فەقىر ھەجى.

² وهختی من لیکولینین خوه یین قادی ل ناهٔ ئیزدیین ئهرمهنستانی و ئیراقی دکر، من چهند فاریانتین ئه نسانه یه کی نفیسینه، کو به حسا نهبی نوح و توفانی ناهی دکن، ای نهو گهله کی باشقه نه.

³ ب یا پیر تۆسنی قەرق، شیخ عەزیزی مراز.

^ک سرودهای دینی یارسان، ۱۳٤٤: ۲۷ – ۸۱.

⁵ ب دیتنا من، ل شر گهره که واته یا دن نا "اخی" (ب عهره بی، "بری من") هه به.

بچن و خاکی بینن ژ کووهی سهراندیل.	Bichin khâk bârin ez kû	٦
	Sarândîl	
بەلكە بنيادى ئادەمىزادى چىكەم.	Balkay bonyâdê	٧
	âdamîzâd kaym	
دلي ئادەمى ل ڤي دنيايي شاد كەم.	Dalê âdamî vay dinyâ	٨
	shâd kaym¹	

وهرگهر (کوردی – کورمانجی)	کوردی – گۆرائی	ھەۋ.
مەلەك يەك ب يەك داخل بوونە خاكى	Malakân yak yak	١
	dâkhił bîn va khâk	
ب هـوکمێ پادشـاهێ پــر - مـووجيزه ٔ و	Va hukmî m'eacîz	۲
بێڗ <i>ڛ</i>	pâdishây bê bâk	
ئەرد ھاشايى ⁷ كر، ب گرى و نووزەنووز:	Khâk hâshâ makard	٣
	magrêvâ shîvan	
تاقهتا ئادهم نينه ل بال من.	Âmânan tâqat âdamîm	٤
·	nîyan	
مەلەك يەك ب يەك ئەرز كرن بق شاھ:	Malakân yak yak arz	٥
	kardan va Shâh	
ئەرد ئادەم ھاشا دكە.	Khâk âdamî makarû	٦
'	hâshâ	
(خوهدي) زوو فهرمان دا عهزرائيل:	Farmâ 'Azrâ'îl va tâb,	٧
	tâcîl	
"تویی مهمووری (ئانینا) ئهردی ژکوهی	Tu ma'amûrê khâk va	٨
سەراندىل".	kûy Sarândîl. ⁵	

¹ Sorudhayî Dînî-ye Yaristan, 1344: 76-77.

 $^{^{2}}$ مووجیزهکه ر ^{2} مووجیزه که ر ^{3} یه نمی "قه بوول نه کرن"، "عره د کرن"، ^{4} خوه دی.

⁵ Ibidem: 78.

وهرگهر (کوردی – کورمانجی)	كوردى – گۆرائى	ھەۋ.
عەزرائىل بهيرس داخل بوو خاكى	'Azrâ'îl va qâr dâxił	1
	bî va khâk	
ب هــوکمێ پادشــاهێ پــر – مــووجيزه و	Va hukmî mu'acîz	۲
بێتر <i>س</i>	pâdshây bê bâk	The state of the s
خاك حاشايي كر، ب گري و زارهزار:	Khâk hâshâ makard	٣
	magiravâ zâr zâr	
(سۆند ب) ئەو خەشىم و نازا خوەدى	Baw khashm û nâz	٤
·	bînây Kirdigâr	
عەزرائىل زەرە رەھم نەئانى دائ خوە	'Azr'âîl zarrê râm	٥
·	nâward va dił	
سەرەك موھكەم بەست ب عەردى	Nîshê sar kacêsh	٦
	mahkam vast vagił	
قووهت دا شاپهران و رابوو سهر باسكين	Quvvat dâ shâhparr	٧
خوه	va câ vêrêzâ	
پهرواز دا و قهنشت ل سبهر ههوا.	Bâł dâ va ham nîsht	٨
	va rûy hawâ.2	

وهرگهر (کوردی – کورمانجی)	کورد <i>ی</i> – گۆرانى	ھەۋ.
خاك ئانى دانى ل هوزوورا شاھ	Khâk âvard nîyâ va	,
	huzurê shah	
گۆت: من واعده يا خزمه تا خوه ب	Vaday khidmatim	۲
جى ئانى	âvardam va câ	
شاه گۆت مەلەكان برى من جەبرائيل	Shâh vât: malakân akhî	٣
	Cibrâîl	

ا باسك. 2 Ibidem: 79.

ئەڭ مستا ئاخى بكن ھەۋىر	Âw mishtê khâka bêkayn va xamîr	٤
ژ ڤێ خاکا پاك هەڤىرى دورست بكە	Âw khâk tayâr khamîrish bisâz	٥
ئادەم ئىجاد بكەن ب داسسۆريا راستەقىنە	Âdam îcâd kan va sidiqê nîyâz	1
ب چار ئونسوران ھەۋىر دورست كرن	Va chihâr 'inâsar khamîrish sâkhtan	٧
ب شكلي مهولا قهلبي وي لي كرن.	Va shiklî mawlâm qâlbish sâxtan ¹	٨

III. دار

مۆتىفا بنگەھى يا كۆزمۆگۆنىي دامەزراندنا مەركەزەكە ئەسمانى يە، كو تەخەر ژى رە "مەركەزا دنيايى" تى گۆتن و ب تەمامى پىرۆزە. مىھقەرا دنيايى تەخەر ژى رە دەرباس دبه" و ب قى ئاوايى ئەڭ مىھقەر عەرد و بەشسەريەتىي ب كورتترين رىكى رە گرى ددە ئەسمان و ئافرىنەر. ئىھتمامەكە مەزن ھەر ژبەر قى ھندى يە كو ب باوەريىن ترادىسىقنەل ئىن ملەتىن ئاسىيايا ناڤىن دە "جھى تايبەت لىسىەر مىھقەر، چىيا، سىوتوون، تەختى پادشىيا (قىرال)، دارا كۆزمىك (دارا رىانى) هادى دە رەدرىيەت مىھقەر رىانى دە دەل سەر جھى تايبەت مىھقەر بىلىنى كو ئەو دارەكە ب ناڤى "دارا ھەرھەرى" (يانى دارا بىداويى).

د ئیزدیاتیی ده: ئهفسانه یه که مه به د ناف ئیزدیان ده ل سهر زمانی بهری دهما ئافراندنا کائیناتی. ئه فی ئهفسانه دبیژه کو بهری بههر هه بوو (ئان ژی د هنه که فهرسیونان ده، دهریا)، و د نیفه کا به هری ده دارا ههرهه ری شین بوو بوو. ل سهر فی دانی تهیره کی سپی و مهزن و ه نووره کی و ئه و خوه دا ب خوه بوو.

¹ Ibidem: 80-81.

Toporov 1973: 114. ²

Litvinskiy 1975: 257. 3

جبرائیل ب شکلی تهیره کی ل کیّله کا دارا مه زن بوو، لی مهله ک جبرائیل نه دزانی بی نهو کی یه کیّله کا وی، هه تا کو ب نالیکاریا مهله ک شیخسن تیگهشت کو تهیری سپی یی وه ک نووره کی ل سهر داری، نافرینه ری وی یه به س پشتی هنگی نافرینا دنیایی ده ست پی دکه . گهله ک نیّزدیین ژئیراق، ترکییه و نه رمه نستانی نه ف نه فسانه (ژمن ره گوتن .

ر من ره دورن.	
ئەفسانەيا ئێزديان	ھەۋ.
ئه دنیا به حربوو. داره که د نیفه کا دنیایی دا بوو. دگرتنی "دارا	١
ههرههری ". خودی ب شکلی ته یری هاته سهر فی داری دانیا. گی، جبرائیل	
هاته مقابلی وی سه کنی. هنگی مه لایکا خودی و یه ک - و- دو نه دناسین.	
جبرائيل هات ل بهر دانا.	
گن، خودی گزتی: " تو کی و ئه زکی مه ؟ ". گن، وی ﴿جبرائیل﴾ گزتی: "تو	۲
تو يى، ئەز ئەزم". وەختى گۆتى:" تو كى يى، ئەز كى مە؟" و گۆتى:"تو تو	
یی، ئەز ئەزم"، گۆ: "ئەزى تشتەكى دەمە تە، ھەرە، با قى قولىنچكا ا	
دنیایی دانه". (مەسەلە، خرابی دنیایی دانین.) یەنی دبییژن، ھاتە ئەۋ دنیا	
جبراند ههر چار ئالیی دنیایی ههر یه کی نیشانه ك دانایی. ههر جار تشته ك	
﴿ب﴾ دەڤى كر، بر ئاليەكى دنيايى دانايە. ئەو جېرائيل بوو.	
هنگی جبرائیل هاتیه نك مهلهك شیخسن و ژی پرسیار كر، گن: "تهیرهكی سهر	٣
قی داری وه کی نووره کی پرسیاری ژ من دکهت، دبیزته من: " تو کی یی، ئـهز	
كى مە؟" ﴿مەلەك شىخىسىن﴾ گىق: تىق چەدبىنىدى؟" ﴿جبرائىلى كىق: "ئەز	
دبيّرْميّ: " تو تو يى، ئەز ئەزم". "گۆ" نا! " گۆ: "ئەم ژوى نوورى ھاتنـه	
خولقاندن. ئە وخودايى مە يە! "كى: "بېزە: " تو خالقى ، ئەز مەخلوقم ".	
فَيْرًا وه ختى جبرائيل چوو دانا، ﴿خودى ﴾ گۆتى: "تو كى يى، ئەز كى مـه؟".	٤
جبرائيل هنگى گۆتى:" تو خالقى، ئەز موخلووقم". ﴿خودى ﴾ گۆتى:"رەھمە	
ل سەيدەيى تە! " يانى، شىخ ھەسەن ھۆستايى بۆ جېرائيل كر. ڤيْـرُا ھنگـى	
ىنيايى چىكر.	

أ فهرسيونا ل ژير ژپهيڤين قهولبين مهرواني خهليل هاتيه نڤيساندن.

² بدهمه،

³ كونجك، قونجك.

⁴ خالق.

ئهم دکارن ئاماژهیین بق دارا د نیقه کا به حری (ده ریایی) ده د دوعا باوه ریی ده پهیدا بکن، کو ره مین وی داری د مه کانین بلند ده و سه ری وی ل ئه ردی سیارتی یه، ب قی ئاوایی ئونسورین سه ماوی تینه دنیایی:

. . .

ههر نود و نهه ههزار سالی دارهك ژی مهکانی وی یه. ئهو بوو دارا ب ناق غهوا سهری ل خوار رههیت وی ل ههوا مهلهکا راهشت نوورا ل سهره سهرا یادشا ئیک ژی ئهوه.

(دوعا باوهريييّ، سهن. ٥-٧^١).

ئەو بوو دارا ب ناڭ خەوارە كۆك ل ھەوا سەرى ل خوارە ژ قودرەتى ئاڭ قەدخوارە

د یارسانی ده: د ئه فسانه یا کوزم کونیی یا یارسانی ده، کو پر دمینه (دشبه) یا ئیزدیان، دبیژه کو خوه دی جبرائیل ئافراند کو ب نافی پیر بنیامین ژی تی ناسین. د هنه ک قهرسیونان ده دبیژه کو جبرائیل ل سهر ئافین پیشین گهریا بییی کو ئافرینه ری خوه بناسه. نه نه نسانه یا کوزم کونیی یا یارسانی ژی دبیژه جبرائیلی کو به ری ئافراندنا دنیایی ل سهر ئافی پهرواز دده، وه کی ته یران بوو. ئه ق ئه نه نه سانه، د به رهه ما حاجی نه عمه توللاه جه یهوونابادی (ل سالا ۱۹۲۰ چ ق ره حما خوه دی (ه

 $^{^{1}}$ کرئێیێنبرۆك/ رەشق ۲۰۰۵: ۱۰٤.

Shah-nama-ye (۱۹۱۱)، مۆكرى، م. (۱۹۱۱)، كرئێێێنبرۆك ژ ڤێ بەرھەمێ كەلك وەردگرە: مۆكرى، م. (۱۹۹۱)، Haqiqat\ Le Livre des Rois de Verite: Histoire traditionelle des Ahl-e Haqq, Cild I., Teheran\Paris {Bibliotheque Iranienne 14}.

هـه ق" تــی گـوّتن ده جــی گرتیـه و پــروّف. د. کرئییینــبروّك و پــروّف. م. ر. حــامزئیی د بهرهــهمین خــوه ده ژ کتیبا وی ئیــستیفاده کرنـه. ئــه ق کتیب، بهرهه قوّکه کـه هه لبه ســتین جهیهو و نابـدی یـه ب زمانی فارســی، لی بـه لی فــورمین رهسه ن ئین که لامان ب ته نی ب زارا قایی گورانی یـی کـوردیی هاتنـه دورســتکرن. هه لبه سـتین جهیهو و نابدی، جه م یارسانان وه ك سروودین دینی (که لام) یین رهسه ن نایین قه بو و لکرن. لی به لی هه رچه ند ئه و هه لبه سـت که لام نـه بن ژی، نقیسکاری وان نه ق ئه فسانه ژ ترادیسیو نا ده قکی یا یارسانان وه رگرتیه کـو ل وی ئـه ق ئه فسانه، هه رو و کی ئـه ق ئه فسانه،

د زهردهشتییی ده: د زهردهشتییی ده ئاماژه کسه ب داری تسی کسرن. د بوونداهیسنی ده دبیژه کو "تهیری سین" تهیری ههری مهزنه ، بهری ههموو تهیرین دیتر هاتیه ئافراندن، نه ژبو قی دنیایی ، ژتهیری چهمروش ژی، کو تهیره کی میتوّلوّژیکه، سهرتره ، دادنه کیّله کا سیمورگ ل سهر تاقیّن ههمان داری — "دارا دهرمانی ههموو دهردان" ئان ژی "دارا ههموو توّقان".

د بوونداهیسنا مهزن ده بهحسا فی داری تی کرن یا کو د نیفه کا دنیایی ده شین بوو و هه تا هه تایی مهزن بوو:

¹ كرئيييننبرۆك ۱۹۹۲: ۸۸. ئەو د ھەقى قى كتىبى دە دىقىسە كو تى دە "ماتەريالىن بىشك قەدىم ھەنە، و جارنان ژ تەكستىن كەقنىر زىدەتر ئاگاھيان بىشكىش دكە...".

Hamzeh'ee, M.R., 1990: 70. 2

Bundahishn 1997: 282. 3

⁴ ئەينى بەرھەم: ۲۹۹.

⁵ ئەينى بەرھەم: ٣٠٠.

Bertels 1997: 167. 6

وهرگهر (کوردی – کورمانجی)	يەھلەڤى	ھەۋ.
وهرگهر (کوردی – کورمانجی) چاره م، وی دار چیکر" ئهول، ل نیقه کا قی دنیایی شین بوو، چهند پینگاهٔ بلند، بیتاهٔ، بیقالك، بیستری، شرین و تازه" د ناهٔ توقی خوه ده ههموو قووه تین داران ههبوو" وی ئاهٔ و ئاگر دورست کرن بو خزمه تا داری " له و ژبو هه ر قالکه که داران دلوپه که ئاهی ههیه ل سهر، و ئاگر ل بهر د مهسافه یه که چار تلی ده " هه تا هه تایی مهزن بوه ب قووه تا وان.	Chehârûm, Aûrvar dât; nazd-ist, ô mîyâna-î in Zamî, awar rôst, chand pâê bâlâ, awê-azg, awê- pûst awê-khâr, û tar, û sîrîn; vas visp sarta zûr-î aûrvarãn, andar chîhar, dâst; Vas dât, ô ayîyârîh-i Aûrvar, û Âw û Âtas; - chi, har hâvan-ê aûrvarān, âw ê srêsk pa sar, âtas chehâr angûst	هە <u>ژ.</u> ۱۱
	pîs; pa ãn zûr, hama rôst (GBnd., Fr. I, a: 11).1	

¹ Zand-Ākāsīh, 1956: 24.

ئه نجام

ههر چهند چ باوهری ب بنه تارا سهماوی یا ئه فسانه یان (وه کی یا قه ولان) نهبه ژی، گرنگیا ئه فسانه یان دیاره و ئه شکه را یه کو دفی ب ئاوایه کی جددی بینه فه کولان. ئه م دکارن بگهنه فان قه نائه تان:

بهری شیخ عادی گهلهك بیر و باوهرین كو ئهم د قهولان ده پهیدا دكن، ب فقرما ئهفسانهیان ههبوون.

وهسا دیاره کو ل سهر بنگهها ئهفسانهیان گهلهك قهول هاتنه دورستکرن. ئیرق، ئه شه ئهفسانه ژبق شیرقه کرنا قهولان تینه بکارئانین.

دفی نهم پرسه کی بکن: گهلق لیّکوّلینقان دکاره، ب ریّکا سهپاندنا ته حلیله که قیاسی ل گهل سیسته میّن دینی ییّن نه لی ههق و زهرده شتییی، ههول بده کو هنه ك بیر و باوه رییّن نیّزدیاتییی ییّن به ری ره فوّرما دینی یا د سه دسالا ۱۲ نان ده هه بوون، فه ساز بکه و ب فی ناوایی خوه ژوی ریّکا خه ته ربیاریزه یا کو دکاره وی به قه نائه تیّن شاش. نه زب خوه فی یه کی دورست نابینم، لی مروّف دکاره وی پرسیی ل فر بکه.

ئانالۆرىيىن ھەرمارەكە ئەفىسانەيىن ئىزدىيان د ناڭ ترادىسىيۆنىن يارسانى و زەردەشتىيى دە، ھەر ل گەل تايبەتىن وەكھەڭ ئىن دن ئىن د ناڭ مەراسىيمىن وان ئىن دىنى دە، دكارە مە بىگەينە وى باوەريى كو وان دىنان بنگەھەكە ھەڭبەش ھەبوو، كو دبە ئەو بنگەھ بىگەھە ترادىسىزنا (/ئىن) ھند — ئىرانى، ئان رى نىزىكى ترادىسىزنا ھند — ئاريايى، ئان رى قەرسىيۆنىن لۆكال ئىن ترادىسىيۆنا ھەرىما كوردان ئا ھەڭبەش. ئەم نكارن ب دلنيايى دەستنىشان بىكن كا كىران سىستەما دىنى پاخشانە بوو رى بۆ وان، لى بەلى بنگەھا وان ئا ھەڭبەش ئاشكەرا يە.

تيرم

چيرۆك	"چیرق، حکایه". برهکه (گیرووپ) ئهفسانه بین ئیزدیان جارنا وه ك
•	"چیرۆك" تینه بناڤکرن ل جهم ئیزدیین ئیراقی، كو قهوال و زانیارین مهزن
	قى تيرمى قەبوول ناكن و پەيقين "مەعنا"، "پرس"، و جارنا "شىيرۆۋە"
	ب كار تينن، ههر وها بنر، مهعنا،
دور	"دور، مراری، مرواری". دور، خوهدانی رۆلهکه گرینکه د کۆزمۆگۆنیا
	ئێزدياتيێ ده٠
گاتا	سروودا دینی یا زەردەشتىيى.
كەلام	سروودا ديني يا يارسانيي (ئەھلى ھەق).
کاس	"کاس، تاس". کاس رۆلەکە پرگرینگ ب جى تىنە د قەولىن ئىزدىان
-	ده. كاس گەلەك جاران دەرباسبوونا ژدنيايا ئەزۆتەرىك (سىرى) بىق دنيايا
	کوفری هیسان دکه.
مهعنا	اواته المحمد منزدديان ألله فسانه و ميتين ئيزديان ره مهعنا تى گۆتن.
	گەلەك جاران مەعنا، شىرۆۋەكرنىن قەولىن ئىزدىانن.
يرس	بنر. مهعنا.
فهول	سروودا دینی یا ئیزدیاتییی، باوهری ئهوه کو بنگههکه وان ئا سهماوی
	هەيە، پىرۆزيا بنگەھى يا ئولمى دىنى نىشان ددە.
سەبەق	بەندا ھەلبەستا دىنى يا ئىزدىيان.
سور	"سر، راز". یه ک ژ تیرمین بنگه هین ئین دینی یین ترادیسیونین ئیردی و
-	يارسانان.
شيرقه	بنر. مهعنا.

ئاگەھىدەر

فهقیر عهلی: فهقیر ژ ئۆجاخا پیری ئۆمهرخالی. د ۱۹۳۰ ئان ده ل گوندی ههمدوونی ل ترکیهیی هاتیه دنیایی. دیدارا (ههڤپهیڤین) ل گهل وی د ۲۰۰۷. ۲۰. دده، ل ئهلمانیا (Celle) هاتیه کرن.

فهقیر حهجی: فهقیر ژمریدین قهبیلا رهشی. د ۱۹۲۳ ئان ده ل گوندی گابارا، ل ئیراقی هاتیه دنیایی. باقی وی و دوو ره نه و برایین خوه قه ژسالین ۱۹۳۰ ئان و قر ده دبنه مجیورین لالشی. دیدارا ل گهل وی د ۱۳ و ۱۰٬۰٤٬۲۰۰۸ ئان ده، ل کوردستانا ئیراقی (باعهدری) هاتیه کرن.

مهروانی خهلیل: قهولبیّر (یی کو قهولان دبیّره) رُ مریدان. د ۱۹۸۱ ئان ده ل گوندی بابیری ل ئیراقی هاتیه دنیایی، دیدارا ل گهل وی د ۷۰. ۲۲ و ۲۲۰۰ ، ۱۲. ۹ ئان ده، ل ئالمانیایی (Nienhagen) هاتیه کرن.

پیشیمام ههسهن: پیشیمام ژ ئۆجاخا شیخخین شهرفهدین، ژ مالا ئادانی. د ۱۹۳۰ ئان ده ل گوندی ههمدوونی ل ترکیهیی هاتیه دنیایی. دیدارا ل گهل وی د ۲۰۰۷ ئان ده، ل ئالمانیا (Celle) هاتیه کرن.

پیر تۆسنی قهرق: پیر ژئوجاخیا کهمالی. د ۱۹۲۹ ئیان ده ل گوندی دووزکهندی ل ئهرمهنستانی هاتیه دنیایی. دیدارا ل گهل وی د ۲۰۰۷. ۱۲. ۱۳ ئان ده، ل ئهرمهنستانی (بهرروژ) هاتیه کرن.

شیخ ئەزیزی مراز: شیخ ژ ئۆجاخا شیخوبهکر، ژ مالا قاتانی. د ۱۹٦٦ ئان ده، ل ئەرمەنستانی هاتیه دنیایی. دیدارا ل گهل وی د ۰۶. و ۲۰۰۷. ۱۰. ۱۰ ئان ده، ل ئەرمەنستانی (سەنگەر، بەری قارخوونا) هاتیه کرن.

كورته

فر. فراگارد (بهشه که ته کستا دینی یا زهرده شتیی)

بزند. پازهند (سیسته مه که نقیساندنی یه کو ژبی زمانی فارسیا

ناڤینی هاتیه بکارئانین. پازهند، ب سهره کی، ژبی نقیساندنا

شهریقه یان (زهند) و/ئان ژی وهرگهرین ئافه ستایی دهاته

بکارئانین.)

پهل. پههله فی (فارسیا ناڤین)

سهب. سهبه قه (بهنده که ژتیکستین دینی یین پویه تیك ئین ئیزدیان.)

یار. یارسان (ئههلی ههق)

زەردەشتى

زەر،

بيبليۆگرافيا

تەكسىتىن دىنى:

۱. ئێزدي

Bedelê Feqîr Hecî. 2002. Bawerî û mîtologiya êzidîyan. Çendeha têkist û vekolîn [Belief and mythology of Yezidis. Some texts and their investigation], Dihok.

Jalil, Ordikhan and Jalil 1978. "Qewl û Beytê Êzdiya." [Religious Verses of the Yezidis.] In: Zargotina Kurda [Kurdish Folklore]. Yerevan.

Jalil, Ordikhan and Jalil 1978. "Qewl û Beytê Êzdiya." [Religious Verses of the Yezidis.] In: Zargotina Kurda [Kurdish Folklore]. Moscow.

Kreyenbroek, Philip G. / Rashow, Khalil J. 2005. God and Sheikh Adi are perfect. Sacred poems and religious narratives from the Yezidi tradition, Wiesbaden, 2005. (in English)

Mashafa Rash, In: Joseph I. 1919. Devil Worship: the Sacred Books and Traditions of the Yezidis, Boston. Pp. 36-49.

رهشق، خەلىل جندى. ٢٠٠٤. پەرن ژئەدەبى دىنىى ئىزدىان، دە قك. بەرگى ئىك و دوو.

سلينمان، خدر/ خاليل جندى، ١٩٧٩، ئيزدياتى: ل بهرروشنايا هندهك تيكستيد ئايينى ئيزديان. بهغدا.

٢. يارسان (ئەھلى ھەق)

Namē-ye Seranjam ya Kelam-e Xezanē. Yekī ez mutūn-ē kohen-ē Yaresan (Ehl-ē Heqq). 1375 H.: Tehqîq û tefsîr ez Seddîq Sefîzadê. Teheran.

Sorûdha-ye Dînî-ye Yaresan. 1344 H., Mashallah Sûrî. Iran.

۳. زەردەشتى

Bundahishn. 1997, in: Zoroastriyskiye teksty. Suzhdeniya Dukha razuma. Sotvoreniye osnovy i drugiye teksty. Podgotovleno O.M. Chunakovoy. M.Chunakova, O.M. (2004), Pekhleviyskiy slovar' zoroastriyskikh terminov, mificheskikh personajey i mificheskikh simvolov. SPb.

Zand-Ākāsīh. Iranian or Greater Bundahišn. 1956. Transliteration and translation in English by Behramgore Tehmuras Anklesaria, M.A. Bombay.

Literature:

Bertels, A.E. 1997. Khudojestvenniy obraz v iskusstve Irana IX-XV vv. (slovo, izobrajeniye). M.

Bittner, M. 1913. Die heiligen Bücher der Jeziden oder Taufelsanbeter (Kurdisch und Arabisch). Vienna (Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-Hist. Klasse, Band LV).

Hamzeh'ee, M.R. 1990. The Yaresan: a Sosiological, Historical and Religio-Historical Study of a Kurdish Community. Berlin.

Kreyenbroek, Ph. G. 1992. Mithra and Ahreman, Binyāmīn and Malak Tāwūs: traces of an ancient myth in the cosmogonies of two modern sects in: Gignoux (ed.), Recurrent Patterns in Iranian Religions: from Mazdaizm to Sufism, Paris, pp. 57-79.

Lescot, R. 1938. L'Enquete sur les Yesidis de Syrie et du Djebel Sindjār, "Memories de L'Institut Française de Damas". Volume IV, Beyrouth.

Litvinskiy, B.A. 1975. Pamirskaya kosmologiya // Strany i narody Vostoka. M., Vypusk XVI.

Marr, N.Y. 1911. Eshe o slove "chelebi". K voprosu o kultirnom znachenii kurdskoy narodnosti v istorii Peredney Azii // ZVOIRAO. T. XX, Sankt Peterburg. S. 99-151.

Menteshashvili, A.M. 1984. Kurdy. Ocherki obshestvenno-ekonomicheskix otnosheniy, kultury i byta. M.

Nikitin, B. 1964. Kurdy. Per. s frants., vstupitelnaya statya i redaktsiya I.O. Farizova. M.

Toporov, V.N. 1973. O kosmologicheskikh istochnikakh ranneistoricheskikh opisaniy // Ucheniye zapiski Tarturskogo gosudarstvennogo universiteta. Tartu. Vypusk 308. T. VI.

Khanna Omarkhali. Yezidism: Society, Symbol, Observance and Myth

SUMMARY

The present book is devoted to Yezidism: one of the most secretive religions in the Middle East. The main reason for publishing the present book was that, although there are a number of good recent scholarly works on Yezidism, this religion continues to puzzle even most Kurds, and information about it needs to be accessible to a broader public.

This book has four chapters addressing different aspects of Yezidi Studies. Each chapter includes two (and the last just one) articles that were selected so as to help readers obtain a general understanding of Yezidism from different perspectives. At the same time, each chapter raises important questions related to this field. The aim of the book is to investigate a number of significant questions that are profoundly relevant to the Yezidi religion and its rich tradition. The work introduces a range of new data, particularly about the religious tradition of the Yezidis of Transcaucasia.

The Introduction gives a reader the general overview of Yezidism. It contains concise information about Yezidism: its genesis, the origin of its name, its religious geography, sacred texts and religious hymns, cosmogony, initiation rituals, clerical hierarchy, etc.

Chapter I 'Yezidi Society' focuses on Yezidi demography: discussing the communities of Iraq, Turkey, Syria, Armenia, Georgia, and Europe, the latter with special reference to the relatively new Yezidi community in Russia. The chapter aimed to elucidate the complex Yezidi social structure, including of the clan- and tribal

systems. It includes information about the four big Yezidi tribal confederations which lived on the territory of the Ottoman Empire up to the beginning of the last century, and were then forced to move to today's Armenia and Georgia. Special consideration is given to the usage of certain terms for Yezidi tribes and clans, such as clans of Shēkhs, Pīrs and Mirīds.

Religion is expressed not only through a system of beliefs, but also through symbols and rituals, especially in oral traditions such as that of Yezidism. These aspects merit detailed consideration, and are examined in detail in the next two chapters.

Chapter II focuses on the symbolism of Yezidism symbolism. There is no doubt that the Yezidi religion is rich in symbolic traditions. Especially because Yezidism is an oral tradition, symbols occupy a very prominent place, and play a crucial role in the Yezidi world view. Religious symbols can be regarded as bridges between the rational world and the world of religious experience and knowledge. In spite of the powerful influence of neighbouring religions, the Yezidis were able to preserve their original world view and values: for instance they preserved the ancient belief in the luminous Tawisī Melek as Lord of this World, and other original elements. All symbols that are discussed in this paper corroborate that Yezidism affirms the fundamental principle of Light as an essential element from the Time of Creation.

In Chapter III "Rituals of Yezidis" Yezidi religious practice is described in terms of rituals and ceremonies, i.e. through the visible manifestations of the faith. Here some observances connected with children are discussed, which illustrate the role of magic and healing rituals, whose aim is to affect on people and natural forces. Furthermore there is a discussion of rituals that are connected with sanctuaries and sacred objects, and with rites de passage, rituals

connected to the various stages of the life cycle. At the heart of Yezidi thinking there are conceptions about outward opposites which are in fact are very closely connected to each other: Yezidis distinguish between the sacred and profane worlds but seek to keep them in harmony and balance. Yezidi rituals can be seen as a means to transfer information about the major values of the Yezidi community, and about their religious world view. They play an important role in helping us understand the Yezidi religion.

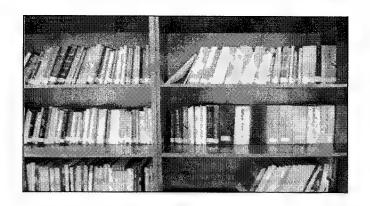
Chapter IV is devoted to the investigation of the role of Yezidi legends and myths: their status and functions. Many of these legends and myths are presented here for the first time in published form. They were recorded during field research among Yezidis from Armenia and Iraqi Kurdistan. Using the comparative method to analyze these religious texts with those of two other cognates to Yezidi religious traditions, namely Ahl-e Haqq (Yarisan, Kakai) and Zorpastrianism, the significant age and importance of the Yezidi legends is shown. In this discourse the question of the genesis of Yezidism and its obvious common background with Ahl-e Haqq and Zorpastrians is also discussed.

At the end of the book a little Word List of Yezidi terms is given. The book contains a map, and photographs from Iraqi Kurdistan, Armenia, Germany and Russia.

The book is intended for Orientalists, specialists in Religious Studies, and for the many readers who have an interest in Kurdish Studies, and modern Religious Studies.

ئیزدیاتی یهك ژبیر و باوهرین ههری قهدیم ئی روزهه لاتا نافینه. ژزهمانین كهفن تا نها ب زلم و زور و فهرمانین هاتییه روزه فی.

سهییاهی ئهوروپی وگرام دبیژه" ئهگهر بیر و باوه ره ک لگور زام و زورا کو لا هاتییه کرن بی نرخاندن، گهره که جییی ههری گرینگ و بلند بدن ئیزدیان." خهباتین ئلمی ل سهر جفاکا ئیزدی و ئیزدیاتییی پر کیمن. د لیته راتورا ل سهر ئیزدیان ئا بیهتر ب سهییاهین ئهوروپی دهست پی کرییه ده گهله شاشی ههنه. ههتا فیگا ئیزدی ب خوه ل سهر خوه، ل سهر دین و جفاک و عهده تین خوه زیده نهپهییفینه. خانا ئومه رخالی، ب شیوه یه ک زانستی پرسین گرینگ ئین ده رباری دینی ئیزدیاتییی و ترادسیونا وی یا ده ولهمهند ده فهدکوله، گهله کداه دانه یین نوو پیشکیش دکه، ب تایبه تی ل سهر ترادیسیونا دینی یا ئیزدیین ترانسکافکاسیایی.

کتیبه چاپکراوهکانی کۆری زانیاری کوردستان و ئهکادیمیای کوردی

كۆرى زانيارى كوردستان:

- ۱) فەرھەنگى زاراۋە (عەرەبى ـ كوردى)، بەدران ئەحمەد حەبىب، ھەولىر، چاپانەى وەزارەتى پەرۋەردە، سالى ۲۰۰۲، (۱٤۲ لاپەرە).
- ۲) کوردی تورکمانستان ـ میژوو ـ ئەتنۆگرافیا ـ ئەدەب، د. مارف خەزنەدار، ھەولیر،
   چاپخانەی وەزارەتى رۆشنبیرى، سالى ۲۰۰۳، (۲۰۸ لاپەرە).
- ۳) زاراوه ی یاسایی، لیژنه ی زاراوه له کۆری زانیاری کوردستان، ههولیر، چاپخانه ی وهزاره تی رؤشنبیری، سالی ۲۰۰٤، (۲۰ لاپه ره).
- ٤) زاراوه ی کارگیری، لیژنه ی زاراوه له کۆری زانیاری کوردستان، ههولیر، چاپخانه ی
  وهزاره تی رؤشنبیری، سالی ۲۰۰۶، (۲۷ لاپه ره).
- ٥) من ينابيع الشعر الكلاسيكي الكردي، ج١، رشيد فندى، ههوليّر، چاپخانهى وهزارهتى رۆشنبيرى، سالّى ٢٠٠٤، (٢٤٠ لايهره).
- ۲) رینووسی یه کگرتووی کوردی، بهدران ئه حمه د حهبیب، هه ولیر، چاپخانه ی وه زاره تی پهروه رده، سالی ۲۰۰۵، (۵۰ لاپه ره).

- ۷) ریزمانی کهسی سیدهمی تاك، د.شیركل بابان، ههولیر، چاپخانهی وهزارهتی رؤشنبیری، سائی ۲۰۰۶، (۱۰۹ لایهره).
- ۸) چوارینین خهیام، د. کامیران عالی بهدرخان، وهرگیرانی له لاتینییهوه د. عهبدوللا
   یاسین نامیدی، ههولیر، چاپخانهی وهزارهتی رؤشنبیری، سالی ۲۰۰۶، (۹۶ لاپهره).
- ۹) شیوه ی سلیمانی زمانی کوردی، د. زهری یوسوپوقا، و: له روسییه وه د. کوردستان موکریانی، ههولیر، چاپخانهی وهزارهتی پهروه رده، سالی ۲۰۰۵، (۲۱٦ لاپه ره).
- ۱۰) العروض في الشعر الكردي، احمد هردى، هـ وليّر، چاپخانه ى وهزاره تـى روّش نبيرى، سالّى ۲۰۰۶، (۲۱۸ لايه ره).
- ۱۱) ژانره کانی روزنامه وانی و میشرووی چاپخانه ۱٤٥٠ ـ ۱۵۰۰، د. مه غدید سه پان، هه ولیر، چاپخانه ی وه زاره تی په روه رده، سالی ۲۰۰۰، (۲۷۸ لاپه ره).
- ۱۲) زاراوه ی پاگهیاندن، لیژنه ی زاراوه له کۆپی زانیاری کوردستان، ههولیّر، چاپخانه ی وهزاره تی پهروه رده، سالّی ۲۰۰۵، (۱۰۸ لاپه ره).
- ۱۳) فهرهه نکی زاراوه که ای پاکه یاندن (ئینگلیزی ـ کوردی ـ عهرهبی)، به دران ئه حمه د حهبیب، هه ولیّر، چاپخانه ی وهزاره تبی په روه رده، سالّی ۲۰۰۵، (۱۹۰ لایه ره).
- ۱٤) ئەدەبى مندالانى كورد ـ لۆكۆلىنەوە ـ مۆژۈۈى سەرھەلدان، حەمە كەرىم ھەورامى، ھەولىر، چاپخانەى وەزارەتى پەروەردە، سالى ٢٠٠٥، (٢٠٦ لاپەرە).
- ۱۵) گیره کین زمانی کوردی، د. فازل عمر، هه ولیر، چاپخانه ی وه زاره تسی پهروه رده، سالی ۲۰۰۵، (۱۳۲ لایه ره).
- ۱٦) ل دۆر ئەدەبى كرمانجى ل سەد سالا نوزدى و بىسىتى زايىنى، تەحسىن ئىبراھىم دۆسكى، ھەولىد، چاپخانەى وەزارەتى پەروەردە، سالى ٢٠٠٥، (٢٧٦ لاپەرە).
- ۱۷) دەنگسازى و برگەسازى لە زمانى كوردىدا، د. شىزىكۆ بابان، ھەولىد، چاپخانەى وەزارەتى پەروەردە، سالى ۲۰۰٥، (۲۰۰ لاپەرە).

- ۱۸) هۆنراوه ی بهرگری لهبه رهه می چهند شاعیریکی کرمانجی سه روود ۱۹۳۹ ـ ۱۹۷۰، د. عبدالله یاسین عهلی تامیدی، ههولیّر، چاپخانه ی وهزاره تسی پهروه رده، سالّی ۲۰۰۵، (۳۲۰ لاپه ره).
- ۱۹) بوسف و زولهیخا، حهکیم مهلا سالخ، ههولیّر، چاپخانهی وهزارهتی پهروهرده، سالّی ۲۰۰۱، (۲۰۰۷ لاپهره).
- ۲۰) زمانی کوردان ـ چهند لیکوّلینهوهیه کی فیلوّلوّجی زمان، پ. د فریدریش مهوولیّر ئمانی تر، و: له نه لمانییهوه د. حمید عزیز ، ههولیّر، چاپخانه ی وهزاره تی پهروهرده، سالّی ۲۰۰۵، (۱۹۲ لاپهره).
- ۲۱) ریبهری بیبلقگرافیه کوردییهکان ۱۹۳۷ ـ ۲۰۰۰، شیوان سلیمان یابه، ههولیر، چاپخانهی وهزارهتی پهروهرده، سالی ۲۰۰۳، (۲۰۰ لاپهره).
- ۲۲) فەرھەنگى گەورەى من. د. كوردستان موكريانى، چاپى يەكەم، ھەولىر، چاپخانەى وەزارەتى پەروەردە، سالى ۲۰۰٦ ، (۸۰ لاپەرە).
- ۲۳) دیـوانی عـهزیز ـ محهمـهد عـهلی قـهرهداغی ـ هـهولیّر، چـاپخانهی وهزارهتـی یهروهرده، سالّی ۲۰۰، (۱٤٤ لایهره).
- ۲۶) زاراوهگهلی کاروپاری مین ـ جهمال جهلال حوسین ـ دلیر سابیر ئیبراهیم ـ دهزگای گشتی ههریم بق کاروپاری مین، ههولیر، چاپخانهی وهزاره تی پهروهرده، سالی ۲۰۰۱، (۸۰ لایهره).
- ۲۵) زاراوهی راگهیاندن ـ کهمال غهمبار ـ ههولیّر، چاپخانهی وهزارهتی پهروهرده، سالّی ۲۰۰۶، (۹۱ لایهره).
- ۲۲) زاراوه ی ئه ده بی ـ ناماده کردنی: لیژنه ی ئه ده ب له کوّری زانیاری کوردستان، هه ولیّر، چایخانه ی وه زاره تی په روه رده، سالّی ۲۰۰۱، (۳۸۰ لاپه ره).
- ۲۷) ئىندىكسى گۆشارى كۆرى زانىارى كورد (۱۹۷۳ ـ ۲۰۰۲) ـ شىوان سىلىنمان يابە ـ مەولىر، چاپخانەى وەزارەتى پەروەردە، سالى ۲۰۰٦، (۲٤٠ لاپەرە).

- The Historical Roots of the National Name of the Kurds (۲۸ ۱۰۷) (۲۰۰۱ میلید، ههولیّر، چاپخانهی وهزارهتی پهروهرده، سالّی ۲۰۰۱ (۲۰۰ لاپهره)
- ۲۹) فهرههنگی کۆمه لناسی ـ عوبید خدر ـ چاپخانه ی ده زگای ئاراس ـ ههولیّر، سالّی ۲۰۰۷، (۸۳ لاپهره).
- ۳۰) بزاشی پزگاریخوازی نیشتیمانی له کوردستانی پیژهه لاتیدا (۱۸۸۰ ـ ۱۹۳۹ز) ـ د. سهعدی عوسمان ههروتی ـ چاپخانه ی ده زگای ناراس ـ ههولیّر، سالّی ۲۰۰۷، (۱۸۵۰ لاپهره).
- ۳۱) شۆرشى شنخ عوبەيدوللانى نەھرى لە بەلگەنامەى قاجارى دا ، نووسىينى: حەسەن عەلى خانى گەرووسى ، وەرگيرانى لە فارسىيەوە: محەمەد حەمە باقى ـ چاپخانەى دەزگاى ئاراس ـ ھەولىد، سالى ۲۰۰۷، (۲۰۶ لايەرە).
- ۳۲) شۆرشى شىيخ عوبەيىدوللاى نىمەرى لىم بەلكەنامىمى ئەرمەنىيىدا، نووسىينى: ئەسكەندەر غوريانس، وەرگىرانى لە فارسىييەوە ـ محەمەد حەمە باقى. چاپخانەى دەزگاى ئاراس ـ ھەولىر، سالى ۲۰۰۷، (۱۲۸ لايەرە).
- ۳۳) فهرههنگی کوردی ـ فارسی، وهرگیرانی له فارسییهوه ـ محهمه د حهمه باقی. چایخانه ی ده زگای ناراس ـ ههولیر، سالی ۲۰۰۷، (۱۱۲ لایه ره).
- ۳۵) شۆرشى شىيخ عوبەيدوللاى ئەھرى لە بەلگەنامەى ئىنگلىزى و ئەمرىكى دا ـ نووسىنى ـ وەدىع جوەيدە، وەرگيرانى لە عەرەبىيەوە ـ محەمەد حەمە باقى . چاپخانەى دەزگاى ئاراس ـ ھەولىر، سالى ۲۰۰۷، (۱۱٦ لاپەرە).
- ۳۵) شۆرشى شىخ عوبەيدوللاى نەھرى لە بەلگەنامەى قاجارى دا، نووسىينى: عەلى خان گۆنەخان ئەفىشار. وەرگىرانى لە فارسىيەوە محەمەد ھەمە باقى. چاپخانەى دەزگاى ئاراس ـ ھەولىد، سالى ۲۰۰۷، (٤٢٦ لاپەرە).
- ۳۹) شۆرشى شىخ عوبەيدوللاى نەھرى لە بەلگەنامەى قاجارى دا، نووسىينى: عەلى ئەكبەر سەرھەنگ، وەرگىرانى لە فارسىيەوە: محەمەد حەمە باقى، چاپخانەى دەزگاى ئاراس ـ ھەولىر، سالى ۲۰۰۷. (۱۹۲ لايەرە).

- ۳۷) چهپکیّك له زاراوه گهلی كشتوكال ـ ئامادهكردنی ـ حهمه سالخ فهرهادی ـ چهپکیّك له زاراوه گهلی كشتوكال ـ ئامادهكردنی ـ حهمه سالخ فهرهادی ـ چاپخانهی دهزگای ئاراس ـ ههولیّر، سالّی ۲۰۰۷، (۱٤٤ لاپهره).
- ۳۸) شۆرشى شىخ عوبەيدوللائى نەھرى لە بەلگەنامەكانى وەزارەتى كاروبارى دەرەوەى ئىران دا. وەرگىزانى لە فارسىيەوە: محەمەد حەمە باقى. چاپخانەى دەزگاى ئاراس ـ ھەولىد، سالى ۲۰۰۷، (۲۷۰ لاپەرە)
- . ۳۹) فه رهه نگی دیوانی شاعیران (نالی، سالم، کوردی)، نووسینی ـ د. محه مه د نووری عارف، چایخانه ی ده زگای تاراس ـ هه ولیّر، سالّی ۲۰۰۷، (۱۰۰۰ لاپه په).
- ٤٠) يەكەم فەرھەنگى تىق، وەرگىرانى: د.كوردسىتان موكرىيانى، چاپخانەى دەزگىاى ئاراس، ھەولىر، سالى ٢٠٠٧، (٨٦ لاپەرە).
- دەزگاى ئاراس، ھەولىد، سالى ۲۰۰۷، (۳٦۸ لاپەرە).
- ٤٢) فەرھەنگى ھەراشىان، كۆكردنەوە و دارشىتنى: كۆمەلنىك مامۆسىتا، چاپخانەى دەزگاى ئاراس، ھەولىر، سالى ٢٠٠٧، (٣٣٦ لاپەرە).

ئەكادىمياي كوردى:

- ٤٣) ئەلبوومى كەشكۆل، ب١، دانراوى: محەمەد عەلى قەرەداغى، چاپخانەى خانبى دەۆك، سالى ٢٠٠٨، (٣٥٢ لاپەرە).
- 33) الأدب الشفاهي الكردي ، علي الجزيري ، چاپخانه ى خانى ـ دهـ وّك، سالّى ٢٠٠٨، (٢٠٠ لايه ره).
- ٥٥) بەركوڭيكى زاراۋە سازىي كوردى، ئامادەكردنى: جەمال عەبدول، دوۋەم چاپ، چاپئانەي خانى ـ دھۆك، سائى ٢٠٠٨، (٣٣٠ لاپەرە).
- ۲3) دیوانی قاصد، ساغکردنه و دی شوکر مسته فا و ره حیم سورخی، چاپخانه ی خانی دهۆك، سائی ۲۰۰۸، (۳۰۲ لاپه ره).
- ٤٧) چەند لێكۆڵێنەوەيەك دەربارەى مێژووى كورد لە سەدەكانى ناوەڕاستدا، نووسينى: دكتۆر زرار سدىق تۆفىق، چاپخانەى خانى ـ دهۆك، ساڵى ٢٠٠٨، (٢٠٨ لاپەرە)-

- ٤٨) كيمياى ژههرى دەستكرد. نووسىينى: پ.د. عەزيز ئەحمەد ئەمىن، چاپخانەى خانى ـ دهۆك، سالى ٢٠٠٨، (٢٠٨ لايەرە).
- ٤٩) رۆڵى سەربازىي كورد لە دەولەت و مىرىشىنە ناكوردىيەكان لە سەردەمى عەبباسىيدا، نووسىينى: مەھدى عوسمان حسين ھەروتى، چاپخانەى خانى ـ دھۆك، سالى ٢٠٠٨، (٣٦٨ لايەره).
- ٥٠) دور نواب السليمانية في المجلس النيابي العراقي (١٩٤٥ ـ ١٩٥٨)، داناني: سالار عبدالكريم فندى الدوسكي، چاپخانهي خاني ـ دهوّك، سالي ٢٠٠٨، (٣٠٤ لاپهره).
- ۱۵) عبدالله گۆران، رائداً لحركة تجدید الشعر الكوردي، دانانی: كهمال غهمبار چاپخانهی خانی ـ دهۆك، سالی ۲۰۰۸، (۳۲۰ لاپهره).
- ٥٢) وثائق بریطانیة عن تشکیل دولة کوردیة مستقلة ۱۹۲۲ ۱۹۲۷ ، دانانی: د.عبدالفتاح علی البوتانی، چاپخانهی خانی ـ دهۆك، سالی ۲۰۰۸، (۲۲۸ لاپهره).
- ٥٣) سالنامه ی ئه کادیمیای کوردی ، ئاماده کردنی: پروفیسور د. وریا عومه ر ئهمین . چاپخانه ی حاجی هاشم ـ ههولیر، سالی ۲۰۰۹، (٥٦ لاپه په).
- 30) مەمى و زىنى، ئامادەكردنى: جاسمى جەلىل، دوكتۆر عيىزەدىن مستەفا رەسىوول خستوويەتىيە سەر نووسىينى كوردىي عايراق و پېشەكىي بۆ نووسىيو، ولېيى كۆليوەتەو، چايخانەي حاجى ھاشم ـ ھەولىر، سالى ٢٠٠٩، (١٦٨ لاپەرە).
- ده) هـهنگاویّك لهسـهر ریّگـهی لیّكوّلینـهوهی (دیـوانی سـالم)دا، محهمـمهدعهلی قهرهداغی، چایخانهی حاجی هاشم ـ ههولیّر، سالّی ۲۰۰۹، (۸۰ لاپهره).
- ٥٦) کەرەسى بەتاڭەكان لىه روانگەى تىيۆرى دەسىەلات و بەسىتنەوە ((شىيوەزارى كرمانجى سىەروو))، نووسىينى: قىيان سىلىدان حاجى، چاپخانەى حاجى ھاشىم مەولىد، سىائى ٢٠٠٩، (٢١١ لايەرە).
- ۷۰) هیّز و ناواز له دیالیّکتی کوردیی ژووروودا، نوسینی: عهبدولوههاب خالید موسا، چاپخانه ی حاجی هاشم _ ههولیّر، سالی ۲۰۰۹، (۱۶۲ لاپهره).
- ۸۰) گەپنامەى مۆرگولان، نوسىينى: رەسول دەرويش، چاپخانەى حاجى ھاشىم ھەولىد، سالى ۲۰۰۹، (۱۷۲۷پەرە).

- ٥٩) دۆخەكانى ژێرەوە لاى فىلمۆرو ھەندى لايەنى رستەسازىى كوردى، ئامادەكردنى: يوسىف شەرىف سەعىد، چاپخانەى حاجى ھاشىم ـ ھەولێر، ساڵى ٢٠٠٩ (١٣٤ لايەرە).
- ۲۰) هەنــدى لايــەنى ريزمــانى دەســهلات و بەســتنەوه (GB) لــەزمانى كورديــدا،
   ئامادەكردنى: د.سەباح رەشىيد قادر، چاپخانەى حاجى هاشىم ــ هەولير، سالى ٢٠٠٩ (١٧٢ لاپەرە).
- ۱۲) العلاقات الایرانیة _ السوفیتیة ۱۹۳۹ _ ۱۹۳۷، دانانی: نزار ایوب حسن الگولی،
   چاپخانهی حاجی هاشم _ ههولیّر، سائی ۲۰۰۹، (۲۹۰ لاپهره).
- ٦٣) بيبليۆگرافياى كوردناسى له سەرچاوە فەرەنسىيەكاندا، د. نەجاتى عەبدوللا، چاپخانەى حاجى ھاشىم _ ھەولىر، سالى ٢٠٠٩، (٨٢٥).
- ۲۶) بیبلیزگرافیای کوردناسی له سهرچاوه ئینگلیزییه کاندا، د. نه جاتی عهبدوللا،
   چاپخانه ی حاجی هاشم _ ههولیر، سالی ۲۰۰۹، (۲۶۸).
- 70) امسیر امسراء کردسستان (ابسراهیم باشسا الملسی ۱۸٤٥ ـ ۱۹۰۸)، دانسانی:

  أ. د. عبدالفتاح علی البوتانی ـ علی صالح المیرانی، چاپخانهی حاجی هاشم ـ ههولیّر، سالّی ۲۰۰۹، (۱۲۰ لایهره).
- 77) دیوانا مهلا محهمه دی سه یدا، به هه فکار: سه ید جه لال نزامی، چاپخانه ی حاجی هاشم _ هه ولیّر، سالّی ۲۰۰۹، (۸۸ لاپه ره).
- ۱۷) داستانی ههیاسی خاس و سولتان مهجموود، نووسینی: محهمه د سالح سهعید،
   چاپخانهی حاجی هاشم _ ههولیّر، سالّی ۲۰۰۹، (۳۲٦ لاپه په).
- ۸۸) کیمیای ژینگه، پیسبوونی ئاووههوا، پ . د. عهزیز ئهحمهد ئهمین، چاپذانهی حاجی هاشم _ ههولیّر، سالّی ۲۰۰۹، (۱۹۰ لاپهره).
- ٦٩) گەشتنامەى پوژولا بۆ كوردستان ساڵى ١٨٣٧، وەرگێڕانى: د. نـﻪجاتى عەبدوڵڵ،چاپخانەى حاجى ھاشىم ـ ھەولێر، ساڵى ٢٠٠٩، (١٩٨ لاپەرە).
- ۷۰) ریزمانی کوردی، وهرگیرانی: د. نهجاتی عهبدوللا، چاپخانهی حاجی هاشم _ ههولیّر، سالّی ۲۰۰۹، (۱٤٤ لاپهره).

- ۷۱) بونیاتی زمان لهشیعری هاوچه رخی کوردیدا، دانانی: د. ئازاد ئه حمه د مه حموود، چاپخانه ی حاجی هاشم _ ههولیر، سالی ۲۰۰۹ (۲۵۸ لایه ره).
- الحركة الشيوعية في تقارير مديرية الامن العامة ١٩٥٩ ١٩٦٢، نووسينى:
   د. عبدالفتاح على البوتانى، چاپخانهى حاجى هاشم _ هـهوليّر، سائى ٢٠٠٩،
   (٨٨٨ لايهره).
- ۷۳) فه رهه نگی سۆفیانه ی دیوانی (جزیری و مهحوی)، نووسینی: د. ئیبراهیم ئه حمه د شوان، چاپخانه ی حاجی هاشم _ ههولیّر، سالّی ۲۰۱۰، (۳۲۰ لایه رهیه).
- ۷٤) چیروکی مندالان له ئهده بی کوردیدا (۱۹۹۱ _ ۲۰۰۰)، دانانی: رازاو رهشید صهبری، چایخانه ی حاجی هاشم _ ههولیر، سالی ۲۰۱۰، (۲۱۲ لاپهره).
- ۷۵) ههولیّر له سهردهمی ئهتابهگیاندا، نووسینی: پ. د. موحسین موحهمهد حوسیّن، عثمان علی قادر کردویه به کوردی، چاپخانهی حاجی هاشم ههولیّر، سالّی ۲۰۱۰، (۲۷۳ لایهره).
- ۷٦) هەورامان باشتر بناسین، نووسینی: محەمەد رەشیدی ئەمینی، چاپخانەی حاجی هاشم هەولیر، سالی ۲۰۱۰، (۹٦ لاپەرە).
- ۷۷) فەرھەنگا كىانى، ئووسىينى: محەمـەد سىالح پێنـدرۆيى (جگـەر سىۆز)، چـاپخانەى سىپرێز دھۆك، ساڵى ۲۰۱۰ (۱۳۹ لاپەرە).
- ۷۸) وشهنامه، نووسینی: جهمال حبیب الله (بیدار)، چاپخانهی سپیریز دهـ قله، ساللی
   ۲۰۱۰ (۱۱٤۷) لاپه وه).
- ۷۹) بىبلىۆگرافىلى ئەكادىمىلى كوردى، ئامادەكردنى لىژنەى بىبلىۆگرافىلى ئەكادىمىلى كوردى، چاپخانەى سىيريز دھۆك، سالى ۲۰۱۰ (٤٠٠) لايەرە.
- ۸۰) ئاسىوورىيەكانى باشىوورى كوردسىتان، نووسىينى د. عەبىدوللا غەفور، چاپخانەى سىپىريز دھۆك، سالى ۲۰۱۰ (۲۰۸) لاپەرە.
- ۸۱) جوگرافیای تابووری نهفت له کوردستاندا، چاپی سیییهم، نووسینی د. عهبدوللا غهفور، چاپخانهی حاجی هاشم مهولیّر، سالّی ۲۰۱۰ (۳۰۰) لاپهره.
- ٨٢) فلسفة العشق الإلهي في شعر الجزيري، تأليف محمد امين دوسكي، الطبعة الثانية، مطبعة سييريز دهۆك، سنة ٢٠١٠ (١٩٦) صفحة.

- ۸۳) فهرههنگی کوردی فهرهنسی، نووسهر: ئۆگست ژابا، بلاوکهرهوهی زانسسی: فیردیناند یوستی، وهرگیرانی پیشهکی و دوویاره لهچاپدانهوهی: دانهجاتی عهبدوللا، چاپخانهی حاجی هاشم ههولیر، سالی ۲۰۱۰ (۵۰۰) لاپهره
- ۸٤) فهرهه دنگی ئابووری، دانانی: پ.ی.د. سه لاحه ددین کاکن خوشناو، چاپخانهی حاجی هاشم هه ولیر، سالی ۲۰۱۰ (۲۵۶ لاپه په).
- ٨٥) الوسائل التعليمية ومعوقاتها في تدريس العلوم، رشيد فندي، مطبعة سپيريز دهوك، سنة ٢٠١٠ (١٣٠) صفحة.
  - ٨٦) سايكۆلۆژى زمان
- ٨٧) الكرد في مؤلفات المقريزي التاريخية دراسة تحليلية، الدكتور فرهاد حاجي عبوش، مطبعة سببريز- دهوك، سنة ٢٠١٠ (٤١٨) صفحة.
- ٨٨) من معالم الحياة الكردية في سوريا / تأليف ميديا عبدالمجيد محمود، مطبعة سييريز دهوك ٢٠١٠، ٢١٦ صفحة.
- ۸۹) ئيل و تويجاخين كوردا ل كوردستانا ئيرانى، وەرگيرانىا مەسعود گولى، چاپخانا سىيريز دەۆك ١٤٠، ٢٠١٠ لاپەرە.
- ۹۰) سمکویی شکاك و شورهشا وی د بهلگهنامهیین ئیرانیدا، ئاماده کرن و تویژاندن فاخر حهسهن گولی و وهرگیران و پیداچوون نزار ئهیوب گولی، چاپخانا سیپریز - دهوك
   ۲۰۱۰، ۳۸۶ لایهره.
- ٩١) الفارقى ومنهجه من خلال كتابه تاريخ ميافارقين وآمد، تأليف سطظان محمد سعيد كوچر، مطبعة سپيريز — دهوّك ٢٠١٠، ٣٠٨ صفحة.
- ۹۲) پەندى كوردى، نووسىينى ھەمىد رەشاش، چاپخانەى سىپيريز دھـۆك ۲۰۱۰، ۳۲۶ لايەرە.
- ۹۳) دو فه رهه نگین فه هاندی نووبار و (مرصاد الأطفال) به رهه فکرنا ته حسین ئیبراهیم دوسکی، چاپخانه ی سپیریز ده ق ۲۰۱۰ ، ۱۱۲ لاپه ره ۰
- ۹۶) دو شههینزکین کرمانجی د علمی تهجویدی دا، به رهه شکرنا ته حسین ئیبراهیم دوسکی، چاپخانه ی سپیریز دهوك ۲۰۱۰، ۱۰۰ لاپه ره
- ۹۵) لیکولینه و دو ساغکردنه و دی به شیک له دیوانی موخلیس. د. ئیبراهیم ئه حمه د شوان، چاپخانه ی سپیریز ده و ۲۰۱۰، ۳۲۶ لاپه ره.

- ۹۹) دیوانا نه فعی، ساخکرن و به رهه فکرن ته حسین ئیبراهیم دوّسکی و مه سعود خالد گولی، چاپخانا سپیریز/ دهوّك ۲۰۱۰، ۲۲۰ لایه ره.
- ۹۷) بنیاتی جۆرەكانی رووداو له رۆمانی كوردی باشووری كوردستان، نووسینی ریزان عوسمان (خاله دیوه)، چاپخانهی سپیریز / دهوك ۲۰۱۰، ۲۷۲ لایه ره.
- ۹۸) تورك له بولگارستان، كورد له توركيا، نووسينى، عهزيز نهسين، وهرگيران و ئاماده كردنى، بهكر شوانى و سيروان پهحيم، چاپخانهى حاجى هاشم/ ههولير ۲۰۱۰، ۱٤٠ لايهره.
- ٩٩) الدولة الأيوبية وفق نظرية الدولة لابن خلدون، تأليف: د. حكيم عبدالرحمن البابيرى، مطبعة، حاجى هاشم/ أربيل ٢٠١٠ ، ٣٢٠ صفحة.
- ۱۰۰) فهرههنگی پزیشکی، دانانی د. جهمال رهشید، چاپخانهی حاجی هاشیم، ههولیّر ۲۰۱۰ بهرگی یهکهم ۸٤۰ لایهره.
- ۱۰۱) فه رهه نگی پزیشکی، دانانی د. جه مال ره شید، چاپخانه ی حاجی هاشم، هه ولیّر ۲۰۱۰، به رگی دووه م ۷۹۱ لاپه ره.
- ۱۰۲) فەرھەنگى پزیشكى ، دانانى د. جەمال رەشىد، چاپخانەى حاجى ھاشم، ھەولىر ۲۰۱۰، بەرگى سىييەم ٦٨٠ لاپەرە.
- ۱۰۳) راسپارده کانی کۆنفرانسی به ره و رینووسیکی یه کگرتووی کوردی، ئاماده کردنی: لیژنه ی زاراوه له نه کادیمیای کوردی، هه ولیر سالی ۲۰۱۰، چاپخانه ی حاجی هاشم --هه ولیر، (۱٤) لاپه ره.
- ۱۰٤) رۆژنامەنووسى پرۆفىيىشنال و ئىتىكى رۆژنامەوانى، نووسىينى: محەمەد سالاخ پىندرۆيى (جگەرسۆز)، چاپخانەي حاجى ھاشىم – ھەولىر، ۲۰۱۰، (۱۸٤) لايەرە.
- ۱۰۵) پەوتى نوپكردنەوەى شىعرى كوردى ئە باشوورى كوردسىتان ئەسالانى (۱۹۸۰–
  ۱۹۹۱) دا، نووسىينى : د. حوسىين غازى كاك ئەمىن گەلاللەيى، چاپخانەى حاجى ھاشىم- ھەوئىر، سائى ۲۰۱۰، (۲۳۵) لاپەرە.
- ۱۰٦) فه رهه نکی میدیا (کوردی کوردی)، به رگی یه که م، نووسینی: د.ئه و وه حمانی حاجی مارف، چاپخانه ی حاجی هاشم هه ولیّر، سالّی ۲۰۱۰، (۲۸۹) لاپه و ه.
- ۱۰۷) لایه نه ره وانبیزییه کان له شیعری کلاسیکی کوردیدا، نووسینی: د.ئیدریس عهدوللا مسته فا، چاپخانه ی حاجی هاشم هه ولیر، سالی ۲۰۱۱، (٤٢٥) لاپه ره.

- ۱۰۸) فەرھەنگى زاراوەكانى ئاو، نووسىينى: ناھىدە تالەبانى د.خالىد بەرزىجى فەيروز خەسەن عەزيز، چاپخانەى خاجى ھاشىم ھەولىر، سىالى ٢٠١١، (٨٢٤) لاپەرە.
- ۱۰۹) مذكرات دولة الرئيس حسني بك البرازي رئيس الوزراء السوري الأسبق (۱۸۹۰-۱۸۹۰) تقديم: الدكتور عبدالفتاح علي البوتاني، مراجعة الهوامش: علي صالح الميراني، مطبعة الحاج هاشم اربيل ، سنة ۲۰۱۱ (۱۲۲) صفحة.
- ۱۱۰) عهقیده نامه یین کرمانجی، کومکرن و به رهه فکرن: ته حسین ئیبراهیم دوس کی، چاپخانه ی حاجی هاشم هه ولیر، سالی ۲۰۱۱، (۲۲۵) لایه ره.
- ۱۱۱) المعجم التاريخي لإمارة بهدينان، تأليف: الدكتور عماد عبدالسلام رؤوف، مطبعة الحاج هاشم اربيل، سنة ۲۰۱۱، (٤٢٣) صفحة.
- 1۱۲) ما مِنْ مكان نختبئ فيه، مذكرات ممرضة بريطانية في العراق ١٩٥٤–١٩٩١، تأليف: سوزان فرانكس و أندرية كروفس، ترجمة: ابتسام نعيم الرومي، مطبعة الحاج هاشم اربيل، سنة ٢٠١١، (٢٩٥) صفحة.
- 113) Aspects of the Verbal Construction in Kurdish, Auther: Dr. Waria Omar Amin, Printed in: Haji Hashim Printing House, Erbil-2011, (179) page.
- ۱۱٤) بیره وه رییه کانی عه لی ئه کبه رخانی سه نجاوی سه ردار موقته در، ساغکردنه وهی: دکتور که ریمی سه نجاوی، وه رگیزانی: دکتور حه سه نجاف، چاپخانه ی حاجی هاشم هه ولیر، سالی ۲۰۱۱، (۲۸۷) لایه ره.
- ۱۱۵) شبیعری شبانقیی له شهده بی کوردید (باشووری کوردستان ۱۹۲۰ ۱۹۲۱)، نووسه ر: عه بدوللا په دمان عه وللا، چاپخانه ی حاجی هاشم هه ولیر، سبالی ۲۰۱۱، (۲۹۰) لایه ره.
- 117) شواهد المقبرة السلطانية في العمادية (دراسة تاريخية أثرية)، المؤلف: الدكتور عماد عبد السلام رؤوف الدكتورة نرمين علي محمد أمين، مطبعة الحاج هاشم الربيل، سنة ٢٠١١) (١١٤) صفحة.
- ۱۱۷) تقسیمات کیشوری در شرق کردستان، گردآورند: دکتر عبدالله غفور، چاپ دوم، چاپ دوم، چاپخانهی حاجی هاشم ههولیّر، سالّی ۲۰۱۱، (٤٤٨) لاپهره.

- ١١٨) الكورد في جيش الدولة المملوكية البحرية، المؤلف: عنت سليمان حسين، مطبعة الحاج هاشم اربيل، سنة ٢٠١١، (٢٠٠) صفحة.
- ١١٩) قصائد كردية مترجمة ومقالات نقدية، ترجمة وتقديم: كمال حسين غمبار، مطبعة الحاج هاشم اربيل، سنة ٢٠١١، (٤٢٤) صفحة.
- ۱۲۰) ئیزدیاتی (جفاك، سهمبوّل، ریتووهل و میت)، نووسهر: د. خانا ئومهرخالی، چاپی دووه م، چاپخانهی حاجی هاشم ههولیّر سالّی ۲۰۱۱، (۱۹۸) لاپهره.

